

Франц Сіўко

Апошняе
падарожжа ў
краіну ліваў

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1997

ЗАХАПЛЕННЕ БУХГАЛТАРА КАВАЛЬЧУКА

Ноч насунулася неяк раптоўна, адразу. На вачах пагусцеў за вокнамі змрок, сунішыўся вецер. АслеПЛеныя знутры рэзкім святлом лямпачак, адчайна забіліся аб шыбы мятлікі і даўгабрухія блакітныя, з зеленавата-жаўтлявымі крыламі стракозы.

Юстынавіч выключыў тэлевізар, асцярожна, каб не зачэпіцца за што-небудзь у цемры, падаўся на дыбачках да кніжнай паліцы.

— Спаць кладзіся, — падала з-пад коўдры голас Анеля. — Вучыцца ўдумаў... Сёмы дзесятак чалавеку.

Юстынавіч вобмацкам дастаў патрэбную кнігу, не зважаючы на жончыну вуркатню, пасунуўся калідорам да дзвярэй кладоўкі.

Пакойчык, у якім ён апынуўся, год пятнаццаць назад, да таго, як параз'язджаліся па свеце дзеці, служыў Кавальчукам кухняю. З часам дом разбудаваў, а тут зрабілі кладоўку: вокны зашклілі матавым шклом, печ зрылі, на яе месцы Юстынавіч узвёў невялічкую вузкую пліту, на якой Анеля варыць узімку ежу свінням. Тут трымаюць таксама муку і бульбу, старыя катлы і міскі, вёдры і цэбры. На паліцах і пад сталом круглы год туляцца слоікі з гуркамі, памідорамі і варэннем. Апошнім часам месца гэтае, бадай, самае ціхае і ўтульнае ва ўсім доме, служыць Юстынавічу і своеасаблівым кабінетам. Тут можна пагартаць газету, пачытаць ці проста паразважаць у адзіноце пра жыццё-быццё.

А яно, жыццё, якраз штосьці і не клеіцца. Усё часцей і часцей сярдуюць яны з Анеляй без дай прычыны адно на аднаго, злуюцца, псуюць з-за дробязей настрой. Надараюцца такія дні, што гадзінамі не размаўляюць. Сышоўшыся ненадоўга ўвечары за сталом, перакінуцца словам-другім і хуценька разбрыдаюцца маўчком кожны па сваіх справах. Яна — у гарод ці ў хлёў, ён — у сваю кладоўку.

Хто тут вінаваты? Вядома, Анеля найперш будзе вінаваціць яго. Ды, можа, і правільна? Які з яго гаспадар? Зусім хатніх спраў адцураўся. Вунь дах як пабіўся на пуні дзіркамі з зімы, так і шчэрыцца дасюль голымі кроквамі. Парсюк як раскілаўся тыдзень назад, так і гойсае сабе вольны, пераварочвае ўсё ў хляве дагары нагамі.

Ды што зробіш: не горнецца душа да гаспадаркі. Паўжыцця, здаецца, марыў пра яе. А выйшаў у адпачынак — і як рукою зняло ахвоту займацца.

Хоць, папраўдзе, і па сталай сваёй, ранейшай працы ён не надта сумуе. Год толькі мінуў, як кінуў рабіць у фінадзеле, а ўжо здаецца, быццам ніколі там не працаваў. Так хутка аддаліўся, стаў чужым і непатрэбным свет казённых папер і лічбаў, якому аддаў без малога сорок гадоў.

А галоўнае — няма спакою. Як насланне якое, казыча штодня свядомасць прыкрая думка, што, пражыўшы на свеце шэсць дзесяткаў, ён, па сутнасці, так нічога толкам і не ведаў. Адгароджаны ад жыцця сухімі радкамі справаздач і ведамасцей, так і застаўся невукам ва ўсім, што не тычылася асноўнага яго, бухгалтарскага, занятку. А якім дапытлівым быў калісьці юнаком! Вершы папісваў цішком ад усіх у перапынках паміж урокамі. Згіннула, патанула ўсё, нібы вядро ў калодзежы, у жыццёвай каламуці. І, пэўна, ужо і не выплыла б болей, калі б не адна сустрэча...

Адбылася яна зусім неспадзявана, на глухім палескім паўстанку, калі вярталіся з Анеляю ўвесну з прысягі ад малодшага сына. Хто ён быў, той барадаты дзівак? Мастак? Вучоны? Амаль дзве гадзіны прагаманілі з ім у перапоўненым купэ, і час праляцеў як адна хвіліна. Незнаёмец сказаў, што збірае «гаворкі», уключыў магнітафон. Усе чакалі, што будуць песні, але памыліліся: нябачныя дзядзькі і цёткі расказвалі пра сваё жыццё. Гэта было цікава і... незвычайна. «Бач, глупствам займаецца чалавек», — папікнуў хтосьці. Словы тыя развесялілі барадача. Уволю пасмяяўшыся, ён выцягнуў Кавальчука ў тамбур, нібыта пакурыць, доўга расказваў пра свае вандроўкі і пра навуку з дзіўнай мудрагелістай назваю — дыялекталогія. Хоць і не ўсё зразумеў Юстынавіч з таго аповяду, пачутае ўразіла яго. Як шмат, аказваецца, цікавага на свеце! Захацелася самому дакрануцца да нязведанага. Сказаў пра тое незнаёмцу. Той заўсміхаўся, моўчкі дастаў з плецака зачытаную, у зялёнай вокладцы, кнігу...

Вось яна, тая кніжка. Амаль палову яе ўжо адолеў, па два, а то і тры разы перачытваючы незразумелыя месцы. Але ж адолеў! Хай сабе кпяць суседзі! Хай злуецца Анеля, піша сынам, што бацька пад старасць нібыта з'ехаў з глузду. Хіба зразумее яна калі сваім бабскім розумам, якое гэта задавальненне — спасцігаць тое, чаго раней не ведаў.

Юстынавіч закурыў, разгарнуў кніжку. Але ўчытацца не паспеў: бліснула маланка, кароткі рэзкі выбух грому скалануў наваколме. Буйныя кроплі дажджу забарабанілі па даху, зліваючыся ў адно, патокам шуганулі са страхі ўніз, у падстаўленныя звечара начоўкі і дзежкі.

Юстынавіч адклаў убок кніжку, прыслухаўся. Чутно было, як варушылася, ёрзала на ложку Анеля. Яна баялася навальніцы і зараз, забыўшыся на ўсе непаразумы апашніх дзён, нецярыліва чакала мужа ў сырм, цёмным, як склеп, пакоі. Ён выключыў святло, ступіў да дзвярэй.

І тут у шыбу пастукалі...

* * *

Рокша першы ўзышоў па кладцы на сушэйшае, выпрастаў над плашчом знямелую руку.

— Але ж спорны, трасца яго, — буркнуў сярдзіта, змахваючы з ілба буйныя кроплі. — Далека яшчэ, хлопец?

— Ды не, — чвякаючы ботамі, азваўся з цемры маладым баском спадарожнік. — Вось тут недзе, побач...

Сапраўды, дрэвы пачалі пакрысе расступацца. Пасвятлела, і неўзабаве з ельніку вырасла насустрач хадакам высокая тонкая постаць участкавага Маеўскага.

— Здароў, Васіль, — павітаўся з ім Рокша. — Змерз?

— Зуб на зуб не трапляе, — адказаў той панылым голасам. — А дзе ж машына, Мацей Іванавіч?

— А, у Чамярыцы засталася. Хіба сюды даедзеш па гэтым кісялі?

Маеўскі накіраваўся да гушчару, але Рокша рухам рукі запыніў яго.

— Пачакаем астатніх, — сказаў павольна, азіраючыся назад. — Ды дзе яны там?

Праз колькі хвілін з цемры высунуліся на святло ліхтара яшчэ тры постаці. Начальнік аддзела Круглякоў, оперупаўнаважаны Заяц і эксперт Ганчар па чарзе падалі ўчастковаму руку...

Агляд трупа і месца здарэння заняў амаль гадзіну. Пад канец яго Рокша яшчэ раз дапытаў хлопцаў-праваднікоў. Маладыя людзі, хоць і былі мокрыя да ніткі, адказвалі на пытанні ахвотна і даволі талкова. Яны знайшлі нябожчыка каля дзевяці гадзін вечара, хаваючыся ў гушчары ад дажджу па дарозе ў суседнюю вёску. Упэўніўшыся, што чалавек пад елкай нежывы, адразу пабеглі ў Чамярыцу па Маеўскага. Той пазваніў Рокшу, а сам,

загадаўшы старэйшаму чакаць ля сельсавета аддзелаўскую машыну, выправіўся з другім у Блажэўку. Труп хлопцы не краналі, і зараз ён ляжаў на тым самым месцы і ў той самай позе, што і напачатку: тварам уніз, раскінуўшы рукі.

Тым часам дождж узмацніўся.

— От была б падвода, — захінаючы крысо плашча, сказаў Круглякоў. — Тут хата ёсць дзе паблізу?

— Хата ёсць, ды карысці з таго, — азваўся, паказваючы некуды на ўсход, Маеўскі. — Зараз не тое што ў пенсіянераў — у калгаснікаў каня не знойдзеш.

— Бярыце, Уладзімір Кузьміч, усю каманду ды вяртайцеся назад у Чамярыцу, — падаў голас Рокша. — Ад таго, што ўсе будзем тут мокнуць, справа хутчэй не пасунецца.

— Ну, а далей што?

— Як што? Хлопцы падкажуць добрага трактарыста. Разбудзіце яго, скажаце, каб імчаў на...

— ... Блажэў, — падказаў Маеўскі.

— ... На Блажэў хутар. А мы з Васілём нябожчыка туды перацягнем тым часам. Невядома, колькі таго трактарыста давядзецца шукаць...

— Ладна.

Праводзіўшы людзей да сцяжыны, Маеўскі зноў вярнуўся ў ельнік. Рокша паклаў уключаны ліхтарык на пянёк побач з трупам, і яны ўдвух, стараючыся не спэцкацца ў кроў, што бруднаю плямай распаўзлася па галаве і шыі нябожчыка, асцярожна — адзін за ногі, другі за плечы — перанеслі цела на палатку. Рог яе, той, дзе аказалася галава, імгненна зачырванеў.

— Радня ёсць у яго?

— Жонка памерла, адзін жывы. У суседняй вёсцы ёсць замужняя сястра.

Рокша падняў ліхтарык, паклаў яго нябожчыку на живот. Затым пастаяў хвіліну ў роздуме, нібыта сумняваючыся, ці так усё зробіў, як трэба, узяўся за канцы палаткі. Васіль зайшоў ад галавы, і яны, не згаворваючыся, памалу, як труну з хаты — уперад нагамі, — панеслі чалавека да хутара. Ісці было цяжка, увесь час натыкаліся ў цемры на карэнне дрэў. Мокрая матэрыя выслізгвала з рук, цела аб'язджала комам уніз, да зямлі. Ля самай хаты ўзбіліся на патарчаку, і пакуль аддзіралі яе ад палаткі, прайшло нямала часу. Калі, нарэшце, узышлі на панадворак, была амаль гадзіна.

Рокша выключыў ліхтарык, падышоў да акна, ціха — не палохаць жа людзей сярэдначы — пастукаў пальцамі ў шыбу. Праз колькі хвілін калыхнулася фіранка, мільгануў у рэзкім святле запалкі заспаны твар.

— Хто там?

— Не бойцеся, адчыніце. — Участковы наблізіўся да акна.

— Што нада? — сіплы мужчынскі голас на гэты раз чуўся аднекуль збоку, ці не з сяней.

— То я, Маеўскі, участковы ваш... І следчы Рокша з раёна.

— Маеўскі, кажаш?

— Ды ён, ён, — перабіў нецярпліва другі, жаночы голас. — Адчыняй. Зараз, зараз... Ды запалі ж ты святло, от недарэка!

Дзверы са скрыпам адчыніліся, і на парозе узнікла шырокая, досыць рухавая постаць гаспадыні. Жанчыне на выгляд было гадоў пад шэсцьдзесят. Яна трымала ў адной руцэ бот, другою сілілася завязаць на шыі тасёмкаю расхрыстаную начную кашулю. Упэўніўшыся, што на ганку сапраўды не чужыя, яна адступіла крок назад, загаманіла — хутка, з такою асалодай, што здавалася, усё жыццё толькі і чакала хвіліны, каб выліць з душы застарэлую сваю, нібы паветра ў дзежцы, крыўду.

— Во, бачыце, як жывём — бы звяры тыя! Абы гук, так і дрыжыш, так і заходзішся ад страху. Ні чалавек да цябе, ні ты да чалавек. О пакута! Прападзі яно, гэткае жыццё! — Яна раптам асеклася, часценька міргаючы, як была басанож, збегла з ганка на панадворак. — Ой, што гэта? Няго чалавек?

— Чалавек, — Рокша падаў знак Маеўскаму.

— Нежывы! — жанчына ахнула, хуценька ўзбегла назад на ганак, ухапілася рукою за вушак.

— Падыміце вышэй ліхтар, — загадаў Рокша. — Бярыся, Васіль.

Гаспадыня падняла ўгору руку з ліхтарыкам, але ад дзвярэй не адышлася мусіць, баялася, каб труп не панеслі ў хату. Блажэй, зірнуўшы мелькам на нябожчыка, рэзка адварнуўся.

— Ведаеце яго? — спытаў Рокша.

— Ясна дзела, ведаем.

Мужчыны ўнеслі труп у сені, паклалі на лаву, што стаяла ля сцяны пад дзіркаю на гарышча.

— Прападзі яно ўсё: і дом гэты, і жытка такая, — зноў заенчыла Блажэіха. — І охнуць не паспееш, як смяротка нялюдская папаткае. Ці ж мо-ожна ў лесе жыць... О-ох!

— Ты гэта... хопіць гавыліць¹, людзей у хату пусці, — сказаў гаспадар. — Змерзлі, пэўна.

Рокша з участковым падаліся да дзвярэй, але ў пакой увайсці не паспелі: з-за ўзлеску, ад тракта, пачуўся гул мотора. Праз некалькі хвілін магутны ДТ, ламаючы прычэпам прыземістыя кусты парэчак і язміну, што густа разрасліся абাপал гарода, уз'ехаў на панадворак. З заляпанай гразёю кабіны выскачыў трактарыст. За ім памалу, як нехаця, выпхнуўся нізенькі таўставаты чалавечак у саламяным капелюшы і заношанай жаночай ватоўцы з шырокім каўняром. Ён борздзенька абтрос з рукавоў і калашын камкі бруду, накіраваўся да хаты.

— Ой, а вы як сюды трапілі, Юстынавіч? — здзівілася гаспадыня. — Божухна, глянце: ці не ў тапках?

Чалавек у ватоўцы спыніўся, зірнуў на свае ногі. Нібыта дзівячыся, як гэта магло з ім такое здарыцца, пачаў асцярожна пераходзіць лужыну.

— Дапаможаце нам, Юстынавіч? — крыкнуў з сяней Маеўскі.

Таўсцяк ускараскаўся ў прычэп. Рокша з участковым вынеслі з сяней палатку з нябожчыкам, падалі Юстынавічу і трактарысту праз задні борт.

— Бач, як бывае, — глыбакадумна зазначыў Блажэй. — Жыў чалавек, і няма яго. А такі хухрак быў у маладосці.

— Як гэта — хухрак? — не зразумеў Рокша.

— Гэта значыць мускулісты, моцны, — першы знайшоў неабходнае тлумачэнне чалавек у ватоўцы. — Трапнае слова, праўда? А ў слоўніках няма.

— Яшчэ з пару гадоў пажывяце ў нашых краях — усё будзеце ведаць, Мацей Іванавіч, — сказаў Маеўскі.

— Я, бадай, застануся тут. — Рокша адышоўся ад прычэпа.

— А вы едзьце ў Чамярыцу. Там Круглякоў сустрэне, скажа, што далей рабіць. Юстынавіч гэты... чамярыцкі?

— Чамярыцкі?

— Хто ён такі?

— Ды пенсіянер. Дзядзькам даводзіцца аднаму з хлопцаў.

— Таварыш, падыдзіце, калі ласка, бліжэй, — павабіў пенсіянера Рокша. — Як вы сюды трапілі?

— Як? Звычайна, — здзіўлена адказаў той. — На трактары прыехаў.

¹ Гавыліць (дьял.) — плакаць.

— Я не пра тое, — следчы махнуў рукой. — Вас хто-небудзь паслаў з аддзелаўскіх?

Чалавек у ватоўцы здзівіўся яшчэ больш.

— Ніхто мяне не пасылаў!

— Сам узахвоціўся ехаць, — дадаў трактарыст. — Пляменнік яму сказаў, вось ён і ўзахвоціўся.

— Ладна, лезьце ў кабінку. А табе, Васіль, у прычэпе прыйдзецца патрэсіся.

Трактар зароў, ламаючы кусты, павольна папоўз полем да дарогі.

— Ой, добра, што вы засталіся, — сказала Блажэіха, ладзячы Рокшу пасцель. Хоць не так страшна будзе нам.

Тым часам на дварэ зноў зашумела — узняўся вецер. Спорныя касыя кроплі гулка забарабанілі па сценах і ваконных шыбах.

«Добра яшчэ — страху саламяная, — падумаў Рокша, правальваючыся ў сон. А то б усю ноч вачэй не змружыў».

* * *

Калі Рокша прачнуўся, у хаце было ўжо даволі светла. Гаспадар падкладаў у печ смалістыя сухія качуры, гаспадыня, закасаўшы рукавы ватніка, завіхалася ля карыта, секла свінням буракі.

— Ну як, не страшна было ўначы?

Жанчына адставіла ў кут сякач, змушана ўсміхнулася.

— Не страшна, — сказала, заліваючыся чырванню. — Вы ўжо не зважайце, калі ласка, на ўчарашнія мае паводзіны. Ведама, бабскі розум. Ды і мясціна — самі бачыце...

— Дык чаму ў пасёлак, да людзей, не пераязджаеце?

— Што вы — у пасёлак! Тутака дзяды, бацькі нашы жылі. Ды і прыгожа ў нас. Месца вольнага шмат, з пожнямі добра. Не тое што ў сяле — за чатыры вярсты ездзяць касіць. Што ж пераязджаць? Хіба адзін каторы застанемся, тады.

— Ага, чакаць я буду, — папыхваючы «прымінай», падаў голас з-за печы стары. — Звечара адно вярзеш, з раніцы — другое зусім. Жаднай рунтацыі ў цябе, баба, у галаве.

Праз чвэрць гадзіны селі снедаць.

— У лесе ці на дарозе вы нікога ўчора не бачылі? — хоць і няёмка было распачынаць за сталом такую гаворку, спытаў Рокша. — Пэўна ж, памятаеце...

— Я не бачыў, — Блажэй зірнуў на жонку. — Можа, ты, Маруся?

— Не, не бачыла, — жанчына хістанула галавой. — Ды я і на двор амаль не выходзіла.

— Побач з вамі жыве хто-небудзь?

— Есць адна хата, — адказаў гаспадар. — Тут недалёка, з паўварсты лесам. Рэнька-малаказборшчыца з маткай жывуць.

— А во ці не яна едзе якраз, — прыслухоўваючыся, сказала Блажэйха.

З вуліцы данёсся грукат калёс. На панадворак, пагрозліва віхляючыся ў бакі паржавельмі коламі, узехала падвода, спынілася ля ганка. Увішная маладзіца гадоў трыццаці пяці падскочыла да акна, гукнула сіплым, як з пахмелля, голасам:

— Давай, Іванаўна!

Гаспадыня схапіла даёнку з малаком, выбегла на ганак. На хвіліну абедзве схіліліся над меркай. Затым Блажэйха пераліла малако ў біклагу, а Рэнька, стоячы тварам да дзвярэй, кінула цікаўны позірк у акно — раз, другі.

Праз колькі хвілін гаспадыня вярнулася ў хату. Узяла пяцірублёўку, што ляжала на стале пад ходзікамі, падала праз фортку малаказборшчыцы. Тая схавала грошы ў кішэі, ускочыла на калёсы. Модна выцяўшы каня пугаю, пакіравала полем да дарогі.

— Першы чалавек у нас Рэнька ў ваколіцы, — сказала Блажэйха. — Што б і рабілі без яе, не ведаю.

— Дапамагае вам?

— Яшчэ як дапамагае! Хлеба, цукру, круп купіць — ніколі не адмовіць. Во грошы дала, к вечару і прывязе ўсё.

— А вы часам не ведаеце, што гэта яна ўсё на вокны пазірала? — спытаў, пасміхаючыся, Рокша. Га, Іванаўна?

Гаспадыня сумелася.

— Ды расплявузгала Іванаўна пра вас, вось і пазірала, — падаў голас Блажэй. — Ведама, бабы...

— Ну, нічога, не такі тут сакрэт, каб хавацца, — перабіў яго Рокша. — Дзякую за сняданак.

Ён вылез з-за стала, асцярожна, каб не зачапіцца ненаўмысна за вілкі, што на добры метр тырчалі з печы, падаўся праз сені на вуліцу.

Парэзаны напярэдадні гусеніцамі панадворак нагадваў балота. Сляды за ноч заліло дажджом, шэрая, з рудаватым адценнем твань ляніва гойдалася пад ветрам. І толькі ўздоўж

сцержкі, бліжэй да ўлеску, прабіваліся дзе-нідзе з вады лапікі сушэйшага. Па іх Рокша і накіраваўся да лесу. Папятляўшы сярод дрэў і гнілых пнёў, сцяжына неўзабаве прывяла яго да суседняга хутара.

Хутар быў даволі вялікі, але недагледжаны. Страху на хаце пабілася дзіркамі, дзверы касілі, комін напалову абваліўся. Лядашчы яловы плот уздоўж гарода моцна хіліўся ў бакі. Ды і ўсё навокал уражвала занядбанасцю: так бывае звычайна, калі ў доме няма мужчыны або ўсе цяжка хворыя.

Асабліва здзівілі Рокшу вокны. Цьмяныя, з бруднымі парэпанымі шыбамі, яны высвечвалі зблізку нейкім халодным серабрыста-шэрым колерам і нагадвалі паверхню калодзежа.

Ззаду кашлянулі. Рокша азірнуўся. Маленькая сухарлявая кабетка, не варушачыся, цікавала за ім з-за вугла паветкі. Пагляды іх сустрэліся, старая ўсміхнулася, абмінаючы каравякі, якіх тут шмат усюды было, хуценька наблізілася да ганка.

— Сяк² ці не? — спытала, выслабляючы з-пад хусціны рудое, маршчыністае, як і ўся яна сама, вуха.

— Што кажаш, бабуля? — не зразумеў Рокша. Ён хоць і прывык за два гады да тутэйшай гаворкі, паасобныя словы і выразы дагэтуль даваліся яму з цяжкасцю.

— Дык сяк? Не? — старая склала на жываце тоненькія, бы лазовы дубец, ручкі, пасміхаючыся, гарэзліва пахітала перад носам следчага пальчыкам-запалкай. — Ой, глядзі, надае табе Рэня кухталёў, як украдзеш што.

Яна жвава перавярнулася на месцы, узышла на ганак. Рокша падаўся следам за ёю. Але ў сены ўвайсці не паспеў. Дзверы перад самым ягоньым носам зачыніліся, бразнула засоўка. Вось табе і старая! Выйдзе яна яшчэ ці не? Гэткая во нятеглая бабулька часам — сапраўдны скарб для следства. Усё згледзіць сваім нядрэмным старэчым вокам. Апавядаць пачне — так і сыпле дэталямі. Маладзейшы найперш пра дзеянне ўспомніць, а на дробязі забудзецца, старому ж наадварот,— не што зрабіў, а як зрабіў, найбольш цікава. Да апошняга драбнюткага штрыха прапусціць праз сябе ўбачанае і пачутае нястомна-дапытлівы, як у дзіцяці, мозг старога чалавека. Во з кім пагутарыць!

Але старая не выходзіла. «Заснула яна там, ці што? — злучыся на сябе за някемліवासць, падумаў Рокша. — Трэба ж:

² Сяк (дыял.) — так сабе, без справы.

адно-адзінае слова, а гэтак усё сапсавала. Цяпер чакай вось. Добра, як выйдзе. А як не?»

Ён узяўся за ручку, тузануў на сябе. Дзверы рыпнулі, але не падаліся — трымала засоўка. Аднекуль збоку, ад акна, данёсся прыглушаны смех. Рокша глянуў туды: кабета сядзела ў акне, з блазенскаю ўсмяшкай на твары выводзіла штосьці пальцам на бруднай шыбіне. Ubачыўшы яго, яна адарвала палец ад шкла, пагрозліва паківала ім у паветры: не руш тут, маўляў, нічога. Рокша пастаяў крыху на панадворку, закурыў, не азіраючыся, хутка пакрочыў сцежкаю да Блажэвага хутара.

На хутары яго ўжо чакалі эксперт Ганчар і ўчастковы. Праз колькі хвілін, прыхапіўшы з сабою ў якасці нанятых гаспадара і гаспадыню, выправіліся на месца здарэння.

Удзень, ды яшчэ пры сонцы, тут, у ельніку, усё выглядала неяк зусім інакш, як уначы, не так паныла і загадкава. І лес быў як лес, а зусім не гушчар, як падалося ў цемры. І мох навокал блішчэў ад расы, а не сачыўся крывёю, як саснілася Рокшу пад раніцу ў нялюдскім тым, пачварным сне.

Уважліва абгледзелі ўсё яшчэ раз па чарзе вакол пня, зазірнулі пад елкі, што бухмаціліся ўскрай паляны. Няўжо так і не знойдзецца ніякага следу?

Следу не было. І толькі пад самы канец, калі ўжо збіраліся вяртацца на хутар, Рокша натрапіў нарэшце воддаль, у хмызе, на прадмет, які менш за ўсё спадзяваўся знайсці. То была бутэлька з-пад «Сталічнай». Адна акалічнасць адразу кідалася ў вочы: этыкетка была зусім новая, сам жа посуд — брудны, няпэўнага колеру, з тоўстым рудым шлячком іржы на гарляку. Такі шлячок утвараецца звычайна пад бляшаным коркам на бутэльках з-пад піва і ніколі — з-пад гарэлкі ці каньяку. Тут корак быў капронавы, бутэлька на добрую чвэрць была запоўнена вадкасцю.

— Спirtное? — Маеўскі запытальна зірнуў на Ганчара.

Той асцярожна падняў бутэльку з зямлі, адкаркаваў. Рэзкі дурманлівы пах гарэлкі разліўся па па ветры.

Пакой, які вымеркаваў Рокшу для работы старшыня сельсавета, быў хоць і зусім невялічкі, затое ўтульны, з тоўстымі гуканепранікальнымі сценамі, тэлефонам і маляўнічым пейзажам за вокнамі. Апошняе якраз, можа, было і не надта добра: так і карцела кінуць усё ды збегчы куды-небудзь на прыроду, падалей ад людзей і спраў.

Тут былі прызначаны дзве сустрэчы. Адна адбылася з паўгадзіны назад. Хлопцы-праваднікі, слова ў слова пацвердзіўшы ўчарашнія свае паказанні, ужо разоў пяць паспелі пранесціся на матацыкле ўздоўж вуліцы.

Недзе а палове дванацатай у дзверы асцярожна пастукалі. У пакой увайшла кабета ў жоўтай ільняной сукенцы і чорнай, з блішчастай сярэбранай ніткай па ўсім полі хустцы. Гэта была пажылая сялянка гадоў за пяцьдзесят пяць, моцна збітая, шыракатварая — адзін з тых найбольш распаўсюджаных тыпаў патомных хлебарабаў, які паўсюдна сустранеш на Беларусі і заўжды пазнаеш па бурых, як спечаных, руках і добразычлівай, крыху сарамяжлівай усмешцы на ветлівым, без жаднае хітрынкі твары.

— Я Пшонік, — жанчына падышла да стала, сашчапіўшы рукі на жываце, застыла насупраць Рокшы.

— Добры дзень, — ён устаў, жэстам запрасіў наведвальніцу сесці. — Як зваць вас?

— Эма... Эма Іванаўна.

— А маё прозвішча Рокша, Мацей Іванавіч. Следчы раённай пракуратуры. Буду весці справу вашага брата.

— Якая там справа! — усхліпнула жанчына. — Жыў чалавек па-дурному, па-дурному і памёр. Сам вінаваты...

Словы гэтыя крыху збянтэжылі Рокшу.

— Але ж брата вашага ў лесе знайшлі, — сказаў ён. — З праламаным чэрапам.

— Мала аб што можа ўдарыцца п'яны чалавек! Паваліўся на патарчаку ці на пень... Залетась вунь гэтаксама адзін загінуў... З ракі па вясне выцягнулі — утапіўся п'яны. Гарэлка да добрага не даводзіць.

— Дужа піў Сцяпан? — міжволі збіваючыся на мясцовы дыялект, спытаў Рокша.

— Анягож! Пакуль Зіна была жывая, нібыта крыху трымаўся. Бо тузала штодня ў каршэнь. Цяпер няма каму тузаць. У мяне свая сям'я: муж, дзеці. Бялізну памыць — памыю, паесці — дам, а пільнаваць... І хіба ўпільнуеш гэткага... Слабы быў чалавек. Хто павабіць да сябе, з тым і пойдзе — абы гарэлка. Можа, і не надта добра гэтак гаварыць пра брата, ды што зробіш, калі праўда.

— Зіна — гэта жонка яго?

— Жонка. Дзесяць гадоў будзе ў верасні, як памерла. Рак з'еў... — Яна хвіліну памаўчала. — Я хацела, каб зноў ажаніўся, ды каму гэтка патрэбен? Знайшлі тут былі адну... Месяца не вытрымала,

уцякла. Так і боўтаўся адзін. І згінуў чалавек. А ўсё вярбоўка — з яе пачалося.

— Вярбоўка?

— Ага, яна. Тады, пасля вайны, многія выпраўляліся ў заробкі. Хто на Урал, хто ў Данбас, хто ў Сібір. Ну, і Сцяпан узахвоціўся. Маці плакала, не пускала — не паслухаў, паехаў. Амаль два гады адбыў. Спачатку недзе ў Расіі, пасля на Магілёўшчыне... Кароўнікі там будавалі. Вярнуўся пры грашах, ва ўсім новым. Але і змяніўся — не пазнаць. Нервовы нейкі стаў, злы. З гарэлкаю пасябраваў. Маці вельмі хвалявалася, баялася — зусім сап'ецца. Але тут якраз новую паварыху ў школьную сталоўку прыслалі. Ну, пазнаёміліся яны, а праз тры месяцы ажаніліся. Зіна моцная была кабеціна, добра яго трымала... Адно кепска, дзяцей не мелі.

— Калі вы апошні раз бачылі брата?

— Апошні раз? Заўчора. Па ворчык да майго прыходзіў. Але гэта, мусіць, так, прычына толькі... Ці не запой у яго пачынаўся, вось і шукаў, дзе пахмяліцца.

— Прабачце, Эма Іванаўна, гэта, пэўна, вам цяжка... Але ці не маглі б вы расказаць, як ён сябе паводзіў? Гэта вельмі важна для следства.

— Ну, як паводзіў? Як звычайна перад прыступам. Нервовы быў, сярдзіты. Ён увогуле апошнім часам быў нейкі... як не ўвесь.

— Куды пойдзе, не сказаў вам?

— Што вы! — Цяжкая, пакутліва-шчымлівая ўсмешка мільганула на твары жанчыны. — Ды я і не пыталася. А запыталася б — праўды не сказаў бы. Такая ўжо ў яго завядзёнка была.

— То, можа, скажаце, з кім найбольш сябраваў?

— Не скажу! — голас яе прагучаў цвёрда. — Вам што: пагаварылі ды паехалі. А мне жыць тут. Не скажу. Самі дазнавайцеся, калі вам трэба.

— Хату ягоную таксама не пакажаце? Ключы ж у вас ёсць, пэўна.

— Гэта можна, — жанчына паднялася з месца. — Хадзем.

* * *

Маленькая, вёрткая, бы яшчарка, кабета борзда ўвайшла ў пакой, аціраючы на хаду насоўкай узмакрэлы лоб, з парога засакатала:

— Раней такога не было, людцы, не было! Каб чалавек на чалавека замахнуўся — барані Бог. Што на свеце дзеецца!

— Грамадзянка Ільніцкая, не мітусіцеся, — перапыніў яе строга Маеўскі. — Вось, Мацей Іванавіч, сцвярджае, што бачыла ўчора Прычэцкага.

— Канечне, бачыла, — жанчына надбегла да стала, нецярапліва зірнула на Рокшу.

Той нетаропка ўздзеў на пераносіцу акуляры, павольна разгарнуў папку з паперамі.

— Ваша прозвішча, грамадзянка?

Збянтэжаная такою грунтоўнай падрыхтоўкай да справы жанчына імгненна ўціхамірылася.

— Вы ж чулі — Ільніцкая, — адказала паныла, з крыўдаю ў голасе. — Марыя Адамаўна.

— Дзе працуеце?

— Поварам у школе раблю. Зараз у піянерлагеры.

— Калі ласка, сядайце, Марыя Адамаўна. Слухаю вас.

Яна села.

— Ну, слухаю вас.

— Я гэта... наконт нябожчыка. Кажуць, нібыта яго ў лесе нежывога знайшлі... А я ўчора зранку ў аўтобусе яго бачыла.

Рокша і Маеўскі пераглянуліся.

— Так, у аўтобусе, — чамусьці перайшла на шэпт кабета. — На прыпынку разам садзіліся. Мне два кіло дыетычнай кілбасы для лагера недадалі, дык я ездзіла ў спажыўсаюз разбірацца. Так во і сустрэліся.

— Вы размаўлялі з ім? — спытаў Рокша.

— Не. Я наперадзе сядзела, ён недзе ззаду ўладкаваўся. Узрушаны нейкі быў, сярдзіты... Я яшчэ падумала, ці не здарылася што.

— Хто-небудзь, апроч вас дваіх, ехаў тым рэйсам?

— Не, нікога не было. Адно — час нязручны, тры гадзіны. Як ні крутай у горадзе, раней як прыцемкам дахаты не вернешся. А статак жа пераймаць... Па-другое — сена, кожны стараецца ўхапіць, пакуль надвор'е.

— Прычэцкі да самага райцэнтра ехаў?

— Ага, акурат на станцыі сышоў.

— А са станцыі куды пайшоў, не бачылі?

— Ой не, не бачыла. Я адразу ў спажыўсаюз пабегла. А вы ў вадзіцеля папытайцеся, можа, ён бачыў?

— Прыйдзецца папытацца. Дзякуй вам, што падказалі.

— Ці то Кісляк, ці то Кіслы ягонае прозвішча. Ды на станцыю пазваніце, там дакладна скажуць.

Рокша ўстаў, зняўшы акуляры, начаў старанна выціраць насоўкаю запацелья шкельцы.

— Ну, то дзякуй вам яшчэ раз за дапамогу, Марыя Адамаўна, — сказаў строга. — Але ж глядзіце, не раскажвайце нікому пра нашу сустрэчу.

— Авохці мне! — усахпілася паварыха. — Каб жа хто мяне раней папярэдзіў, што нельга раскажваць...

— Ладна, што ўжо цяпер смуткаваць пра тое, — Рокша махнуў рукою. — Вы ж не ўсім яшчэ, пэўна, казалі, ды і то так — пад сакрэтам?

Вадзіцель аўтобуса (прозвішча яго аказалася Кісялеўскі) усе паказанні паварыхі пацвердзіў слова ў слова. Але куды падаўся Прычэцкі ў горадзе, ён таксама не бачыў, бо адразу паехаў са станцыі ў гараж, здаваць машыну зменшчыку.

Падобнага да нябожчыка мужчыну нібыта бачыла праз акно свайго памяшкання касірка. Той садзіўся ў адзін з міжгародніх аўтобусаў. Але на яе сведчанне Рокша не надта спадзяваўся: жанчына была нетутэйшая, працавала ў аўтабазе зусім нядаўна, магла і пераблытаць.

— Канечне ж, глупства гэта, — падгрымаў яго сумненні Маеўскі. — Нешта тут не тое. Што будзем рабіць, Мацей Іванавіч?

— Шукаць, браце, шукаць, — бадэра азваўся той, уважліва ўзіраючыся з-пад далоні ў абшарпанья двухпавярховыя будынкі. Хадзем.

Ён крануў участковага за рукаў, рашуча пакіраваўся размашыстым крокам у канец скверыка, да рэстарана.

Праз колькі часу сядзелі за столікам...

Прайшло дзесяць хвілін, дваццаць, паўгадзіны... Нарэшце з-за перагародкі выскачыла маладзенькая афіцыянтка, гартаючы на хаду кніжачку, накіравалася да століка.

— Ой, прабачце, прабачце, калі ласка, — пачала апраўдвацца, пазіраючы на нагоны Маеўскага. — Народу няма зараз — мы і не спяшаемся. Прабачце...

— І заўжды ў вас у тэты час так нешматлюдна? — спытаў Рокша.

— Заўжды, — Дзяўчына ўздыхнула. — Апроч суботы і нядзелі. Таму і план ледзь-ледзь выконваем. Іншы раз паўдня пракаеш у пустой зале — каб табе чалавек. Таму і не пільнуемся надта кліентаў, пакліча каторы, тады і выходзім.

— Учора гэтаксама нікога не было?

— Учора? Не было. — Афіцыянтка зморшчыла лоб. — Ды не, пачакайце... Гойсаў тут адзін, прасіў бутэльку.

— Бутэльку, кажаце? — ажывіўся Рокша.

— Ды не давала я з сабою! — У голасе дзяўчыны чулася занепакоенасць. — Што гэта вы, ажно крыўдна! У Авяр'янаўны вунь спытайце, калі мне не верыце. У нас строга наконт гэтага.

— Авяр'янаўна — гэта загадчыца ваша?

— Тут дырэктар, а не загадчыца, Мацей Іванавіч, — падказаў Маеўскі. — Такая сістэма.

— Яна буфетчыцай робіць, — збянтэжана сказала афіцыянтка, азіраючыся на перагародку.

— Праводзьце мяне да яе, калі ласка.

Буфетчыца была на месцы. Седзячы на высокім табурэце, сарціравала ў мяшэчкі мармелад і штосьці з фруктаў — не то арэхі, не то сушаныя яблыкі. Гэта была мажная кабеціна сярэдніх гадоў, прысадзістая, з магутнымі рукамі і высачэзнаю, на чвэрць ад усёй постаці, прычоскай. Яна падазрона зірнула на Рокшу, не мяняючы позы, працягвала свой занятак.

— Вы буфетчыца? — спытаў ён.

— Ну, я. Маладзіца перарвала на хвіліну работу, прытрымліваючы на сталае горку арэхаў пульхнымі, як сталае цеста, падушачкамі далоняў, крыва ўсміхнулася. — На вынас не даём, мужчына. Чакайце афіцыянтку ў зале.

— А мне якраз вы патрэбныя. — Рокша дастаў з кішэні пасведчанне.

Буфетчыца на хвіліну сумелася.

— Мы правілаў не парушаем, — сказала ўсхваляваным голасам. — Ніякай па злосці хто... Мы не парушаем.

— Вашу працу пракантралююць іншыя органы. У мяне свая справа да вас, — перабіў яе Рокша. — Прадстаўцеся, калі ласка.

— Дзем'янкава Ірына Авяр'янаўна.

— Цудоўна, Ірына Авяр'янаўна... Скажыце, чалавеку, які заходзіў да вас учора паміж чатырнаццаццю і пятнаццаццю гадзінамі, вы таксама не далі на вынас?

— Вядома, не. А чаму я павінна яму даваць? У зале — калі ласка, а з сабою — не. У нас строга.

— Вельмі строга?

— Канечне. Рэвізоры прыйдуць са спажывсаюза — кожную бутэльку па накладной правераць. Ды яшчэ штампік на этыкетцы паглядзяць.

— Справа ў тым, шаноўная Ірына Авяр'янаўна, што чалавек, які быў у вас учора паміж чатырнаццацю і пятнаццацю, знойдзены нежывы...

Буфетчыца войкнула, прыкрываючы далонню непрыгожы, надведзены кідкаю фарбаю рот, спалохана зазірнула следчаму ў вочы.

— Што вы кажаце? Які жых!

— Вы ведалі яго?

— Ну, адкуль жа я магу яго ведаць? Вунь колькі іх тут пераварочваецца за тыдзень...

— Але ж Прычэцкі ўдзень быў, а не вечарам, калі шмат народу. Няўжо не памятаеце? Сіваваты такі чалавек у шварцы³.

— У шварцы, кажаце? — жанчына прыклала палец да вуснаў.

— А, прыпамінаю, прыпамінаю... Я яшчэ здзівілася: такая гарачыня на дварэ, а ён у шварцы. Ну, точна ён.

— Што ён хацеў ад вас?

— Вядома што: гарэлкі.

— Далі?

— Што гэта вы? Я ж казала: у нас строга.

— А, прабачце. І доўга ён тут вас угаворваў?

— Я з такімі доўга не размаўляю. — Яна прыўзнялася над перагародкай, спрытна кінула на вагі некалькі мяшэчкаў.

— Ну, дзякуй вам, Ірына Авяр'янаўна. — Рокша зірнуў на гадзіннік. — Да пабачэння.

«Ой, недагаворвае штосьці кабетка», — думаў, крочачы назад, у залу, вузкім, ледзь-ледзь дваім размінуцца, калідорам.

— З Буслова на Чамярыцу два рэйсы, раніцой і ўвечары, — з парога паведаміў Маеўскі. — Але ж во незадача, Мацеў Іванавіч: трох чалавек апытаў з тых, што ехалі вячэрнім, і аніводзін Прычэцкага не бачыў.

— Дык што ён — невідзімка, твой Прычэцкі? Ці, можа, пешкі дванаццаць вёрст да хутара тэпаў?

— Мог на папутную сесці. — Сярдзіты тон Рокшы крыху збянтэжыў участкавага. — Даехаў сабе да Чамярыцы... ёсць яшчэ адзін маршрут — праз Воднева. Можна даехаць з райцэнтра да воднеўскага скрыжавання, а затым пешкі дабрацца да хутара. Гэта вакольны шлях, ехаць ці не ўтрая даўжэй, як на Чамярыцу, затое ісці менш. Так дыспетчарка на станцыі растлумачыла.

³ Шварка (дыпл.) — мужчынская адзежына з тоўстага сукнаў выглядзе пінжака.

— Праз Воднева, кажаш? — ажывіўся Рокша. — І ў колькі аўтобус?

— Акурат у восем. Вадзіцель учарашняга рэйса зараз на другім маршруце, праз паўгадзіны павінен вярнуцца. Пагутарыць з ім?

— Абавязкова.

Маеўскі выйшаў. Неўзабаве ён вярнуўся з шаферам учарашняга воднеўскага рэйса, жывым мажным дзецюком гадоў дваццаці пяці. Той адразу згадаў па Рокшавым апісанні ў адным з пасажыраў Сцяпана Прычэцкага.

— За горадам яго падабраў, на ўзбочыне.

— У колькі вы выехалі са станцыі?

— У восем гадзін.

— У колькі былі на скрыжаванні?

— У восем дваццаць, па раскладзе.

— Дакладна?

— Канечне, дакладна. Нам графіка нельга парушаць, маршрут ёсць маршрут.

— Хто-небудзь, апроч Прычэцкага, яшчэ выходзіў на тым прыпынку?

— Ці выходзілі? — шафёр зморшчыў лоб. — Дай Божа памяці... Ага выходзілі... дзеці, два хлопцы і дзяўчынёха. Той, п'яны, на Блажэўку падаўся, яны — у іншы бок, на Гайнаўку пайшлі.

— Яшчэ адно вам пытанне, апошняе. — Рокша пасунуў да сябе спісаны напалову аркуш. — Яго на прыпынку ніхто не сустрэкаў?

— Здаецца, нікога не было. Можна, у лесе дзе, а так не.

Вадзіцель, грукаючы чаравікамі па абабітай лінолеумам падлозе, падаўся да дзвярэй. Рокша дастаў з шуфлядкі стала цыгарэту, прыкурыў.

— Вось жа галаваломка, Васіль, — сказаў задуменна, звяртаючыся да Маеўскага. — Прычэцкі выехаў на Воднева ў восем гадзін. А што ён рабіў у горадзе да гэтага часу? Дзе быў без малага чатыры гадзіны? Хлопцы знайшлі яго пад дрэвам каля дзевяці. Але ж ці мог немалады чалавек, ды яшчэ п'яны, трапіць ад перакрывавання ў Блажэўку за трыццаць хвілін. Пяць вёрст — і для маладзейшага не дробязны марафон. Ну, што скажаш?

— Можна, яшчэ раз завітаць на хутар? Пагаварыць з Блажэямі, паглядзець усё на месцы...

— Ну, так і зробім. — Рокша паклаў у папяльніцу недакураную цыгарэту, старанна затушыў яе. — Заўтра з раніцы і выберамся.

* * *

З райцэнтра выехалі а сёмай. Сонна пазяхаючы, колькі часу моўчкі сядзелі на заднім сядзенні, думалі кожны пра сваё. Бліжэй да хутара крыху раскатурхаліся, разгаварыліся.

— Найперш трэба з Рэнькаю весці рэй, — даводзіў Маеўскі. — Яна днямі валэндаецца з канём па ваколіцы, быць таго не можа, каб што-небудзь не заўважыла.

— Але ж ты і сведку знайшоў, — запырэчыў Рокша. — Яна калі і бачыла што, у тую ж хвіліну забылася. Ведама — п'яны чалавек. Напляце табе згадак — за месяц потым не разграбеш, што да чаго. І навошта гэткіх на пасадзе трымаць, не разумею.

— Ну, вы скажаце, Мацей Іванавіч, — не пагаджаўся ўчастковы. — Хто ж працаваць будзе ў калгасе, як гэткіх не трымаць? Можа, і рады б быў старшыня прыстойнейшага чалавека паставіць, ды дзе яго ўзяць? Адны пенсіянеры ў гаспадарцы. А работа — не так сабе, дужасці ды спрыту вымагае...

Хутар ужо не спаў. За пуняй весела гарцавала ў канюшыне цяля. Жыравалі ўскрай гарода нястомныя куры. Незадаволеная вішчэлі свінні. Гаспадыня, падклаўшы дроў пад саганок з бульбаю, што варылася прама на панадворку, ішла з даёнкай да хлява даіць карову. Ubачыўшы гасцей, яна паставіла даёнку пад паветку, пайшла насустрач.

— Добрай раніцы вам! — павітаўся Рокша. — Ну, як справы?

— Ай, дрэнь справы. Зноў у нас прычына. Воўк уначы Рэньчыных авец парэзаў. Адну, падла, у лес сцягнуў, другую за лазняю паўжывую знайшлі. Мой скуру пайшоў здымаць. А вы можаце самі схадзіць паглядзець, тут жа недалёка...

— Мо і праўда пайсці зірнуць, — сказаў Рокша. — Га, Васіль?

Яны выйшлі з панадворка, абмінаючы лужыны, хутка пакрочылі лагчаком да ўзлеску, туды, дзе ўздымаўся над дрэвамі шызаваты дымок суседняга хутара.

— Тут летам жыць — адна асалода, — сказаў Рокша. — Ні грукату табе, ні тлуму.

— То перабірайцеся сюды з горада, Мацей Іванавіч, — пасміхаючыся, зазначыў участковы. — Хто ж перашкаджае?

Блажэй і Рэнька, абое ў шэрых картовых штанах, таўсматыя і непаваротлівыя, падкасаўшы рукавы, моўчкі здзіралі скуру з

авечкі, што, выпхнуўшы з-пад павек белья нежывыя вочы, вісела ўніз галавою на перакладзіне паміж дрэвам і сцяной хлява.

— Самую тлустую, падла, збаёдаў, — сказала маладзіца, адкідваючы з ілба рукою светлыя валасы. Вось ужо праўду кажучь: дзе коратка, там і рвецца. — Яна спрытна аддзяліла нажом плёнку ад тушы. Блажэй захапіў надрэзаны кузлак адною рукою, кулаком другой стаў моцна таўчы шкуру ўніз. Шкура падалася, пабліскваючы лоем, мякка папаўзла ўздоўж тушы. Праз некалькі хвілін работа была скончана. Рэнька падхапіла шкуру на руку, панесла ў сені. Блажэй спусціў дагоў авечку, аддыхаўшыся, няспешна падаўся да бліжэйшай лужыны — мыць спэцканья ў кроў боты.

Зноў выскачыла на панадворак Рэнька. Зірнуўшы спадылба на няпрошаных гасцей, незадаволеная сказала:

— Ну вось, памагатага майго ўпудзілі, не разлічылася нават з чалавекам. Што трэба? Маеце што спытаць, дык пытайцеся.

— Вы ў колькі вяртаецеся з работы? — у тон ёй, скорогаворкай, спытаў Рокша.

— Гэта каі як! — яна нервова засмяялася. — Здарэцца, у гадзіну, бывае, і пазней. А што? Заўчора, да прыкладу, а шостаі прыехала.

— І дзе ж гэтак забавілася васпаня? — насмешліва сказаў Маеўскі. — Няўжо ў царкве?

— Дзе трэба было, там і забавілася, — не змоўчала жанчына. — Справаздачу табе даваць?

— Памаўчы, Васіль! — Рокша непрыкметна тузануў участковага за рукаў. — І якою вы дарогай вярталіся дадому, Рэгіна Юльянаўна?

— Ведама, якою, — Рэнька здзіўлена паціснула плячымі. — З Чамярыцы адна да нас дарога.

— Ну, ёсць і другая, — не пагадзіўся следчы. — Воднеўская.

— Ёсць-то ёсць, ды карысці з таго. Мне што, праз райцэнтр дахаты з Чамярыцы вяртацца? — не здавалася малаказборшчыца. — Можна, дваццаць пяць вёрст лішніх загадаеце рабіць дзеля вашага задавальнення? Ды разумею, куды хіліце... Маўляў, ехала тою ж дарогай, што і нябожчык, пэўна, бачыла. А вось і не бачыла, і знаць нічога не знаю. Бо як звычайна ехала па чамярыцкай... Ат, як хочаце, так і думайце. Што мне? — Яна ацерла далонню азызлы твар, зняла з плота хамут і падсядзёлак, падалася да каня, які некалькі разоў ужо падаваў голас.

— Яшчэ хвіліну, калі ласка, пачакайце, — запыніў яе Рокша.— А адкуль вам вядома, што Прычэцкі ехаў па воднеўскай дарозе? Вам хто-небудзь казаў пра гэта?

— Сама, дзякуй Богу, не дурная, здагадалася. Ну, якою яшчэ дарогай можа трапіць чалавек у Блажэеўку, калі ён не ехаў чямярэцкай?

— Адкуль жа вы ведаеце, што не ехаў?

— Ведаю. — Яна кальнула Рокшу непрыязным позірам, не выпускаючы з рук хамута, села на хісткую лаву пад акном. — Чамярэцкія мужчыны ў лагчаку за лесам дарогу жвірам насыпаюць... Дык яны не бачылі нікога.

— Ну, дзякуй вам за дапамогу, — сказаў Рокша. — Вы вельмі нам дапамаглі. А ўвогуле часта ён сюды наведваўся?

— Я яму не жонка, каб сачыць, — з упартаю зласлівасцю ў голасе адказала Рэнька.— Можна, калі і наведваўся, ды мне не спавядаўся. Не верыце — у мамы папытайцеся. Мама!

З-за паветкі вырасла постаць старой.

— Ну скажыце ім, мама!

Старая гарэзліва пахітала галавой, ні слова не кажучы, падалася ў сени. Праз якую хвіліну яна сядзела ў акне, пасміхаючыся, вадзіла па шыбіне пальчыкам-запалкаю.

Блажэі снедалі. Ubачыўшы Рокшу і ўчастковага, гаспадыня борзда паставіла на стол два сподкі, наклала прама з патэльні гарачых, з рудаватымі бакамі, бульбяных ладак.

— Учора не давялося, дык хоць сёння пачастуйцеся, — сказала, сарамліва ўсміхаючыся. — Не Бог ведае што, канечне, але стары мой любіць.

Рокша зняў кепку, першы падсеў да стала.

— Але ж і рэзкая ў вас суседка, Пятроўна, — сказаў, падсоўваючы бліжэй да сябе гляк са смятанаю.

— Кабета дзёрзкая, — зазначыў Блажэй. — Але ж і працавітая.

— А й праўда, во ўжо хто працуе, — запырэчыла гаспадыня. — Канечне, улетку хапае клопатаў, але ж і вызвалка затое. Аднаго на паўлітра абдурьць, другога — глядзіш, і капейчына самой. А то яшчэ тлустасць знарок занізіць. Здаецца, дробязь, а за месяц на паўзарплаты і набяжыць у кішэню. Зноў жа, гарэлкай гандлюе...

Блажэй падняў на жонку вузкія, з прыпухлымі вейкамі вочы, незадаволена крахтануў.

— Вярзеш ты, баба, абы-што, — сказаў, узвышаючы голас. — Бачыла ты тую гарэлку? Спачатку злаві за руку, а потым плявузгай на чалавека.

— Я не бачыла, дык іншыя бачылі! І не адзін раз.

— Вось дзіва, — сказаў Рокша. — А мне здалася, што яна і сама чарачку не адкіне.

— Акурат у самы сук уляпілі, Іванавіч, — з радасцю падхапіла гаспадыня. — Кульне, кульне маладзіца чарачку, ды і не адну.

— А як жа яна тады гандлем займаецца, як сама п'е? Гэтак і на пустыя бутэлькі не заробіш.

— А яна за свае грошы не п'е. Ёй таго, што за паслугі паднясуць, хапае. Хоць заліся...

...У палове дванацатай Рокша сядзеў у сельсавеце, чакаў заключэнне экспертаў. Яго прывёз неўзабаве намеснік начальніка аддзела Пухальскі.

Рокша ўважліва прачытаў паперу. Як ён і меркаваў, Прычэцкі памёр паміж васьмю трыццаццю і дзевяццю вечара. Смерць настала імгненна, ад страсення мазгоў у выніку моцнага ўдару цяжкім прадметам па цемянной частцы галавы. У момант смерці нябожчык знаходзіўся ў стане значнага алкагольнага ап'янення. У закаркаванай бутэльцы, згодна з экспертызаў, была, сапраўды, гарэлка, але не чыстая, а з прымессю вады. На бутэльцы выяўлены адбіткі пальцаў Прычэцкага і яшчэ адны — невядомага чалавека.

* * *

— Мусіць, Обаль, — Анеля сонна зірнула ў акно. — Гадзіны дзве яшчэ трэсціся.

Юстынавіч дастаў з кішэні цыгарэты, стараючыся не спэцкаць нагамі сумак, што стаялі ўстыч у вузкім праходзе «Ікаруса», моўчкі падаўся да выйсця.

На дварэ было яшчэ горш, як у аўтобусе. Густая ліпкая вільгаць нерухома вісела ў паветры, лезла пад адзенне, залівала потам шыю і вочы.

«Але ж і лазня!» — падумаў Юстынавіч, назіраючы здалёк за маленькай жвавай кабеткай, якая развіталася ля касы з модна апранутай маладзіцай гадоў трыццаці пяці.

— Глядзі ж, Фруза, пішы, не забывайся, — прасіла кабета, — Адрозу напішы.

Юстынавіч зірнуў на маладзіцу. Якое дзіўнае імя — Фруза. У Буслове такога не сустрэнеш. Цікава, як яно гучыць афіцыйна, у паперах? Не Фруза ж, пэўна?

Маладзіца ўскочыла ў аўтобус, чапляючыся сумкамі за сядзенні, павольна пайшла да свайго месца. Юстынавіч бачыў, як яна нешта запыталася ў Анелі, затым нагнулася і знікла. Старая на вуліцы занепакоілася, прыклаўшы палец да вуснаў, замітусілася ля аўтобуса. Выйшаў з будана вадзіцель, памахваючы ведамасцю, накіраваўся да дзвярэй.

— Давай, дзед, канчай перакур! — грывнуў басам. — Паехалі.

Юстынавіч кінуў вобзем акурак, падаўся ў аўтобус. Анеля, усклаўшы галаву на сядзенне, ціхамірна драмала ля акна. За ёй, таксама ля акна, сядзела Фруза, нешта паказвала рукой кабеце. Тая штосьці адказала, але ўчуць яе з вуліцы было ўжо немагчыма: рэзкі шум матара заглушаў голас.

Аўтобус крануўся. Старая зноў замітусілася ля аўтобуса, у вачах яе бліснулі слёзы.

— Маці ваша? — Юстынавіч павярнуўся тварам да маладзіцы. — У госці прыязджалі?

— У госці, — коротка адказала тая. Было бачна, што запытанне ёй не спадабалася і адказала яна адзінае з ветлівасці.

— Ну што ты чэпішся да чалавека? — расплюшчыла вочы Анеля. — Якая табе справа? От смала!

Юстынавіч хацеў папрасіць у маладзіцы прабачэння, сказаць, што яго вельмі зацікавіла яе імя, але патрабавальны, грубаваты голас Анелі прымусіў яго стрымацца. Ён дастаў з сумкі кніжку, узяўся чытаць. Але чытаў нядоўга: вадзіцель паддаў газу, аўтобус імгненна набраў хуткасць, літары звузіліся, паплылі перад вачамі. Побач ледзь чутно дыхала Анеля — зноў спала. Юстынавіч адхінуўся на сядзенне, заплюшчыў вочы. Удасца заснуць ці не? Ды дзе там! Вось ужо каторыя суткі запар не выходзіць з галавы забойства ў Блажэўцы...

Прычэцкага ён ведаў з дзяцінства. Некалі разам хадзілі ў школу. Сцяпан адзіны ў класе быў з «гжэчнай» сям'і, ягоны бацька рабіў у пана ляснічым. Быў ён вельмі свавольны і вёрткі, за што атрымліваў часцяком лінейкай па пальцах ад настаўніка Пажогі. Сцяпанавы маці, Вольга, кожны раз пасля экзекуцыі бегла да пана, скардзілася на настаўніка, што ён нібыта знарок ганьбіць перад суседзямі яе сына. Сам жа Сцяпан мала зважаў на свае «прывілеі», сябраваў з усімі, хто таго жадаў, быў не ганарлівы і таварыскі.

Калі першы раз прыйшлі Саветы, ляснік з сям'ёй падаўся ўслед за панам у Варшаву. Зноў з'явіўся ў Чамярыцы ў сорок першым, разам з немцамі, зусім хворы. Неўзабаве ён памёр. Сцяпан, якому споўнілася шаснаццаць, уцёк у лес, да партызанаў. Вярнуўся ён дадому ў сорок пятым, у савецкай вайскавай апраццы, пры ўзнагародах. А неўзабаве, у сорок сёмым, пакінуўшы дома маці і сястру, з'ехаў у заробкі. Тады многія вербаваліся, цэлымі сем'ямі здымаліся з насяджаных месцаў, ехалі ў свет па лепшую долю. Вярнуўся Сцяпан праз два гады. І тут пачалося...

Вольга, напалоханая нядобрымі зменамі ў сынавых паводзінах, паспяшалася хутчэй яго ажаніць. Аднак шлюб нічога не змяніў: Сцяпан працягваў піць. Далей — болей, і ўрэшце дапіўся да белай гарачкі. Разы са тры трапляў на прымусовае лячэнне. Пасля таго як памерла Зіна, нібыта крыху ачуняў, але ненадоўга.

І вось — смерць. Цяжка паверыць, што некаму магла замінаць у жыцці гэтая спустошаная, прапахлая наскрозь гарам пародыя на чалавека. Але ж во, аказваецца, замінала. Знайшлі забітага, з праламаным чэрапам. Ды дзе? На глухім хутары, дзе людзі спакон веку і мужі без дай прычыны не пакрыўдзяць...

Ён і не заўважыў, як задрамаў. Прачнуўся ад шоргату на заднім сядзенні. Азірнуўся: Фруза, сагнуўшыся, даставала з-пад сядзення свае сумкі. Прачнулася і Анеля.

— Полацак?— спытала сонным голасам. Аўтобус узышоў на пляц, мякка калыхнуўся.

— Можна, дапамагчы вам? — прапанаваў Юстынавіч маладзіцы. — Давайце дапамагу.

— Не турбуйцеся, сама дам рады. Дзякуй, — сказала тая, падаючыся да дзвярэй.

— Але ж ты і недарэка, бацька, — калі яна выйшла, сказала з'едліва Анеля. — Імя як імя Фруза, Фрасеня па пашпарту. Вучоны, здаецца, кніжкі па начах чытаеш, а гэтых простых рэчаў не ведаеш. Сорамна!

Юстынавіч колькі хвілін здзіўлена глядзеў на жонку. Затым крутнуўся на сядзенні, гучна, на ўвесь аўтобус, сказаў:

— Ану скажы — чаромха!

Анеля няўцямна, нібыта спрасоння, зірнула на яго.

— Не хочаш? Ну, скажы тады — чаго?

— Божачкі, здурнеў чалавек!

— Ага — ча-алавек!— Юстынавіч хвацка, памаладому падхапіўся з месца. — Чалавек! Значыць, ты — не чагокалка.

— Я ж казала: чытанкі да добрага не давядуць! — перажагналася Анеля. — Вось як у ваду глядзела.

* * *

— І ўсё-такі быць такога не можа, — Рокша адклаў убок схему, закурывіў. — Не паверу я, што п'яны чалавек мог пераадолець пяць вёрст за сорок мінут.

— Значыць, нехта падвёз, — сказаў Маеўскі. — А калі ў дзяцей, што на скрыжаванні выходзілі, папытацца? Га, Мацей Іванавіч?

— Можна, вядома. — Следчы зноў уткнуўся ў схему.

Участковы выйшаў.

Праз паўгадзіны ён пазваніў з Гайнаўкі, сказаў, што дзяцей няма дома: дзяўчынка паехала на месяц у Браслаў да бабулі, а хлопчыкі ў піянерскім лагеры.

— Лагер той далека дзе? — спытаў Рокша.

— Ды не, побач з райцэнтрам. «Лясная казка» называецца. Прозвішча дзяцей Шкунцікі.

Без чвэрці адзінаццаць Рокша сядзеў у кабінеце начальніка лагера, чакаў, калі прывядуць Шкунцікаў. Нарэшце яны з'явіліся. Аднаму з іх, старэйшаму, было на выгляд гадоў дзесяць, другому — шэсць-сем.

— Ну, давайце, малыцы, знаёміцца, — сур'ёзна сказаў Рокша. — Як прозвішчы?

— Шкунцік Алег і Шкунцік Сашка, — хутка адрэкамендаваўся за сябе і за сябра меншы, відаць, больш смелы.

— Ну, добра, браты Шкунцікі...

— Мы не браты, — запырэчыў сарамліва большы.

— Як гэта не браты? Прозвішча ж адно.

— У Водневе многа Шкунцікаў. А на нашай вуліцы дык усе. Таму яе Шкунцёўскай называюць.

— Бач ты. — Рокша паляпаў малога па плячы. — А раскажыце вы мне, Шкунцікі, як у нядзелю з райцэнтра аўтобусам ехалі. Памятаеце ж, пэўна? Дзяўчынка яшчэ з вамі была.

— Валька Шкунцікава?— падхапіў старэйшы.— Дык яна ж таксама на нашай вуліцы жыве... Гэта мы са школьнага кірмашу вярталіся.

— Значыць, памятаеце тую паездку? Ну, малайцы. Можа, і п'янага дзядзьку каторы памятае?

— П'янага? Канечне, памятаем! Ён яшчэ мацюкаўся ўвесь час. На скрыжаванні выходзіў разам з намі. Ён на Блажэеўку падаўся, мы дахаты полем пайшлі.

— Дахаты — і ўсё? — спытаў недаверліва Рокша. — Быць таго не можа. Ды не паверу!

Старэйшы ціскануў плячыма, адвёў позірк убок. Малы скубнуў яго за рукаў, скасіў вочы на Рокшу.

— Мы яшчэ трохі пацікавалі за тым дзядзькам, — сказаў вінаватым голасам. — Хацелі паглядзець, ці не паваліцца. Вальчын бацька заўжды, як нап'ецца, дзе-небудзь заваліцца.

— Ну і як, не паваліўся?

— Не-е. — Малы зноў пасмялеў. — Потым легкавушка ззаду загула, мы і пабеглі. Ой, дзядзечка, ці не той гэта чалавек, што міліцыянеры ў лесе знайшлі?

— Не, не той! — зманіў Рокша. — А якая машына была?

— Ды мы не бачылі з-за кустоў, — сказаў старэйшы.

— Адкуль жа тады ведаеце, што легкавушка?

— Легкавушка, дзядзька, легкавушка, — упэўнена сказаў меншы. — Грузавая і раве гучней, і пылу ад яе больш.

— Чалавек той у машыну сеў?

— А мы не бачылі, сеў ці не. Чулі толькі, як ляўся.

— Ну, то, можа, хоць заўважылі, якога колеру была машына?

— Не, не бачылі. — Хлопцы панурыліся.

— Эх вы, гора-разведчыкі, — папікнуў Рокша. — Ды ладна, і так мне вельмі дапамаглі. Дзякуй вам. Ды глядзіце, вокнаў болей не біце ў лагеры. Добра?

— Добра, — адказалі абое ў адзін голас.

... — От дзякуй вам, што пастрашылі, — сказала на развітанне начальніца. — Можа, яшчэ на лінейцы ў нас выступілі б? Дзеля прафілактыкі, так сказаць... Гэта ж так карысна.

Сказала і асеклася пад няўхвальным, халодным Рокшавым позіркам.

— Вас ля кабінета наведвальніца чакае, — паведаміў дзяжурны. — Ужо з паўтадзіны пільнуе.

Рокша дастаў са скрыні ключ, падаўся калідорам да сваіх дзвярэй. Заўважыўшы яго, з лавы паднялася дзяўчына, хутка пайшла насустрач. То была афіцыянтка з рэстарана. Выглядала яна кепска: над вачамі цёмныя кругі, вейкі чырвоныя.

— Добры дзень! — прывітаўся Рокша. — Вы да мяне?

— Да вас. — Дзяўчына азірнула, не чакаючы запрашэння, хуценька шыгнула ў адчыненыя дзверы. — Да вас, Мацей Іванавіч, толькі не кажыце нікому, што я тут была. Вельмі вас прашу...

— Хто ж гэта так вас напалохаў?

— Ды ці мала хто можа... — Яна насцярожана глянула следчаму ў вочы, села. — Што мне рабіць? Праходу не даюць на рабоце пасля таго, як вы з міліцыянерам прыходзілі. Хоць уцякай! — Яна гучна ўсхліпнула.

— Хто вам не дае праходу?

— Ведама хто — Ірына Авяр'янаўна. Чэпіцца ды чэпіцца: тое не так ёй, гэта не гэтак, — дзяўчына заплакала ўголос. — Учора заказы ненаўмысна пераблытала — дык так уз'елася... Сказала — звольніць.

— Ірына Авяр'янаўна? Але яна ж не адміністратар.

— У нас зараз увогуле няма адміністратара. Вось яе і вылучае райспажыўсаюз.

— Ды не звольняць вас з-за такой дробязі, — пачаў супакойваць Рокша. — Дарэмна вы так усур'ёз усё ўспрымаеце.

— Не дарэмна, я ведаю... Усе косяцца... Кліенты як нагавораныя, ледзь што — скардзіцца бягуць. Знарок абражаюць, а потым скардзяцца. Нездарма гэта ўсё.

— Ну, супакойцеся, супакойцеся. — Рокша адчуваў, што дзяўчына гаворыць праўду. — Ніхто вас не звольніць. Пагамоняць, ды скончыцца ўсё на тым.

— Не скончыцца. Як Авяр'янаўна захоча, так і зробіць. У яе, ведаеце, амаль усё раённае начальства падпасваецца ў буфэце. Усе за яе будуць.

— Ну, так ужо і падпасваецца? — нібыта не паверыў Рокша.

— А то не? Чаму ж тады стравы гэтакія нясмачныя? Адкуль ім быць смачнымі, калі ўсё расцягваецца.

— Ці не перабольшваеце вы? Я і не заўважыў, што ў вас гэтак ужо кепска гатуюць.

— Гэта як для каго, — дзяўчына на хвіліну сумелася. — Для вас, напрыклад, добра, бо вас у твар усе ведаюць. Вы яшчэ распранаецеся ў гардэробе, а пра вас ужо знак на кухню падаюць. А там у повара дзве патэльні. Адна — для звычайных кліентаў, другая — для такіх, як вы. Будзе сядзець той, звычайны, з вамі за адным столікам ды дзівіцца з вашага апетыту. Бо ў яго на талерцы — нібыта тое самае, што ў вас, а есці немагчыма... Але ж вы глядзіце — нікому пра тое. Вельмі, вельмі вас прашу.

— Ну, мы ж дамовіліся,— запэўніў Рокша:— Адно вось мне незразумела: што гэта яна сапраўды на вас уз'елася? Вы ж, здаецца, нічога мне такога не казалі мінулы раз? Ды яна і не ведае, пра што мы гаварылі.

Дзяўчына паціснула плячыма.

— А можа, таму і ўсхадзілася, што не ведае, — сказала, папраўляючы прычоску. — Баіцца, можа, што раскажу ўсё, вось і рашыла пастрашыць. А я і так баюся.

— З-за такіх дробязей? — Рокша махнуў рукой. — Ну што вы!

— Ды гэта не ўсё, Мацей Іванавіч. Тут яшчэ са спіртным махінацыі...

— Са спіртным?

— Так. — Яна хвіліну памаўчала. — Вы думаеце, гэты дзядзька, пра якога вы пыталіся, думаеце, ён адзін раз толькі заходзіў у рэстаран? Каб жа так! Ведаў, дзе можна ў недазволены час разжыцца.

Авяр'янаўна і на месцы дасць перахапіць, і з сабою пакладзе, абы грошы.

— Але ж на бутэльках райспажыўсаюзаўскі штамп, — запярэчыў Рокша. — Пэўна ж, правяраюць рэвізоры. Нешта вы, мусіць, блытаеце. Дарэчы, як ваша імя?

— Ліна. Прозвішча Саковіч. Ды не блытаю я нічога. Сама колькі разоў бачыла, як выносілі, нават у абедзенны перапынак. Авяр'янаўна пералье ў старую бутэльку, а тую, што са штампам, для справаздачы сабе пакідае. І ўсё шыта-крыта...

Праз чвэрць гадзіны Рокша вывеў афіцыянтку праз службовы ўваход у завулак, праводзіў да тратуара. Затым вярнуўся ў кабінет, сабраў паперы. Час быў адыходзіць дахаты, але ён усё нешта марудзіў. Седзячы ля стала, бяздумна церабіў пяцярнёю доўгія рудаватыя валасы, чакаў, ці не пазвоніць жонка. Яна не пазваніла. Ён счакаў яшчэ хвілінудругую, зняў трубку.

— Ты, Галіна?— сказаў засяроджана.— Прабач, тэрміновая справа. Вярнуся сёння пазней. Вячэрай без мяне.

Тым часам сшарэла. Горад, і без таго ледзь жывы ад ліпеньскае спёкі, зусім спусцеў, нібы вымер. Толькі гулкія Рокшавы крокі, ды бязладны грукат металічных засовак у бліжэйшых дамах, ды мернае гудзенне камароў парушалі цнатлівую, амаль вясковую, санліваўрачыстую ідылію.

Каля святлафора Рокша спыніўся. Можа, пайсці дахаты? Пазнавата, ды і Галіна чакае. Ён падаўся ўправа, на Прыбярэжную. Затым спыніўся, вярнуўся назад, рашуча

пашыбаваў скверам на процілеглы бок плошчы, туды, дзе весела высвечвалі з-за вільготнай ліствы вокны рэстарана.

Людзей у рэстаране было наўздзіў многа. За столікамі ўздоўж сцен сядзелі ў паўзмроку дзесяткі са тры мужчын. Дзве афіцыянткі — адналажылая, з узбітымі над ілбом валасамі, і другая — маладзейшая — заклапочана снавалі ў вузкіх праходах. Усе наведвальнікі, відаць, добра ведалі адзін аднаго: гучна перагаворваліся праз усю залу, крычалі, тыя, у каго скончылася пітво, уставалі, ішлі з пустою чаркай да суседніх столікаў. З дзесятка маладых людзей, усе ў стракатых спартыўных касцюмах, з цыгаркамі ў зубах, валтузіліся ля ўвахода.

Рокша адшукаў вольнае месца ў самым куце залы, ля апошняга акна, сеў.

— «Коні», «Сталічная», — абьякавым голасам паведаміла афіцыянтка. — Ну, што вам?

— Дзве піва, калі ласка.

— Піва цёплае. Несці? — Жанчына нецярпліва зірнула на Рокшу.

— Нясіце. І што-небудзь з'есці.

— Варанья яйкі і рыба.

— Тады не трэба.

Афіцыянтка накіравалася за сценку, што аддзяляла залу ад кухні. Двое маладых людзей, з тых, што церліся ля ўвахода, падаліся за ёй. Неўзабаве яны выйшлі, прытрымліваючы на жыватах шырачэзныя, як напханья саломай, курткі. Кампанія знікла.

Афіцыянтка прынесла піва. Яно, сапраўды, было цёплае і крыху гарчэла. Абедзве бутэлькі, як, зрэшты, і ўсе, што ставіліся на стол у гэтай зале, былі без этыкетак.

Дзверы з гардэробнай адчыніліся, у залу ўвайшоў мажны дзядзька са скруткам пад пахаю. Усміхнуўшыся афіцыянтцы, ён борзда накіраваўся за перагародку. Амаль следам за ім у памяшканне ўварвалася жанчына гадоў пад сорок, з гучным енкам кінулася да аднаго са столікаў. Чацвёрта мужчын за сталом заварушыліся, паспешліва апаражнілі келіхі. Кабета падскочыла да аднаго, хвацка ўхапіўшыся за рукаў, пачала тузаць за ўсе бакі. Мужчына спрабаваў бараніцца, але хутка абмяк, з жалем зірнуўшы на недапітую бутэльку, падняўся з месца. Маладзіца піхнула яго да дзвярэй, ён каўзануўся, не ўтрымаўшыся на нагах, паваліўся. Зала зарагатала.

Жанчына кінулася да афіцыянткі, штосьці злосна залапатала ёй у твар. Тая шмыгнула носам, азірнулася, борздзенька падалася ў процілеглы канец залы.

З-за перагародкі выйшаў мажны. Па-свойску падміргнуўшы афіцыянтцы, ён самавіта пашыбаваў праходам да выйсця. Скрутак пад пахаю ў яго значна пабольшаў. Мужчына адчыніў дзверы нагой, выйшаў з залы.

— Важная асоба, — паўжартам зазначыў Рокша, звяртаючыся да суседа. — Ці не прыезджы будзе?

— Які табе прыезджы... — мацюкнуўся той. — Новы галоўны ветурач раёна.

— Рэстаран зачыняецца! Рэстаран зачыняецца! — голасам Авяр'янаўны аб'явілі па рэпрадуктары.

Доўгая, вязкая размова, якая адбылася ў Рокшы на наступны дзень з буфетчыцай, стаміла яго. Спачатку жанчына ўвогуле не хацела гаварыць. Склаўшы на каленях тоўстыя, з ружаватымі пупырышкамі вышэй локцяў рукі, упарта, нібы заведзеная, чаўпла адно і тое ж: не ведаю, не парушаем, не даем. І толькі калі ён падзяліўся ўчарашнімі сваімі вячэрнімі ўражаннямі, крыху нібыта палагаднела.

— Што ж вы думаеце — лёгка нам? — сказала прачула. — Цэлы дзень на нагах, а ўдзячнасці... Наведвальнікаў мала, план гарыць. Вось і круціцца... Ды што казаць, пабылі б вы на маім месцы.

— А што, можа, маецца быць вакансія? — спытаў Рокша. — Ды ў вас жа, Кажуць, дырэктара за аз няма.

— Мне прапанавалі на дырэктара, — Авяр'янаўна пачырванела. — Ды вось і не ведаю, што рабіць. Повары ў нас несумленныя, кліенты капрызлівыя — ці дам-то ўсяму рады? Ой, не ведаю, мусіць, буду адмаўляцца.

— Ну, гэта ваша асабістая справа, — сказаў Рокша. Ён дастаў са стала невялікі скрутак, пачаў разгортваць.

Буфетчыца, адкінуўшыся ў крэсле, уважліва сачыла за кожным ягоным рухам шэрымі, размаляванымі нейкаю неверагоднаю залацістаю фарбаю вачыма.

— Што гэта, Ірына Авяр'янаўна?

— Як што? — здзівілася яна. — Звычайная бутэлька.

— Звычайная? Ну, не скажыце. Прыгледзьцеся ўважліва. Жанчына нерашуча датыкнулася пальцамі да дна бутэлькі.

— Бутэлька як бутэлька. Шлячок іржавы, руды...

— Канечне, руды, — Рокша крутнуў бутэльку. — А чаму, Ірына Авяр'янаўна?

— Старая, пэўна, пасудзіна,— выказала здагадку тая. — Валялася дзе-небудзь.

— Правільна, валялася. А ведаеце дзе? — Рокша зрабіў паўзу.— У кустах, побач з нябожчыкам.

Вочы буфетчыцы акругліліся.

— Дзіўная бутэлька,— працягваў Рокша.— Шлячок руды, а этикетка новая, нібыта ўчора вырабленая. І гарэлка ўнутры. Вось, нюхніце, калі ласка.

— Сапраўды, дзіўна,— нейкім скамянелым, як не сваім, голасам прамовіла жанчына.— Ды што вы мне яе тыцкаеце пад нос? Запрасілі на бяседу, а самі ржавую бутэльку... Як вам не сорамна!

— Ну што вы ўжо так, Ірына Авяр'янаўна? — Рокша зноў зрабіў невялічкую паўзу.— Бутэлька ж з вашага склада. Там у вас іх, можа, тысяча ржавых.

— Ды што вы, здзекуецеся? Навошта мне гэтая старызна?

— Як гэта навошта? Вы ў яе гарэлку перальяеце з новай, капронавым коркам закаркуеце, этикетку новую прыладзіце замест старой ды і прадаеце сабе на вынас. Пустую ж, са штампам — назад у скрыню: хай правяраюць рэвізоры. Ці не так?

— Можа, яна зусім і не з рэстарана,— ужо не так горача, як хвіліну назад, запярэчыла буфетчыца.— На ёй жа не напісана. Выкінуў нехта, а вы падабралі..

— Не выкінуў, а адкінуў,— удакладніў Рокша.— Ад-кі-нуў — падалей ад цела. Самі падумаіце, хто гэта спіртное, ды яшчэ ў закаркаванай бутэльцы, будзе выкідваць. Асабіста я такога дурня не сустракаў. Вы Прычэцкаму давалі на вынас?

Жанчына адхіснулася ад стала, спалохана міргнула.

— Давала,— сказала шэптам.— Але не гарэлку — віно.

— Віно? Колькі бутэлек?

— Адну. Ен ужо добра п'яны быў, калі прыйшоў. Прасіў яшчэ, ды я пабаялася даваць. Мала што можа з п'яным здарыцца. Вось як у ваду глядзела.

— Піў ён на месцы ці з сабою панёс тую бутэльку?

— Пры мне не піў.— Яна ўсміхнулася.— Але і дахаты, пэўна, не панёс. Выпіў дзе-небудзь на вуліцы ці па дарозе дадому.

— Бачыце, Ірына Авяр'янаўна, мінулы раз вы не прызналіся, што далі бутэльку... Падманулі, значыць, мяне. Можа, і яшчэ што-небудзь утойваеце? Вось вы казалі, што раней не былі знаёмыя з Прычэцкім. Так гэта ці ўсё-такі ведалі яго?

Буфетчыца ўстрывожана зірнула на Рокшу.

— Ды я іх амаль усіх ведаю ў твар,— сказала ўпэўнена.— І гэтага таксама... Але вы не крыўдзьцеся, што зманіла вам мінулы раз. Яй-богу, спужалася. Цэлы дзень пасля таго вашага допыту з рук усё валілася.

— Афіцыянтку Саковіч вы таксама з-за страху трэціравалі?

— Каго я трэ...? Што вы гаворыце?

— Праўда ці не? Адказвайце!

— Дык усё-такі гэта яна навяла!

— Вы самі на сябе навялі.— Рокша разгарнуў запісы.— Яна толькі абаранялася ад вас. Вы чапляліся, не давалі спакою, вось яна і паскардзілася. Не рушце яе больш, Ірына Авяр'янаўна, усур'ёз вам гэта кажу. Злоўжываннямі вашымі не я буду займацца, і ўсё роўна Саковіч не чапайце. Дзяўчына толькі-толькі пачала працаваць, не выклікайце ў яе агіду да справы. Даведаюся, што за старое ўзяліся,— мала вам не будзе, так і знайце.

Праз паўгадзіны Рокша, занатаваўшы ў «неафіцыйны» сшытак падрабязнасці размовы з буфетчыцай, сядзеў у пакоі дзяжурнага па аддзелу, чакаў Маеўскага. Меліся ехаць у Блажэўку, і ўчастковы, які быў на гэты раз і за вадзіцеля, пагнаў на станцыю запраўляцца.

Зазваніў тэлефон. Дзяжурны зняў трубку, паслухаў, перадаў Рокшу.

— Вас,Мацей Іванавіч.

Голас на тым канцы провада — сіплы, уладны, з тыповым вымаўленнем ураджэнца віцебска-смаленскага пагранічча, гучаў рэзка і неяк нецярпліва.

— Ты, Мацей Іванавіч? Нарэшце цябе знайшоў.

Рокша прывітаўся.

— Слухай, што гэта ў цябе там за гісторыя з рэстаранам? Скардзяцца... Маўляў, чэпішся без дай прычыны, пагражаеш.

— Я вяду следства, Андрэй Апанасавіч,— суха адказаў Рокша. Ён добра ведаў нораў намесніка старшыні райвыканкама, і каб лішне не заводзіцца, вырашыў пакуль што абмежавацца самай кароткай інфармацыяй.— Я ж павінен апытаць сведкаў.

— Апытвай сабе на здароўе, ды неяк... мягчэй, ці што? Усе нервовыя, сам разумееш, як складана з людзьмі. Жаляцца, бачыш. Ну, ладна, не крыўдуй, працягвай сваё следства. Бывай.

Кароткая гэтая нечаканая размова, хоць і была знешне даволі прыстойнай, пакінула адчуванне прыкрасці. Што хацеў Клепик? Чаму ён, звычайна непрабываемы і флегматычны, гэтак хутка

адрэгаваў на скаргу буфетчыцы? Што гэта: звычайная даніна абавязку ці нешта іншае?

Паездка на хутары, як і прадказваў Маеўскі, аказалася даволі працяглай. Спачатку наведаліся да Блажэяў. Ні гаспадар, ні гаспадыня ніякай машыны ў дзень забойства не бачылі і не чулі.

— Хто ж гэта перад навалніцай у такую глухмень, як наша, сунецца? — даводзіла Блажэіха. — Ды яшчэ на машыне, ды яшчэ на легкавой.

— То, можа, хто з тутэйшых? — спытаў Рокша. — Га, Іванаўна?

— Што вы! — жанчына замахала рукамі. — У нашых машын няма. Дзецям — спраўляюць у гарады, а сабе... Каму тут ездзіць, амаль адны пенсіянеры навокал засталіся.

— Дык, можа, з дзяцей каторы прыезджаў?

— Не-е, — матлянуў галавою Блажэй. — Тутака не сталіца, назаўтра ўсе ведалі б.

У палове другой выбраліся на воднеўскае скрыжаванне. Рокша, які дагэтуль тут ні разу не быў, уважліва глядзеў на дарогу, штосьці прыкідваў.

Ад скрыжавання зноў паехалі на хутар: следчы меўся яшчэ раз пагутарыць з малаказборшчыцай. Сядзячы на заднім сядзенні «уазіка», ён паныла пазіраў то на Маеўскага, то на дрэвы, што павольна праносіліся ўсцяж дарогі. Няўдача з машынаю яго прыгнятала, збівала з настрою. Зусім не хацелася думаць, галава зрабілася важкай і непаслухмянай, як качан. І калі «уазік» нечакана з віскам тармазнуў, ён нават не адразу сцяміў, што да чаго.

Маеўскі тым часам борзда адчыніў дзверцы, мячыкам выкуліўся з кабіны.

— Што, бабуля, тут робіш? — пачуўся аднекуль збоку ягоны гучны сакавіты бас. — Сядай, падвязем.

— Не паеду, — пачулася ў адказ. — Траву падратуеце — Рэня незалюбіць.

Рокша высунуў галаву ў акно: ля канавы стаяла, прыціскаючы да грудзей капу зёлак, старая з суседняга хутара, маці малаказборшчыцы.

— Ой, бабуця, заблудзішся, — працягваў угаворваць Маеўскі. — Дык паедзеш з намі ці не?

— З вамі ехаць — не даехаць, — упіралася тая. — О, тутака надоечы адна ездзіла на машыне... Фа-ацэтная паня.

— Што ты кажаш, бабуля? — Маеўскі выразна глянуў на Рокшу. — Тут нехта ездзіў? Быць таго не можа! І ў які дзень гэта было?

— А ў суботу. — Старая наблізілася да кабіны. — Не верыш? — Маеўскі моўчкі хітануў галавой.

— Чаму ты мне не верыш? — пакрыўдзілася жанчына — Я ж праўду табе гукаю⁴.

— Вы не зважайце на яго, бабуля, — падаў голас Рокша. — Я вам веру.

— О, бачыш. — На твары старой з'явілася гарэзлівая ўсмешка. — А цябе я тэж бачыла. Ты начоўку хацеў у нас украсці.

— А вы не даі, — падтакнуў Рокша. — І дзе ж вы бачылі машыну?

— А тутака недалёка.

— То, можа, пакажаце нам тое месца?

Старая паправіла пад падбародкам хустку, пасміхаючыся, жвава патупала сцэжкаю ў накірунку Блажэўкі. Маеўскі і Рокша падаліся на машыне за ёй.

Яна спынілася ля самага ўзлеску, недалёка ад таго месца, дзе быў знойдзены труп.

— Вось тутака, — сказала, паказваючы вачыма на дарогу. — Ну што, можа, і цяперака мне не верыш?

— О, зараз веру, — азваўся Маеўскі.

— Машына прыгожая была, бабуля? — схітрыў Рокша. — Якога колеру?

— А пэўна ж прыгажэйшая за тваю. Зялёная такая, з бліскучымі коламі. А што ж — па гаспадыні рэдалі⁵. Каб... — Старая раптам сціхла, абарваўшы гаворку на паўслове, борздзенька падалася са сцэжкі ў глыб лесу. Маеўскі з Рокшам не паспелі апамятацца, як яна ўжо стаяла ля хмызняку, пагрозліва ківала здалёк пальчыкам-запалкай. Праз хвіліну яна знікла.

— Цікава, колькі ў нас у раёне вадзіцеляў-жанчын? — сказаў задуменна Рокша. — З дзiesiąтак, пэўна, набярэцца?

— Няўжо вы сапраўды ёй паверылі, Мацей Іванавіч? — здзівіўся Маеўскі. — Ну, не чакаў ад вас. Ды на твары ж у яе напісана...

— Яна разумнейшая за нас абаіх, разам узятых, — строга зазначыў Рокша. — І машыну яна бачыла. Разумееш? Ба-чы-ла.

⁴ Гукаю (дыял.) — кажу.

⁵ Рэдалі - калёсы

Так, спрачаючыся, і не заўважылі, як наблізіліся да хутара малаказборшчыцы.

Рэнька распрагала ля пуні каня. Яна была цвярозая, але твар — чырвоны, азызлы, з прыпухлымі вейкамі — выдаваў нядаўні запой. Зачуўшы чужых, конь фыркнуў, ірвануўся ўбок.

— Не пастайш ты ўжо, падла! — ускінулася жанчына. Яна схапіла калок ад ланцуга, некалькі разоў моцна выцяла ім жарабца па нагах.

— Хадзем адсюль,— закамандаваў Рокша.— Яна нам наўрад зараз дапаможа.

* * *

Вадзіцеляў-жанчын у раёне аказалася пяцёра: старшыня калгаса, рабочая ПМК, хатняя гаспадыня і дзве пенсіянеркі. Усе, апроч хатняй гаспадыні, былі адзінокія і жылі ў райцэнтры. Чацвёрта мелі ўласныя аўто, два з іх якраз былі зялёныя «Жыгулі». Адны належалі старшыні калгаса «Праўда», другія — рабочай ПМК. Імі Рокша і вырашыў заняцца ў першую чаргу.

Старшыня калгаса Аўтуховіч, якую Маеўскі к канцу дня распукаў дзесьці ў аддаленай брыгадзе, у дзень забойства знаходзілася на нарадзе ў абласным цэнтры. Я на вярнулаўся з нарады толькі ў панядзелак, «Жыгулі» ўвесь гэты час стаялі замкнёныя ў гаражы.

Гэтаксама не пашанцавала і з рабочай ПМК. Маладзіца год назад выйшла замуж і зараз была на апошнім месяцы цяжарнасці. Яе машыну, салатавы «жыгулёнак» перадапошняга выпуску, чарговы муж-верталётчык адагнаў пасля аварыі ў Літву на капітальны рамонт.

Хатняя гаспадыня, мажняя, нахабнаватая кабеціна гадоў пад сорок, трэці год задавальняла цягу да падарожжаў не надта новым, перакупленым з рук «Масквічом» чырвонага колеру.

Адна з пенсіянерак, маючы дагледжаны жоўты «Запарожац», чакала з Поўначы сына-ваеннаслужачага, каб з ягонай дапамогай збыць каму-небудзь аўто за паўтары цаны. Другая прадала «Масквіч» два гады назад, калі выйшла на адпачынак.

— Ды няўжо вы сапраўды паверылі старой, Мацей Іванавіч? — гнуў сваё ўчастковы.— Восемдзесят жа гадкоў бабулі. Адно паглядзець на яе... Не разумею я вас.

— Яна праўду сказала: машына была зялёнага колеру.— У голасе Рокшы гучала ўпэўненасць. І месца, дзе машына спынялася, дакладна паказала.

— Ну, а наконт вадзіцеля-жанчыны?

— Тут тым больш не варта сумнявацца. Яна сказала «па гаспадыні рэдалі»? Па гас-па-ды-ні...

— Гэта нічога не даказвае.

— А вось і даказвае! Дрэнна ж ты ведаеш псіхалогію старых людзей, Васіль. Калі яна сказала «гаспадыня», значыць, так яно і ёсць на самой справе.

— Ну, хай сабе будзе так,— урэшце здаўся Маеўскі.— Але адкуль яна ўзялася, гэтая фацэтная паня? З неба звалілася, ці што? У ДАІ ж толькі пяць пасведчанняў на жанчын зарэгістравана.

— А хіба без пасведчання яна не магла сесці за руль? Па тым, як твае сябры з ДАІ ставяцца да сваіх абавязкаў, і пяцігадовае дзіця можа гэта зрабіць. Было б сядзенне! Адным словам, будзем шукаць зялёную легкавую.

Рокша яшчэ раз пазваніў у ДАІ, папрасіў скласці спіс уладальнікаў машын зялёнага ці салатавага колеру. Такіх уладальнікаў аказалася ажно пад сто восемдзсят чалавек. За апошнія дзесяць гадоў, калі перасталі абмяжоўваць калгаснікаў у колькасці асабістай хатняй жывёлы, прыватны аўтапарк у раёне вырас амаль у дзесяць разоў. Для большасці «заходнікаў», і без таго працавітых да хваравітасці, вырошчванне статка апошнім часам стала ледзь не адзінаю мэтай у жыцці, Мала зважаючы на ўласныя патрэбы, людзі гадамі капілі на машыны сынам, зяцям, унукам.

— Ого, ажно сто восемдзсят! — Маеўскі пачухаў патыліцу.— І як іх усе праверыць?

— А вось так — спакваля, па адной! — адказаў Рокша.— Адным махам нічога на свеце не робіцца.

* * *

Машына ўпэўнена выруліла з двара, ад складоў, мякка пакацілася па асфальце ў бок чыгункі. Рокша яшчэ раніцою прыкмеціў яе па дарозе ў аддзел ля дзвярэй райспажыўсаюза. Гэта быў не надта новы экспедытарскі «пікап» зялёнага колеру, з бруднымі коламі і моцна запыленай, у рудыя плямы, будкай.

Маеўскі ўключыў хуткасць, памчаўся наўздагон «пікапу». Дагналі яго на выездзе з горада.

Машына, сапраўды, аказалася экспедытарскай. Экспедытар, малады чалавек гадоў дваццаці двух, вёз у вясковы магазін мыла і сшыткі.

- Шафёра няма ў вас? — пацікавіўся Рокша.
- Я сам за шафёра.
- Дзе вы былі дванаццатага чысла?
- Адпачываў. У мяне быў выхадны дзень.
- Апроч вас хто-небудзь карыстаецца машынай?
- Не.
- Дакладна?
- Дакладна. Раней карысталася тут адна... Яна да мяне экспедытарам рабіла.
- Раней — гэта да вас? Ці і пасля таксама?
- І пасля. У яе быў ключ ад гаража.
- А зараз ёсць?
- Не ведаю. Мне яна не аддавала.
- Як яе прозвішча?
- Гансяроўская.
- Дзе яна жыве?
- Па Садовай. Побач з паліклінікай. Ведаеце, мне здалася...
- У колькі вы ставіце машыну ў гараж?
- У палове сёмай. Ведаеце...
- Запальнік бераце з сабой?
- Не, пакідаю ў машыне. Я хачу сказаць...
- Я ведаю.— Рокша перавёў дых.— Хто-небудзь пакарыстаўся вашым «пікапам»? Так?
- Так.
- Як вернецца назад, адразу прыганіце аўто да нас у аддзел. Зразумелі?
- Добра.
- Праз колькі вы прыедзеце?
- Праз гадзіну.

* * *

Экспедытар з'явіўся акурат праз гадзіну.

- Ну, дык, можа, скажаце, хто пакарыстаўся вашым аўто? — не марудзячы прыступіў да справы Рокша.
- Мабыць, Гансяроўская. Я адразу на яе падумаў, ды не асмельваўся вам сказаць раніцой. А раптам не яна?
- Ну, гэта можна праверыць.— Рокша падаў знак Маеўскаму, той выйшаў.— Дзе вы ставіце машыну?
- У спажыўсаюзаўскім гаражы.
- У пенсіянеркі ключ ёсць ад гаража?
- Ёсць.

— І часта яна карыстаецца машынай?

— Не сказаць, каб надта, але карыстаецца. Разы са два было...
У яе дазвол на тое ёсць.

— Дазвол?

— Так. Сама старшыня спажыўсаюза мяне папярэдзіла, калі ўладкоўваўся.

— Чаму вы думаеце, што машыну без вас выганялі з гаража?
Можа, гэта вам падалося?

— Ды што вы! — абразіўся экспедытар.— Я па паху чую, што выганялі. Дыван пад нагамі камяком збіты... Дзятка не на месцы. Не падалося!

— Ну, добра.— Рокша закурыў, пазяхаючы, набраў нумар экспертнага адзела.

Гансяроўская жыла на другім канцы горада, у так званым Зарэччы. Гэта была адна з прыгажэйшых частак райцэнтра. Рокша звычайна хадзіў туды пешкі. Але зараз дабрацца ў гэтую маляўнічую мясціну напразткі было немагчыма: абласное мостаўпраўленне другі год рамантавала мост праз раку. Гарадскія аўтобусы ды і ўвесь транспарт хадзілі ў Зарэчча вакольным шляхам, з заездам у прыгарадную вёску Станулева.

Загадаўшы шафёру прыехаць за ім праз гадзіну, Рокша вылез на Садовай, няспешна падаўся абсаджанай вішнямі незаасфальтаванай вулкай у накірунку воданарорнай вежы.

Дом, які ён шукаў, нічым адметным сярод астатніх дамоў у завулку не вылучаўся, можа, толькі крыху лепш быў дагледжаны. Гэта быў даволі вялікі будынак, нешаляваны, з акуратнымі блакітнымі аканіцамі і ўтульным дворыкам. Праўда, ніжнія вянцы хаты дзе-нідзе падгнілі, але яны былі старанна перакладзеныя свежым мохам і выгляду не псавалі.

На званок выйшла гаспадыня — высокая, даволі сімпатычная жанчына гадоў шасцідзесяці, у строгім чорным плаці-касцюме, з пачкам цукру ў руцэ.

— Вы Гансяроўская? — павітаўшыся, спытаў Рокша.

— Так,— адказала яна.— А вы хто будзеце?

Рокша прадставіўся. Гаспадыня войкнула, павяла госця ў хату.

Памяшканне, у якім яны апынуліся, служыла, мусіць, і кухняю, і адначасова гасцінай. У куце пад абразамі стаялі два мяккія крэслы, частка пакоя ад печы да процілеглай сцяны была адгароджана стракатым квяцістым дываном. Усюды панавалі парадак і ідэальная чысціня.

Гэтаксама чыста і ўтульна было і ў другім, большым пакоі. Тут, як і ў першым, мэблі было няшмат, затое ўся яна была падабрана і расстаўлена з густам і надзвычай пасавала да ўсяго астатняга.

— Вось такое маё жытло.— Жанчына жэстам запрасіла Рокшу сесці.— Вы, пэўна, па справе да мяне?

— Так, я хацеў бы пагутарыць з вамі, Ефрасіння Міхайлаўна. Калі вы не супраць, канечне...

— Хіба ў вашай установе пытаюцца згоды?— гаспадыня засмяялася.— Ну, канечне, я не супраць.— Яна перасела з крэсла на канапу, падкурчыўшы ногі, засяроджана зірнула на следчага.— Калі ласка...

— Бачыце, якая справа,— пачаў ён,— я займаюся адным здарэннем. Вы ж, можа, чулі пра забойства ў Блажэеўцы?

— Чула, а як жа! Але пры чым тут я?

— О, не здзіўляйцеся: я шукаю людзей, якія маглі ведаць нябожчыка. А вы ж, пэўна, ведалі яго.

Белы, у бягла-рудаватыя рабацінкі твар жанчыны ледзь-ледзь запунцавеў. Яна тарганулася на месцы, бліжэй пасунулася да Рокшавага крэсла.

— У такім гарадку, як наш, усе адзін аднаго ведаюць,— сказала абьякава.— А я як-ніяк буфетчыцай у рэстаране рабіла.

— Вы рабілі ў рэстаране?

— Так. А што вас здзіўляе? А, мабыць, гэта... — Яна абвяла позіркам пакой.— Вы дарэмна падумалі... Тут усё зароблена сумленна. Ды я нядоўга працавала ў рэстаране, усяго два гады. Потым перайшла ў спажывсаюз — экспедытарам. Усе дзівіліся. Казалі: во дурная, памянла быка на індыка. А я не шкадавала. Ці шмат адной трэба? Было б здароўе.

— Няйначай на машыне рашылі перад адпачынкам паездзіць,— зазначыў паўжартаўліва Рокша.— Ці не так?

— О, машына мне не ў навіну была,— засмяялася гаспадыня.— На сваёй наездзілася за восем гадоў.

— У вас ёсць свая?

— Быў «Запарожац». Нядаўна прадала. Не той, ведаеце, узрост... Тэхніцы дагляд патрэбен. А я ж жанчына як-ніяк. Ды яшчэ адзінокая.

— У вас нікога няма з родных у Буслове?

— Няма,— гаспадыня ўздыхнула.— Я з Гродзеншчыны родам. Сюды ў семдзсят чацвёртым пераехала. Маці памерла. Бацька на фронце загінуў. Ёсць сястра, але яна недзе ў Францыі жыве, за афіцэрам.

— Дык вы зусім адна тут,— паспачуваў Рокша.— Але ж, пэўна, у спажыўсаюзе не забываюцца. Ці наведваюць часам?

Жанчына махнула рукой.

— Так, зрэдку, як спатрэбіцца што. У нас жа да пенсіянераў... Ды што я вам усё гэта раскажваю! Але ж вы і хітрун, таварыш следчы! Так умеце падмазацца да чалавека.

— Гэта я знарок,— у тон ёй, смехам сказаў Рокша.— Паболеі выцягнуць з вас хачу.

— А хіба яшчэ што-небудзь засталася? Я, здаецца, і так ужо шмат вам пра сябе расказала.

Яна так дасціпна і разам з тым уладна перапыніла размову, што Рокшу нічога не засталася, як развітацца.

Вечарам, калі ўжо добра сфарэла, зноў пазваніў Клепик. Папрасіўшы прабачэння за навязлівасць, пацікавіўся, як ідзе следства, пажадаў поспеху. Пад канец размовы, нібыта спахапіўшыся, дадаў:

— А за буфетчыцу дзякуй, Мацей Іванавіч. Сёння народны кантроль ёю займаўся па тваім сігнале. Добра трасянулі!

— Па якім сігнале, Аляксандр Антонавіч? — здзівіўся Рокша.— Я не падаваў ніякага сігнала.

— Ды не хвалюйся,— супакоіў той.— Імя тваё не называлася. Усё ўпаўне законна і вельмі своєчасова...

Званок гэты, як і першы, заўчарашні, збіў Рокшу з тропу. Што яму трэба, урэшце, гэтаму Клепіку? Што ён хоча? Людзі гэткага палёту проста так, без дай прычыны нічога не робяць.

Увайшоў дзяжурны.

— Будзе што-небудзь на заўтра, Мацей Іванавіч?

— Выклічце, калі ласка, на дзесяць Дзем'янкуву Ірыну Авяр'янаўну, буфетчыцу рэстарана.

* * *

Буфетчыца прыйшла значна раней. Калі Рокша без чвэрці дзевяць увайшоў у калідор, яна ўжо чакала яго ля дзвярэй кабінета.

— Прабачце, што гэтак рана,— начала апраўдвацца, выціраючы слёзы.— Я так ужо хвалявалася, так хвалявалася! Усю ноч вачэй не змружыла.

Рокша адчыніў кабінет, запрасіў яе сесці.

— А я думаў, больш ужо не сустрэнемся з вамі,— сказаў іранічна.— Вы гэтак праўдзіва мне ўсё расказалі мінулы раз!

— Ох, даруйце, калі ласка,— яна зноў закліпала.— Сёння ўсё скажу.

— Ну, то давайце па парадку,— прапанаваў Рокша.— Што вы маеце сказаць?

— Шмат што, — супакойваючыся, адказала яна.— Ну, па-першае, наконт гандлю... Глупства гэта, што на вынас не даём. З раніцы і да вечара парушаем правілы. А як ты не парушыш, калі ўвесь час звоняць «зверху», просяць «дапамагчы». Не «дапаможаш» — працаваць не будзеш.

— «Дапамагаеце» не за так, вядома?

— Тым, што па званках ідуць,— за дзякуй, астатнім...

— Гэта ўсё?

— Не. Ёсць людзі, якія стала займаюцца гандлем.

— Як гэта — стала?

— А вось так: бяруць са склада некалькі скрыняў дый прадаюць потым за паўтары цаны.

— І шмат іх такіх — «сталых»? Можаце назваць хоць адно прозвішча?

— Прозвішча? — жанчына ўсміхнулася.— А то вы самі не ведаеце! Так сабе на экскурсію ўчора ў Зарэчча ездзілі!

— Гансяроўская?

— Вось бачыце — ведаеце.

— Ну, а вы, Ірына Авяр'янаўна?

— Я? А што я? На мне плямаў няма.

— Ну, так ужо і няма! — зазначыў Рокша.

— Канечне, няма! Спекуляцыяй не займаюся, не краду... У СЦЖ не ўваходзіла!

— СЦЖ?

— Ай, прабачце,— яна пачырванела.— Гэта ў нас арганізацыя такая пры рэстаране раней была... Суполкай цікавых жанчын, або СЦЖ, называлася.

— І што гэта была за арганізацыя?

— Ой, няёмка пра такое гаварыць з мужчынам. Але ж прыйдзецца, што зробіш. Гэта такая была суполка... ну як вам сказаць... для абслугі гасцей. Скажам, прыязджае з вобласці начальства ў райкам ці ў выканкам. Заказваецца ежа, пітво. А ўвечары, парабіўшы справы, едуць куды-небудзь у глухое месца, падалей ад людзей, вячэраць. А каб весялей было, пару кабэт з СЦЖ з сабою бяруць. Гансяроўская звычайна за гаспадыню на такіх вячэрах была.

— На ўсе рукі яна, бачу, майстрыца, гэтая ваша Гансяроўская. А вось цікава, як яна гарэлкаю гандлюе?

— Яна сама не гандлюе, у яе людзі ёсць. Яна атрымлівае на складзе, пералівае ў іншую тару і распіхвае па сваіх давераных. А тыя гандлююць.

— І шмат у яе людзей?

— Я дваіх ведаю. Адзін тут, у райцэнтры, жыве, другая — недзе ў вёсцы, ці не малаказборшчыцай робіць.

— Чаму ж вы мне мінулы раз, у рэстаране, пра ўсё не расказалі, Ірына Авяр'янаўна? Яшчэ і адпіраліся.

— Дык хіба ж я разумела тады, што да чаго, - яна ўздыхнула.— А калі праўду казаць, дык і сёння не надта хочацца быць шчырай з вамі. Ды вось бяда — абставіны змушаюць. Чалавек забіты — гэта вам не жартачкі.

— То дзякуй за шчырасць! — Рокша шырока, па-клоунску развёў рукі ў бакі.— Але на маю дапамогу пры ўладкаванні на вакантную пасаду ўсё роўна не спадзявайцеся.

— На вас спадзявацца — без зубоў застацца, - засмяялася жанчына.— Я ўжо амаль суткі дырэктарам раблю. Учора на праўленні прызначылі.

Малаказборшчыцу сустрэлі ля самага ўзлеску, недалёка ад павароткі на Блажэўку. Не зважаючы на ранні час, маладзіца ўжо была крыху «пад мухай». Але паводзіла яна сябе наўздзіў ціхамірна. Сядзячы наперадзе падводы, моўчкі павіталася, спыніла каня.

— Ну што, Пятроўна, запросіш да сябе ў госці? - сказаў Маеўскі.— Вось Мацею Іванавічу пагутарыць з табою трэба.

— Трэба дык трэба,— пагадзілася яна.— Паехалі.

Прывязаўшы ля пуні да дзерава каня, яна схадзіла ў хату, прынесла два старыя зэдлікі, падала мужчынам. Сама ўладкавалася побач на сухастоіне, што валялася паваленая ўпоперак панадворка.

Адказвала на пытанні яна коротка, сур'ёзна і без ценю капрызлівасці ці незадаволенасці. У тым, што гандлявала гарэлкай, прызналася адразу, але дадала:

— Толькі гэта ўперад было. Цяперака не займаюся.

— Што ж так? — спытаў Рокша.

— Фрасеня не дазваляе.

— Чаму не дазваляе?

— Не давярае. Баіцца, што пападуся п'яная.

— Схоў у хаце?

— Не.

Яна павяла Рокшу і ўчастковага за хлеў, тыцнула пальцам у дзверы дрывотні.

— Тут.

Схоў, сапраўды, быў пусты.

— І даўно вы перасталі гандляваць?

— З паўгода ўжо. Ад Калядаў.

— З гаспадыняй сваёй былой часта сустракаецеся?

— З Гансяроўскай? Сустракаемся калі-нікалі ў горадзе.

— Калі апошні раз бачыліся?

— Два тыдні таму.

— А з Прычэцкім?

— Яго з месяц назад апошні раз бачыла.

— А ў дзень забойства не бачылі?

— Я ж вам ужо казала: не, — пакрыўдзілася гаспадыня. — Адно і тое дзесяць разоў пытаецеся.

— Гансяроўская добра з ім была знаёмая?

— Яна мне не спавядалася. Вы ж былі ў яе, чаму не папыталіся?

— Адкуль вам вядома, што быў?

Рэнька засмяялася.

— Сарока на хвасце прынесла навіну! Ды Авяр'янаўна сказала. Я да яе памяляцца ўчора апоўдні заязджалася, яна і сказала.

Старшыні народнага кантролю на месцы не аказалася — адпачываў з сям'ёй на Украіне ў жончыных бацькоў.

— З кім параіцца? — сакратарка зморшчыла лоб. — Можна, да Кавальчука звярнуцца? Дасведчаны чалавек, як-ніяк два гады інспектарам быў пры папярэднім старшыні. Сустрэньцеся з ім, пагаварыце.

— Кавальчук, кажаце? — Рокша дастаў з кішэні паперку, запісаў прозвішча...

— А вось дакладнага адраса ў мяне, прабачце, няма. Ведаю, што ў Чамярыцы жыве. Папытаецеся ў людзей, пакажуць.

...Не надта дагледжаная будыніца з блакітнымі парэпанымі аканіцамі сустрэла Рокшу стоена-насцярожанай цішынёй. Хоць і была ўжо дзесятая гадзіна, адчыняць не спяшаліся. Спачатку марудна, быццам нехаця, бразгалі засоўкай, затым доўга не магі патрапіць ключом у шчыліну. Адчыніла жанчына.

— Добрай вам раніцы! — павітаўся Рокша. Андрэй Юстынавіч дома?

— А вы хто будзеце? — не рухаючыся, спытала жанчына.— Нешта я вас не ведаю.

— Я следчы раённай пракуратуры Рокша Мацей Іванавіч.

— Але ж мы не заяўлялі! — Яна здзіўлена глядзела на незнаёмага чалавека.

— Так-так, мы не заяўлялі,— пачуўся з глыбіні калідора сакавіты бас. Невысокі круглатвары чалавек падкаціўся да дзвярэй, з цікаўнасцю зыркнуў на Рокшу з-за жончынага пляча. Шчокі яго гарэлі чырванню, напалову лысая галава была ці то ў плямах, ці то ў падпалінах.

— А я не па заяве,— сказаў следчы, пазнаючы ў гаспадару чалавека, якога бачыў у лесе ў ноч забойства.— Вы хіба не памятаеце мяне?

— Памятаю,— адказаў той.— Уваходзьце, калі ласка.

Жанчына саступіла ўбок, Рокша ўвайшоў у калідор.

— А ў нас жа, ведаеце, няшчасце! Пажар, каб на яго ліха,— нахіляючы да Рокшавага твару галаву, хутка загаварыў гаспадар.— Ледзь не згарэў у лазні.— Ен схапіў госця за рукаў, пацягнуў з калідора ў пакой.— Проста дзіва нейкае... Мыюся сабе і раптам бачу: вогнішча ў акенцы. Я да дзвярэй. Тузануў — не паддаюцца. Ну, усё, думаю, канцы. А паміраць не хочацца. Узлез на гарышча, пабіў страху цаглінаю ды так і выратаваўся.

— І хто ж гэта замкнуў вас?

А чорт яго ведае! — гаспадар лыпнуў вачыма.— Лазня ў нас наводшыбе, месца глухое... Можна, пажартаваў хто...

— Ага, добрыя жартачкі,— падала голас з кухні гаспадыня.— Няйначай па злосці хто падпаліў.

Юстынавіч падсунуў Рокшу крэсла, сам гучна плюхнуўся на канапу.

— Вы, пэўна, па справе да нас,— сказаў, паціраючы патыліцу.— То, калі ласка, слухаю вас.

— Вы павінны заявіць,— не зважаючы на запытанне, сказаў Рокша.— Абавязкова, сёння ж. А цяпер вось што хачу ў вас папытацца, шанюўны Андрэй Юстынавіч... Вы некалі ў народным кантролі працавалі, відаць, шмат каго ведаеце...

— Ат, якое там працаваў! — махнуў рукою Кавальчук.— Два гады інспектарам пабыў. Патрэбны быў спрактыкаваны фінансіст, вось мяне і піхнулі...

— Ну, два гады не так мала,— зазначыў Рокша.— Скажыце, імя Гансяроўская Ефрасіння Міхайлаўна вам што-небудзь гаворыць?

— Канечне, гаворыць.— Вочы гаспадара зацікаўлена бліснулі.— Колькі разоў сутыкаліся ў час рэвізій.

— Яна па сур'ёзнай справе ніколі ў вас не праходзіла?

— Не праходзіла. Асобныя недахопы здараліся, а каб нешта сур'ёзнае — такога на маёй памяці не было,— Юстынавіч панізіў голас.— А ведаеце, як я яе называю? Чягокалка.

— Чягокалка?

— Ага. Вы заўважылі, як яна гаворыць: чяго, чяпяла?

— Сапраўды? Не, не заўважыў.

— Нічога дзіўнага, што не заўважылі. Тут патрэбна спрактыкаванае вуха. Ды яна і не заўсёды так гаворыць, а толькі калі нервецца або злуецца. Магілёўскі дыялект...

— Магілёўскі? Але ж яна з Гродзеншчыны паходзіць.

— Можа, і з Гродзеншчыны, але гаворыць па-магілёўску. Вось, гляньце...

Гаспадар дастаў з паліцы кніжку, падаў яе Рокшу. Той павольна прачытаў абзац, другі...

— Сапраўды, — сказаў, паціскаючы плячымі. Але, можа, і на Гродзеншчыне гэтак гавораць?

— Э, не! Я Гродзеншчыну добра ведаю, тры гады служыў у войску. Ані блізка там гэткага вымаўлення. А на Магілёўшчыне гавораць, ва ўсходніх раёнах. Сам чуў два дні назад...

— Вы спецыяльна дзеля гэтага ездзілі на Магілёўшчыну?

— Ды не, — Юстынавіч засмяяўся. — Так атрымалася. Да старэйшага сына на радзіны з Анеляй ездзілі.

— Вы каму-небудзь расказвалі пра свае назіранні?

— Ды не. Хаця пачакайце... Было аднойчы... Самой Фрасені неяк ляпнуў у горадзе пад п'яную руку.

— І як яна адрэагавала?

— Ніяк. Засмяялася і пайшла сабе. Затое другі раз... Нейк будаўнікі сухастоіну ссеклі ля яе хаты. Ну, я і спытаў, сустрэўшы ў паліклініцы: што гэта вы, кажу, Міхайлаўна, чяромшыну не ўпільнавалі? Так зірнула на мяне, ажно спіне сцюдзёна зрабілася. Думаў, у бойку кінецца.

— Ну, добра, Андрэй Юстынавіч. — Рокша ўстаў, акінуў вокам пакой. — Можа, пакажаце мне пажарышча.

Праз колькі хвілін крочылі сцяжынаю ў накірунку возера.

— Мая нічога сабе, неблагая кабеціна, — працягваў апавядаць Кавальчук.— Можна, крыху і надакучылі адно аднаму за сорок гадоў... Ды што зробіш, трэба мірыцца. А так, дзякуй Богу, добра ўсё.

— Упершыню бачу чалавека, які задаволены жыццём, — сказаў Рокша. — Звычайна скардзяцца. Асабліва цяпер. Ідэалы, маўляў, страцілі, веру...

Юстынавіч крутнуўся на месцы.

— Значыць, не ў тое верылі, калі страцілі, — сказаў, матляючы галавой. — Сапраўднае гэтак хутка не страчваецца.

Тым часам наблізіліся да возера. Юстынавіч спыніўся, расхінаючы зараслі лазы, пачаў першы спускацца ўніз, да берага.

Нічога цікавага, аднак, на месцы здарэння адшукаць не ўдалося. Абгледзеўшы ўсё навокал за чвэрць гадзіны, падаліся назад. Юстынавіч пайшоў дахаты, Рокша накіраваўся ў сельсавет. Там яго чакала машына. Ідучы нешматлюднаю вулкай, ён няспешна зацягваўся цыгарэтай, думаў, разважаў. Колькі неспадзяванак адразу! Дзіўнае вьмаўленне Гансяроўскай. Пажар гэты... Што тут хаваецца? Ці не час і яму, Рокшу, закінуць на колькі дзён справы ды падацца куды-небудзь у падарожжа? Напрыклад, на Магілёўшчыну.

* * *

Такой шалёнай, з паводкай, навальніцы ў Буслове не памяталі гадоў дваццаць. Вада ручаямі імчалася па вуліцах, білася паміж бардзюрамі, суцэльным патокам вірыла па асфальце ў пошуках ніжэйшага. Не паспяваючы сцякаць у вузкія каналізацыйныя люкі, прабівала тоўшчу пяску, накіроўвалася ў падвалы і гаражы. Возера на вачах разлілося, зрабілася рудым і непрыгожым.

Рокша адышоўся ад акна, дастаў з сейфа папку. Ён толькі напярэдадні вечарам вярнуўся з камандзіроўкі і зараз, спарадкаваўшы збольшага паперы, што набраліся без яго за тры дні, разгарнуў нарэшце справу Прыгэцкага.

Паездка на Магілёўшчыну аказалася плённай. Асабліва пашанцавала ў абласным архіве: з дзвюх Гансяроўскіх, якія ацалелі з вайны, адна паходзіла з Гродзеншчыны. Жанчына памерла з дзесятак гадоў таму, але жывая была яе суседка. Сустрэўшыся з ёй, следчы даведаўся шмат цікавага...

Дзінькнуў унутраны тэлефон. Рокша ўзяў трубку.

— Усё гатова, Мацей Іванавіч, — голас дзяжурнага гучаў, як заўсёды, бадзёра.

— Ну, давайце.

Праз колькі хвілін з калідора пачуліся крокі, дзверы рыпнулі.

— А, уваходзьце, калі ласка, Ефрасіння Міхайлаўна. — Рокша ўстаў, шпарка пайшоў насустрач жанчыне.

— Я спадзявалася, што болей з вамі не сустрэнуся. — Яна падала следчаму руку, усміхнулася. — Вас жа гэта не абражае, праўда?

— Я таксама да ўчарашняга дня не збіраўся вас выклікаць, — як бы просячы прабачэння за навязлівасць, адказаў Рокша.

— І што ж учора здарылася?

— Ну, шмат што. Па-першае, сапсавалася надвор'е. Па-другое, я вярнуўся з камандзіроўкі.

— І дзе далека вы былі?

— На Магілёўшчыне.

Яна моўчкі зірнула на Рокшу, села.

— Гэта мае нейкае дачыненне... да мяне? — спытала здзіўлена, дастаючы з сумкі насоўку.

— Мае, Ефрасіння Міхайлаўна. Добра, што вы самі пра гэта здагадаліся.

— Я нічога не здагадалася, — голас яе прагучаў рэзка і крыху капрызліва.— Вы што, запрасілі мяне сюды, каб зневажаць? Ці ўсё- такі па справе?

— Я не збіраюся вас зневажаць, паверце. Я задам вам некалькі пытанняў. І калі адказы мяне задаволяць, адразу ж вас вызвалю.

— А калі не задаволяць?

— Тады размова прадоўжыцца. А першае пытанне такое: што вы рабілі дванаццатага ліпеня, у дзень забойства, у лесе ля Блажэўкі?

— Вы не запыталіся, ці была я там у той дзень!

— Былі. У экспедытарскай машыне, якую вы зрэдку карыстаецеся, знойдзены адбіткі вашых пальцаў.

— Гэта не значыць, што я была менавіта ў тым месцы, дзе вам так хочацца.

— Ключы ад гаража маюць два чалавекі: экспедытар Макеенка і вы. Экспедытар дванаццатага быў у вобласці...

— Ну, дык што вы ад мяне хочаце?

— Э, не, Ефрасіння Міхайлаўна, не спяшайцеся,— Рокша сцішыў голас. — Макеенка ездзіў у вобласць на другой машыне. «Масквіч» жа, ад якога вы маеце ключ, бачылі ў гэты дзень у лесе недалёка ад Блажэўкі. І кірвала ім жанчына.

— Жанчына? — Па твары Гансяроўскай прабег слабы, ледзь улоўны день сполаху. — Ай, што вы за чалавек, Мацей Іванавіч! Усё вы ведаеце. Ну, была я ў тым праклятым лесе. Была!

— На колькі ў вас была прызначана сустрэча з нябожчыкам?

— З Прыгэцкім? Не было ніякай сустрэчы. Я ж казала вам мінулы раз, што не была з ім блізка знаёмая.

— Значыць, выпадкова сустрэліся?

— Канечне... — Яна спахапілася, што сказала лішняе, але было позна. — Канечне, выпадкова.

— Вы размаўлялі?

— Не. Я па сваіх справах ехала.

Рокша дастаў са стала бутэльку, няспешна адкаркаваў, падаў жанчыне.

— Што гэта, Ефрасіння Міхайлаўна?

— Як што? — Яна з цікаўнасцю зірнула на бутэльку, паціснула плячыма. — Звычайная пасудзіна... з-пад гарэлкі.

— З-пад гарэлкі?

— Канечне. Цэтлік жа ёсць.

— Але зірніце на плячок. Бізчыце, руды? З-пад гарэлкі хіба будзе такі? Разумеете, што да чаго?

— Я і не адпіраюся, што гандлявала.— Гансяроўская прыўзнялася, адсунула бутэльку ад сябе.

— Э, не, гэта не ўсё, Ефрасіння Міхайлаўна. Бутэлька валялася побач з нябожчыкам. Не з неба ж яна звалілася.

— Мог у рэстаране ўзяць, — яна ўсміхнулася. — Там не святыя працуюць.

Рокша закаркаваў бутэльку, паставіў на падаконнік.

— У рэстаране яму далі віна, — сказаў павольна. — Есць сведкі. А вось адкуль гарэлка ўзялася? Дзем'янкава не давала, малаказборшчыца — тым больш...

— Ну, я, я дала яму гэтую бутэльку!

— Значыць, сустрэча ўсё-такі была прызначана?

— Не, — яна злёгка матлянула галавой. — Ён заходзіў да мяне перад адездам у Блажэўку. Прасіў пітва. Пагражаў, што заявіць у міліцыю, калі не дам.

— Заявіць? Пра што?

— Як гэта пра што? — жанчына недаўменна паціснула плячыма.— Пра тое, што гандлюю. Я спачатку не дала... Потым перадумала. Узяла машыну, паехала даганяць.

— Ён сказаў вам, што паедзе на Блажэўку?

— Так.

— Што меўся там рабіць, не сказаў?

Гансяроўская ўсміхнулася:

— А без слоў хіба незразумела? Гарэлку шукаць, вось што!

— У малаказборшчыцы? Але ж яна, здаецца, больш не гандлюе.

— І гэта вы ведаеце! — Яна прыклала палец да вуснаў, гуліва хітанула галавой. — Ну, Мацей Іванавіч...

— Такая ў мяне работа, — парыраваў Рокша. — І дзе вы дагналі нябожчыка?

— У лесе, недалёка ад павароту на Воднева.

— Што было далей?

— Што было? Ну, пагаварылі... Дала яму бутэльку. Потым паехала назад, у Буслова.

— А Прычэцкі?

— Ён застаўся на дарозе. Я прапаноўвала падвезці да аўтобуса, ён адмовіўся.

— Размаўлялі вы з ім на тым месцы, дзе дагналі? Ці, можа, ад'ехаліся?

— Канечне, на тым самым. Я нават у машыну яго не запрашала.

— Не запрашалі хіба? — здзівіўся Рокша. — А вось дактылограф іншае сцвярджае. У салоне знойдзены адбіткі пальцаў нябожчыка. Дарэчы, на бутэльцы таксама.

— То мана!

— Не, гэта вы маніце, шаноўная Ефрасіння Міхайлаўна, — не даючы жанчыне часу на роздум, рашуча загаварыў Рокша. — Вы далі Прычэцкаму бутэльку гарэлкі, потым падвезлі да ўзлеску... Але не дзеля размовы.

— Што?

— Вы даганялі яго не таму, што баяліся адказнасці за спекуляцыю. Ёсць за вамі большы грэх, чым гандаль гарэлкай.

— У вас багатае ўяўленне.

— На жаль, бяднейшае, чым таго хацелася б. А вось у вас, сапраўды, багатае. Зрабіць злачынства і выйсці сухою з вады гэта, ведаеце, не кожнаму пад сілу.

— Я не разумею...

— Вы нарадзіліся на Гродзеншчыне?

— Так. Вы пыталіся мінулы раз.

— А дзе гадаваліся?

— Ну, там... — яна на хвіліну сумелася. - На Гродзеншчыне.

— Вы гадаваліся на Магілёўшчыне ў цёткі, — павольна, па складах сказаў Рокша. — Там, працуючы магазіншчыцай у цётчынай вёсцы, пазнаёміліся са Сцяпанам Прыгэцкім. Там падпалілі магазін. Вось чаму вам так не хацелася, каб хто-небудзь ведаў, дзе пачыналася ваша сталае жьццё.

— Гэта лухта!

— Не лухта, Ефрасіння Міхайлаўна. Вы паквапіліся на грошы і атрымалі іх. А калі пачалося следства, Прыгэцкі зрабіў вам алібі. Усё скончылася для вас добра, ды не назаўсёды. Дзесяць гадоў назад у Сцяпана Прыгэцкага памерла жонка, і ён успомніў пра вас. Ён адшукаў вас, пачаў шантажыраваць. Тады вы, каб не выпускаць яго з поля зроку, вырашылі пераехаць у Буслова на сталае жьццё. Уладкаваўшыся на працу ў рэстаран, вы неўзабаве распачалі незаконны гандаль спіртным, і гэта дапамагала вам трымаць нябожчыка пры кішэні. Ён захапляўся чаркай, таму ваша новае хобі прыйшлося яму акурат даспадобы. Але ўсё тое добра, што не занадта. Прыгэцкі распіўся, пачаў учыняць скандалы, пагражаць вам выкрыццём. Сядзець склаўшы рукі стала рызыкаўна. Штосьці трэба было рабіць, і вы зрабілі... Спаслаўшыся на тое, што ўсе запасы спіртнога знаходзяцца ў малаказборшчыцы, вытурылі добра ўжо п'янага ў лес. Самі паехалі следам, і там... Зрэшты, што здарылася там, вам лепш вядома. Адным словам, шлях да спакойнага жьцця вы сабе, здавалася, забяспечылі. Але гэта толькі так здавалася. Бо была яшчэ адна перашкода — дзівак пенсіянер, які недарэчы зацікавіўся вашай гаворкай. Магілёўскае вымаўленне, якое раней успрымалася ўсімі проста як прыкмета нетутэйшага паходжання, цяпер рабілася для вас небяспечным. І вы зноў рашылі дзейнічаць. Але тут вам не пашанцавала. У лазні, насуперак мясцовай традыцыі, аказаўся ход на гарышча. Ён выратаваў жьццё гаспадару, а следству захаваў адзінага чалавека, які мог вывесці на вашае мінулае.

— Не ведаю я ніякай лазні, — задыхаючыся, закрычала жанчына. — Не ведаю ніякага пенсіянера! Што вы сабе дазваляеце? — Яна пахіснулася, трацячы прытомнасць, павалілася ніцма на падлогу.

* * *

Гадзіннік паказваў палову дзевятай, а ў пакоі было ўжо цёмна. Нізкія свінцовыя хмары спрэс зацягнулі вечаровае неба, збіралася на дождж.

Рокша прыбраў са стала паперы, з палёгкаю ўздыхнуў: следства скончана, раніцой можна перадаваць матэрыялы пракурору. Гансяроўская яшчэ колькі часу аднеквалася, але нядоўга. Напамінак пра суседку-аднавяскоўку, здаецца, канчаткова зламаў яе. Дзякуй Кавальчуку, што гэтак удала вывеў на след.

Што датычыць Клепіка, то яго за дзень нібыта падмянілі. Апоўдні пазваніў у пракуратуру, блытаючыся, пачаў нешта апавядаць пра цяжкасці ў рабоце з кадрамі, пра тое, як гэта важна — захаваць добрае імя. З доўгага ягонага маналога Рокша зразумеў: чалавек надта хварэе за гонар мундзіра і балюча ўспрымае ўсё, што магло б яго запляміць.

Ды ўсё гэта зараз мала цікавіла следчага. Ен склаў паперы ў сейф, крутнуў дыск тэлефона.

— Добры вечар, Юстынавіч, — сказаў бадзёра, зазіраючы ў сшытак. — Вось тут спытаць у вас хачу... Што за слова такое — збыткаваць?⁶

⁶ Збыткаваць (*дыял.*) — даць загінуць, сапсавацца.

СМЕРЦЬ У ПАРУ «АРАБІНАВЫХ» НАЧЭЙ

Толік адштурхнуўся плячыма ад сцяны, асцярожна, каб не трапіць у паласу святла, падаўся тратуарам у накірунку аўтобуснай станцыі. Чалавек у плашчы таксама прыбавіў хады, ягонья крокі гулка аддаваліся ў вузкім, сціснутым з абодвух бакоў пяціпавярхоўкамі завулку. Толік спыніўся.

— Хто вы такі? — крыкнуў у цемру. — Што вам патрэбна?

Чалавек не адазваўся.

Тым часам пайшоў дождж. Спачатку дробны і няўпэўнены, ён з кожнаю хвілінай няўмольна спарнеў і нарэшце абрынуўся на горад сапраўдным ліўнем.

Толік нацягнуў на галаву капюшон, падбегам кінуўся праз вуліцу да тэлефоннай будкі. Вада праціўна хлюпала пад нагамі, біла па твары, але ён не зважаў. Небяспека, што таілася ззаду, здавалася нашмат больш пагрозлівай.

Ён адчыніў пустыя, без шкла, дзверы, нячутна ўціснуўся паміж сцяной будкі і аўтаматам. Чалавек, што краўся ззаду, не спыняючыся прайшоў воддаля і праз якую хвіліну знік у цемры.

«Ну, дзякуй Богу, здаецца, адчапіўся!» — з палёгкай уздыхнуў Толік.

Нясцерпна захацелася закурыць. Ён дастаў з кішэні куртку цыгарэту, чыркнуў запалкай. Тае ж хвіліны збоку пачуліся крокі. Толік сцэпануўся ад нечаканасці, падняў вочы. Прама на яго ішоў, выпрастаўшы наперад доўгія, падобныя на граблі, рукі, той самы чалавек у чорным плашчы. Ён ішоў паважна, крыху запаволенай хадой, таму здавалася, што ён не ідзе, а плыве, а яшчэ дакладней, — сунецца ўздоўж сцяны. На імгненне ён затрымаўся пад літаром, і Толік выразна ўбачыў яго збялелы, як у нябожчыка, падбародак, кароценькія рэдкія вусікі над верхняй губой. Гэтая апошняя акалічнасць — вусы — неяк дзіўна паўздзейнічала на Толіка. Яна нібыта паказвала прыналежнасць таго, хто вось ужо з чвэрць гадзіны цікаваў за ім, да чалавечага роду і рабіла страх перад незнаёмцам не такім вострым і распачлівым, як напачатку. Толік уважліва ўзіраўся ў чалавека, спадзеючыся разгледзець яго ўсяго, але дарэмна: ссунуты ўніз, на вочы, капялюш хаваў палову твару.

Тым часам чалавек наблізіўся да будкі яшчэ крокі на тры.

— Што вам трэба? — выпускаючы з рота рэшткі дыму, крыкнуў Толік. — Вось я зараз пазваню ў міліцыю. — Ён зняў трубку, паднёс яе да вуха.

Тэлефон маўчаў. Чалавек у плашчы хмыкнуў, дастаў з кішэні цыгарэты. Затым прыкурыў, прытрымліваючы вольнай рукой канялюш, хутка пакрочыў алей далей у канец завулка.

Толік праводзіў незнаёмца здзіўленым позіткам. Цяпер, калі той нечакана страціў да ягонай асобы ўсялякую цікавасць, яму нават шкада стала, што гэтак рэзка ўсё абарвалася. Ён выйшаў з будкі, пазяхаючы, павольна паплёўся, абыходзячы лужыны, да інтэрната.

На паўдарозе ён яшчэ раз прыпыніўся пад дрэвам, зноў закурыў. Прыхінуўшыся плячом да мокрага шурпатага камля ліпы, зноў і зноў пракруціў у памяці акалічнасці няўдалага вечара.

На хвіліну яму здалося, што за спіной у яго нехта хаваецца. Ён спрабаваў азірнуцца, але не паспеў... Ускрыкнуў і, ламаючы целам кволья маладыя парасткі шпышыны, паваліўся ніцма на мокры асфальт...

Першае, што адзначаў пра сябе кожны, трапляючы ўпершыню на гэтую вуліцу, быў пах. Гэта было і не дзіўна: вулка праз колькі дзесяткаў метраў упіралася ў тэрыторыю мясакамбіната.

— Заўжды тут у вас так? — здымаючы кепку, спытаў Рокша.

— Залежыць ад ветру, — адказаў участковы Рачыцкі. — Калі з возера дзьме — не. Калі ад камбіната — не прадыхнуць. Што ж вы хочаце — вытворчасць.

Абдаючы прысутных пырскамі, пад'ехаў яшчэ адзін «Масквіч». З яго борзда выскачылі новы оперупаўнаважаны Лакотка і эксперт Ганчар.

— Вы можаце дакладна назваць час, калі знайшлі яго? — звярнуўся Рокша да мужчыны гадоў сямідзесяці, які стаяў воддаль, ля агароджы.

Стары сцэпануўся, неўразуменна зірнуў на следчага.

— Дык... зараз знайшоў, толькі што, — сказаў, захінаючы на шпій каўнер ватніка. — Мінут пятнаццаць назад.

— Цела не чапалі?

— Пакратаў за руку ды паслухаў, ці дышае...

— Ведаеце яго?

— Ведаю, а як жа, — мужчына кашлянуў. — Малашка ягонае прозвішча. Рабіў шоферам у райбыткамбінаце.

— Вы гэта дакладна ведаеце?

— Дакладна... А жыў у інтэрнаце ПМК, якраз насупраць маёй хаты.

— Інтэрнат далека адсюль?

— Вунь, бачыце, будынак з пляскатым дахам? То і ёсць інтэрнат.

— Раскажыце, калі ласка, яшчэ раз, як натыкнуліся на труп, — адводзячы сведку ўбок, папрасіў Рокша.

Стары прыняўся расказаць, а тым часам Лакотка з Ганчаром агледзелі месца здарэння.

Праз паўгадзіны, скончыўшы агляд, цела накіравалі на медэкспертызу. Рокша і стары ў суправаджэнні Рачыцкага падаліся да інтэрната.

... Пажылая вахцёрка сустрэла гасцей няветліва. Яна, відаць, толькі што прачнулася, і турботы, якімі пачынаўся новы дзень, нічога добрага ёй не дакляравалі.

— Сем гадзін, а ў іх ужо справа, — адчыняючы дзверы, незадаволена прагугніла яна. — Што трэба? Хто такія?

Рокша дастаў пасведчанне, тыцнуў кабеце пад нос.

— Рокша Мацей Іванавіч, следчы пракуратуры. А як ваша імя?

— Мае? — Яна на хвіліну сумелася. — Галімская Вера Феліксаўна. А што здарылася?

— Малашка ў вас прапісаны?

— Так.

— Пакажыце нам ягоны пакой.

Жанчына зняла з дашчэчкі ключ, схаваўшы некуды пад стол тэлефонны апарат, павяла Рокшу і ўчастковага ў процілеглы канец калідора.

— Яны там удвух жывуць, — сказала, шоргаючы сцёртымі тапкамі па падлозе. — Але напарнік з'ехаў на выхадныя ў вёску, вось-вось павінен заявіцца. А Толік на вечарыне нешта загуляўся... Як выправіўся ўчора а палове дзесятай, так дагэтуль і не паказваўся. — Яна раптам спынілася. Чакайце, што здарылася? Ен што, у міліцыю трапіў?

— Пра гэта пагутарым пасля, — неахвотна азваўся Рокша. — Вядзіце хутчэй.

Але хутчэй ісці не атрымлівалася. Вузкі цёмны калідор да таго шчыльна быў застаўлены рознымі гаспадарчымі прычындаламі, што намінутна даводзілася спыняцца, каб за што-небудзь не зачапіцца.

— Уключылі б вы святло, — падаў голас Рачыцкі. — Ногі можна ў цемры паламаць.

— Свягла няма, сапсавалася праводка, — сказала вахцёрка. — Званіла ў электрасеткі інжынеру — ніякага зруху. Будынак аварыйны, ніхто не хоча на нас зважаць.

— Дык што, калі аварыйны? — абурыўся Рокша. — Людзі ж жывуць. Трэба патрабаваць... Званіце ў выканкам.

— Званіла ўжо, — жанчына хмыкнула. — Ім званіць, што пугай па вадзе сцябаць.

Пакой аказаўся на другім паверсе. Гэта было звычайнае інтэрнатаўскае памяшканне, зусім невялічкае — метраў з дванаццаць. Стол, два ложка, ніша ў сцяне для адзення і абутку — усё выглядала даволі паныла і няўтульна.

— Тут ягоная пасцель, — паказала вахцёрка на ложка справа. — Самі бачыце — нескрануты.

— Бацькі ягоныя даўрэка жывуць? — Рокша яшчэ раз абвёў пакой позіраючы.

— Не, недалёка. У Сташулях, пэўна ж, чулі такую вёску? Але што здарылася? — Яна раптам захвалывалася, прадчуваючы нядобрае, нервова захапілася па пакоі. Твар яе, напачатку абьякавы і нават непранікальны, імгненна зачырванеў, пабіўся плямамі. Тонкая бялякая бародаўка на пераносіцы, якую яна раз-пораз крatalа ўказальным пальцам, і тая, здавалася, змяніла свой колер.

— Анатоля Малашку знайшлі раніцой нежывога на вуліцы, — сказаў Рокша.

Жанчына войкнула, хапаючы ротам паветра, апусцілася на табурэт.

— Як — нежывога? — хутчэй прастагнала, чым запыталася.

— Вось так. — Рокша нахіліўся над ёй. — Ведаеце, я б хацеў у вас яшчэ тое-сёе запытацца.

— Калі ласка. Толькі ў мяне на вахце нікога не засталася... Але магу папрасіць дзяўчат з дванаццаці, яны пасядзяць.

Яна падхапілася з месца, выбегла ў калідор. Хвілін праз дзесяць яна вярнулася.

— Дзяўчаты згадзіліся, цяпер можна і пагутарыць, — сказала, прыхінаючыся плячом да сцяны. — Што вы хочаце даведацца?

Рокша жэстам запрасіў жанчыну за стол, сеў сам.

— Бера Феліксаўна, вы казалі, Малашкавы бацькі жывуць у вёсцы? Вы з імі сустракаліся калі-небудзь?

— Так. Яны зрэдку прыязджалі. Толікава маці вельмі прстойная кабетка. Што ні прывязе, абавязкова падзеліцца. Хоць

маленечкі кавалачак, але спрэзентуе. І бацька самавіты чалавек. Яшчэ брат ёсць, у войску служыць.

— А сяброў ведаеце?

— Ведаю, бачыла. Толькі таварыскі быў малец... яна на хвіліну асеклася, пераадольваючы слёзы, пацерла пальцам бародаўку. — Людзі да яго хінуліся...

— І прозвішчы, мабыць, ведаеце?

— Не, прозвішчаў не ведаю. Ды вам Алег падкажа.

— Які Алег?

— Ды Астапковіч. Ён у гэтым пакоі жыве.

— Добра. І яшчэ адно да вас пытанне, Вера Феліксаўна. Вы казалі, Малашка пайшоў учора з інтэрната ў палове дзесятай. Ён адзін быў?

— Адзін. Я яшчэ пажартавала. Што гэта ты, кажу, Анатоль, адзін, без дзяўчыны? Засмяяўся і пайшоў сабе.

— А вы ягоную дзяўчыну раней бачылі?

— Не. Яна сюды ніколі не прыходзіла. На вуліцы неяк бачыла разам, але здалёк. Здалася мне занадта маладая.

Рокша склаў папку, падняўся з месца.

— Ну, і апошняе, Вера Феліксаўна,— сказаў, дастаючы цыгарэты. — Гарэлку гэты хлопец ужываў?

— Ужываў, хоць вельмі і не захапляўся. Выпіваў, як і кожны мужчына. Але каб дзе качаўся п'яны — не, не даводзілася бачыць. Не папускаўся. Вось і Алег пацвердзіць. А-ёй, як жа гэта здарылася? — Яна абшчаперыла рукамі галаву, хістаючыся, тоненька, па-бабску, заенчыла.— Каму ён мог перайсці дарогу? Ой, нелюдзі...

Машына ззаду так рэзка рванулася з месца, што Рокша ажно ўздрыгнуў.

— Ці варта было яму ў такім стане даваць садзіцца за руль, — заклапочана сказаў Рачыцкі. — Бач, як яго заносіць.

— Надта не гані, тады і ён міжволі сцішыць ход, — гледзячы ў акно, параіў Рокша.

Амэля і Уладзімір Малашкі, бацькі Анатоля, аказаліся яшчэ не старымі людзьмі, ветлівымі і даволі гасціннымі. Рокша пэўны час не мог адважыцца сказаць ім праўду. Калі ж нарэшце сабраўся з духам, яны і самі ўжо здагадаліся пра нядобрае. Жанчына пры першых ягоньх словах кулем аб'ехала на падлогу. Гаспадар, наадварот, нібы здранцвеў: моўчкі стаяў пасярод панадворка, глядзеў на прысутных невідучымі, пустымі вачыма. На ягоным абветраным, рудым ад сонца твары бачылася такая пакута, што

Рокшу стала не па сабе. Але чым ён мог дапамагчы гэтаму спрацаванаму, відаць, не адзін раз бітаму жыццём чалавеку?

Потым Малашка пасобіў жонцы падняцца, трымаючы за плечы, павёў у хату. Там жанчына пакрысе апрытомнела. Рокша запытаўся, калі Анатоль апошні раз наведваўся дадому. Гаспадар адказаў — тыдзень назад. Пабыў зусім нядоўга: толькі-толькі паспелі падправіць дзверы ў паветцы. Раптам заспяшаўся. Сказаў, што чакае тэрміновая работа, і пабег на аўтобус.

— Такое здаралася з ім раней? — пераадольваючы няёмкасць, працягваў роспыт Рокша. — Прабачце, але мне вельмі важна гэта ведаць.

— Не, не здаралася, — голас мужчыны гучаў упэўнена. — І дзень, бывала, пабудзе, і два... Пагаворыць, па гаспадарцы што дапаможа.

На тым апытанне скончылі. Гаспадар выгнаў з гаража старэнькі «Запарожац», і абедзве машыны: УАЗ наперадзе, аўто крыху ззаду — выехалі ў накірунку бальшака. У Буслове раз'ехаліся. Малашкі падаліся ў аддзел, Рокша з участковым спыніліся ля інтэрната. Ubачыўшы праз акно, хто прыехаў, на ганак выскачыла вахцёрка.

— Астапковіч не прыходзіў, — залапатала ўзрушана. — Ніякай адразу з аўтастанцыі на працу падаўся, ён часта так робіць.

— Дзе ён працуе?

— У сельгасхіміі, за слесара.

— Можна ад вас пазваніць?

— Калі ласка.

Рокша адшукаў у даведніку нумар дырэктара ўстанова, крутнуў дыск.

Дамовіліся адразу, і праз пятнаццаць хвілін Астапковіч быў у інтэрнаце. Гэта быў прыемны з выгляду малады чалавек гадоў дваццаці двух, светлавалосы, крыху, як падалося Рокшу, кульгавы. Ён падышоў да вахцёрскага стала, збянтэжана лыпаючы вачыма, стаў насупраць следчага.

— Я... ведаю, — сказаў, гледзячы прама ў вочы. — я... мне...

— Хто вам сказаў?

— Гэта... на рабоце. Ужо усе ведаюць.

— У вас ёсць ключ ад пакоя?

— Ёсць. — Астапковіч выцягнуў з кішэні ключ.

Вахцёрка, якая раз-пораз кідала на жыльца цікаўныя позіркi, урэшце стала раздражняць Рокшу, і ён вырашыў прадоўжыць

размову ў пакоі. Гэта рашэнне аказалася дарэчы: хлопец у звыклай абстаноўцы пакрысе пазбавіўся скаванасці, і цяпер можна было разлічваць на больш шчырыя адказы.

— Вы сябравалі з Малашкам?

— Не надта. Я тут усяго паўгода жыву, у гэтым інтэрнаце. Адносіны ў нас былі добрыя, але каб сябраваць... Ён старэйшы быў за мяне.

— Колькі вам?

— Дваццаць адзін.

— Вы даўно з арміі?

— Я не служыў. У мяне плоскаступнёвасць.

— Калі вы апошні раз бачыліся з Анатолем?

— Заўчора. Я адыходзіў на аўтобус, а ён збіраўся на спатканне да сваёй дзяўчыны.

— У колькі гэта было?

— У сем гадзін.

— Вы дзяўчыну ведаеце?

— Ведаю. Яе зваць Зоя... Зоя Коўзель. Яна жыве недзе побач з чыгуначнай станцыяй.

— Дакладны адрас можаце сказаць?

— Не... — збянтэжаны, мусіць, тэмпам апытання, хлопец на хвіліну сумеўся. — Я там ніколі не быў.

— Паглядзіце, калі ласка, у пакоі ўсё на месцы?

— Здаецца, усё...

— Здаецца ці на самой справе?

Астасковіч зазірнуў у тумбу, адчыніў шафу.

— Усё на месцы.

— Ну, добра. — Рокша колькі хвілін памаўчаў. — Скажыце, чым любіў займацца ваш таварыш у вольны час?

— Чым? Ну, крыху валеяболам... Кнігі чытаў.

— Як ён паводзіў сябе апошні час?

— Ды як заўсёды. Ну, можа, крыху больш быў заклапочаны, як звычайна...

— Гарэлкай не зыхапляўся?

— Здаралася, але рэдка.

— Дома выпіваў?

— У рэстаране.

— З кім?

— Гэтага я не ведаю. Папытайцеся ў Зоі, можа, яна скажа.

... — Што гэта вы ўвесь час тэлефон пад стол хаваеце? — выходзячы праз паўгадзіны з інтэрната, спытаў у вахцёркі Рокша.

— А што б вы рабілі? — хмыкнула жанчына. — Толькі адхініся куды на хвіліну, як напаскудзяць. Набалбоча каторы па міжгораду, а ты плаці за яго. Такі нікчэмны народ!

Коўзель Зоя жыла з бацькамі на Чыгуначнай, 26 ва ўласным доме. Гэта была шыкоўная, аздобленая мноствам упрыгожаньняў будыніна з высокім ганкам і памаляваным у зялёны колер угульным разьбяным балкончыкам.

Дзверы адчыніла Рокшу высокая, з адмысловай прычоскай і дагледжаным тварам кабета сярэдніх гадоў. Яна недаверліва зірнула па госця, адступіла крок у глыб прыхожай.

— Мар'яна Аляксандравіча няма дома, — сказала нервовым голасам. І вернецца не раней шасці.

— Я не да Мар'яна Аляксандравіча, — дастаючы з кішэні пасведчанне, сказаў Рокша. — Мне патрэбна Зоя... Зоя Мар'янаўна, так?

— Так, — жанчына згодна кінула галавой. — Ох, пакіньце вашу паперку, я і так вас ведаю. Вы следчы пракуратуры, мне вас неяк паказвалі на вуліцы. Але што за справа ў вас да нашай дачкі? Зоя — сціплая, выхаваная дзяўчына.

— Мне трэба з ёй пагутарыць.

— Калі трэба — чакайце. Яна робіць у бальніцы санітаркай і з хвіліны на хвіліну павінна прыйсці.

— Не палохайцеся... гэта звязана з забойствам, — вытрымаўшы паўзу, сказаў Рокша. — Вы ведалі Малашку?

Яна колькі часу няўцямна глядзела на Рокшу.

— Анатоць... забіў чалавека?

— Не. — Рокша ўвайшоў следам за гаспадыняй у пакой. — Яго забілі.

Яна войкнула, падабраўшы пад сябе ногі, са стогнам апусцілася на канапу.

— Можа, са мной пагутарыце? — прапанавала няўпэўненым голасам. — Зоя такая ўражлівая, я баюся за яе. Калі ласка!

Зала, у якую трапілі з прыхожай, як і ўсё ў гэтым доме, была абстаўлена багата, з размахам. Стыльная, ці не пачатку стагоддзя мэбля, дарагі посуд, вялізная колькасць прыгожых, з густам выкананых пано і інкрустацый.

— Усё гэта засталася ад пана Мірскага, — сказала гаспадыня, пераймаючы здзіўлены Рокшаў позірк. — Мужаў бацька пасля сканчэння гімназіі працаваў у маёнтку ўпраўляючым. Мірскія пакінулі яму мэблю на захаванне. І вось дасюль захоўваем.

— Вы працуеце?

— Так. Я раблю бухгалтарам у нарыхтоўчай канторы. Муж — дырэктар навучальна-вытворчага камбіната. Зоя ў мінулым годзе скончыла школу. Паступала ў медыцынскі, але не прайшла па конкурсу. Пайшла ў бальніцу санітаркай — зарабляць працоўны стаж.

— Прабачце, я дагэтуль не ведаю вашага імя.

— Марыя Мікалаеўна.

— Пра што вы хацелі са мной пагаварыць, Марыя Мікалаеўна?

— Наконт Анатоля. — Яна замітусілася. — Ды вы сядайце... Ведаеце, тут такая далікатная гісторыя... Зоя наша яшчэ дзіця, васемнаццаці няма, а яму ўжо дваццаць шэсць. Не ведаю, як яно там усё пачыналася, але затлуміў дзяўчыне галаву. Ды так затлуміў, што зусім дзеўка розум згубіла. Быццам і равеснікаў наўкола няма. На ўсё адзін адказ: пайду за Толька замуж, і ўсё тут. А ў Толька таго восем класаў за плячамі. А ў нас дачка адна. Жывём, самі бачыце, няблага, усё ёсць, усяго даволі. Ці ж лёгка бацькам гэткае перажыць?

На ганку пачуліся крокі. Гаспадыня падхапілася з канапы, абшчаперыўшы рукамі галаву, замітусілася па пакоі.

— Божачка, што будзе?

Але хваляванне яе было марным. Рокша зразумеў гэта адразу ж, як толькі ўбачыў Зою.

Русявае цыбатае дзяўчо з касою да спіны павольна пераступіла цераз парог, моўчкі знерухомела пад распачлівым, запытальным позіркам маці. На выгляд Зоі можна было даць гадоў шаснаццаць. Асабліва маладзілі яе няўпэўненыя вуглаватыя рухі, калі яна спрабавала адкінуць з ілба непаслухмяную, капрызлівую паску валасоў ці папраўляла на шыі стракатую хусціну.

І разам з тым у дзяўчыне адчувалася нейкая ўнутраная сіла. Ці то ад вачэй яна ішла — шырокіх і цёмных, ці то ад падбародка — валявога і, можа, крыху занадта масіўнага для ўчарашняй школьніцы.

— Зоечка, дачушка, гэта Мацей Іванавіч Рокша, следчы з пракуратуры, — пачала гаспадыня. — Разумееш...

— Я ўсё ведаю, мама, — не варушачыся, нежывым голасам абвясціла Зоя. Яна яшчэ колькі хвілін моўчкі пастаяла ля парога, затым рэзка павярнулася, слізганула ў суседні пакой. Рыпнулі дзверы. Прывідам бяды склыгнуў у шчыліне і змоўк кляч.

— Я другім разам да вас зайду, — устаючы з крэсла, сказаў Рокша. — Можа, праз дзень.

Заклучэнне медэкспертаў прывезлі з вобласці надвячоркам. Нічога новага ў ім дзя сябе Рокша не знайшоў: нажавое раненне ў вобласць сэрца, нанесена паміж нуля пятнаццаццю і гадзінай ночы трыццаць першага жніўня. Ніякіх іншых слядоў насілля на целе не выяўлена. На момант смерці нябожчык знаходзіўся ў стане лёгкага алкагольнага ап'янення.

Рокша паклаў паперу ў справу, набраў нумар тэлефона. На гэты раз трубку знялі.

— Гэта Азярцы? Клуб?

— Так, я дырэктар клуба, — малады жаночы голас гучаў крыху натомяна. — Што вам трэба?

— Вас турбуе следчы Рокша з раённай пракуратуры. Я б хацеў з вамі сустрэцца.

— Са мной? Ну, калі ласка. Я працую з семнаццаці да дваццаці трох. Хочаце, прыезджайце зараз. А што здарылася?

— Даведаецеся пры сустрэчы.

Праз чвэрць гадзіны «уазік» спыніўся ля калгаснай канторы. З густам апранутая маладзіца паказала вадзіцелю, дзе можна паставіць машыну, а сама павяла Рокшу алейя да суседняга будынка.

— То танцпляцоўка? — спытаў ён, спыняючыся ля невысокага драўлянага памоста.

— Так.

— Учора тут весяліліся?

— Тут. А што вас гэта так зацікавіла?

Яны ўвайшлі ў фае, перасекшы яго наўскос, падняліся па прыступках на другі паверх. Рокша дастаў з кішэні фотаздымак.

— У вас памяць добрая? — спытаў, падаючы жанчыне. — Бачылі гэтага хлопца?

Яна адамкнула дзверы кабінета, жэстам запрасіла Рокшу ўваходзіць. Затым узяла здымак, паднесла яго да святла.

— Гэтага? Бачыла, учора. Ён тут старэйшы быў ад усіх, таму і запамніла яго. Хоць, папраўдзе, ён, здаецца, унутр пляцоўкі не заходзіў. — Яна падышла да акна. — Вунь бачыце лаву пад ліпай? Там ён сядзеў. Мне падалося, што ён некага чакае.

— Ён з кім-небудзь размаўляў?

— Вось чаго не ведаю, таго не ведаю. Я тут увесь час не стаяла, пры акне. А вось як бутэльку з кішэні даставаў — бачыла. Дастаў, адкаркаваў. Потым нейкага хлопца паклікаў. Яму стакан наліў, пасля сабе... Выпіў і адразу пайшоў.

— Куды пайшоў?

— Я ж не ведаю. Можна, дахаты.

— Хлопец той таксама пайшоў?

— Ды не, застаўся. Яны наўрад і знаёмыя былі.

— Чаму вы так думаеце?

— Бачна ж адразу... Ён тут увогуле быў неяк недарэчы. Сталы чалавек, а наўкола адны падлеткі.

— У колькі ён пайшоў?

— Недзе каля дванаццаці. Якраз дождж пачынаў накрапваць.— Яна аддала Рокшу картку.— Але вы абяцалі сказаць...

— Прабачце, — ён вінавага ўсмінуўся. — Вось памяць нікчэмная! Бачыце, гэтага маладога чалавека знайшлі нежывога на вуліцы. І вельмі важна ведаць пра яго як мага больш. Таму, калі яшчэ што-небудзь успомніце, — абавязкова паведаміце. Вось мой тэлефон.

Яны ўжо з чвэрць гадзіны сядзелі адно насупраць другога ў Рокшы ў кабінёце, а размова, на якую следчы так разлічваў ад самога пачатку, ніяк не магла набраць моцы. Зоя на ўсе пытанні адказвала вяла, неахвотна, то ненадоўга ажывала, то зноў ухутвалася з галавой коўдраю абьякавасці. «Як увосень: на дзень пагод восем, — злучыцца, думаў Рокша. — І як да яе дастукацца?»

Ён устаў, не адсоўваючы папер, перасеў на табурэт, што стаяў ля акна насупраць дзвярэй. Адсюль, з большай адлегласці, смутны Зоін профіль вельмі нагадаў яму адну маладую асобу з рэпрадукцыі, што некалі вісела ў старым будынку чыгуначнай станцыі. Рэпрадукцыя тая — першае, што ён убачыў, ступіўшы ўпершыню пяць гадоў таму на гэтую зямлю, — уразіла яго сваімі памерамі і нейкай невыказнай безвыходнасцю цнатлівай, падобнай на здань жаночай постаці. Пазней, калі ён абаснаваўся ў Буслове на сталае жыццё, карціну непрыкметна знялі, і больш ён яе не бачыў.

Тым часам Зоя варухнулася, зірнула на яго з-пад павек сваімі глыбокімі, поўнымі адчаю вачыма. Рокшу падалося, што яна хоча нешта сказаць. Але тое працягвалася не болей хвіліны. Дзяўчына

зноў апусціла галаву, твар яе, і без таго панылы, яшчэ больш зніякавеў, пагляд зрабіўся калючы, непранікальны.

— Вы дамаўляліся сустрэцца? — як мага асцярожней спытаў Рокша. — Так?

— Так.

— Дзе?

Яна хітанула галавой, сашчапіла рукі на каленях.

— У Азярцах, на танцпляцоўцы.

— Чаму вы не пайшлі на спатканне?

— Мяне не пусцілі.

— Хто?

— Мама. Яна сказала... — У вачах дзяўчыны бліснулі слёзы. Яна змоўкла, унурьўшы галаву ў плечы, зноў скамянела на табурэце.

— Калі ласка, працягвайце, — мякка прамовіў Рокша. — Вы павінны мне ўсё расказаць, што ведаеце. Ад вас, можа, залежыць, знойдзем мы... таго чалавека ці не. Вельмі вас прашу, будзьце са мной шчыра.

— Я не магу, — яна ўсхліпнула.

— Ну, супакойцеся. Рокша падышоў да дзяўчыны, паклаў руку на плячо.

Яна сцэпанулася, нібыта яе ўдарыла токам, адхіснулася ад яго. Вусны яе пабялелі, вочы зрабіліся злыя.

— Не рушце мяне!

— Вы павінны, павінны мне ўсё расказаць, Зоя. Я прашу вас...

Яна колькі хвілін моўчкі глядзела пустымі вачыма на яго, затым павольна, нібыта пераадольваючы языком неймаверны цяжар, глуха прамовіла:

— Яна сказала, што паскардзіцца дзядзьку Віктару.

— А хто такі дзядзька Віктар?

— Гэта мамін брат. Ён не любіў Толіка, раіў не чапіцца да мяне, пагражаў.

— Пагражаў Анатолю?

— Так.

— Калі гэта было?

Справа відавочна зрушылася з месца, але святкаваць Рокша не спяшаўся. Вопыт, якога шмат прыдбаў за гады работы ў вышуку, падказваў: рана.

— Дык калі гэта было?

— У пачатку ліпеня, напярэдадні экзаменаў у інстытут. Я сказала, што не паеду, вась ён і разлаваўся. Скажаў, што калі яшчэ раз убачыць Толю са мной, будзе кепска.

— Але ж вы ўсё роўна сустракаліся?

— Сустракаліся.

— Дзе працуе ваш дзядзька?

— На льнозаводзе. Ён інжынер. Сваіх дзяцей у яго няма, вась ён і апякуецца мною. — Яна адхінулася плячом да сцяны, заплюшчыла вочы. — Я стамілася, прабачце...

— Яшчэ адно пытанне. Не крыўдзіцеся, я павінен вам яго задаць... Скажыце, якія ў вас былі адносіны з Анатолем?

Зоя паднялася з месца, не разбіраючы дарогі, вобмацкам, як сляпая, накіравалася да дзвярэй.

«Мы былі мужам і жонкаю», — доўга пасля яе адыходу стаяў у Рокшы ўвушшу высокі, па-дзіцячы сакавіты голас.

Нізкі калідор, ад якога атожылкамі адыходзіла ў бакі некалькі вузкіх, ледзь дваім размінуцца, праходаў, нарэшце скончыўся. З гардэробнай выскачыў голы мужчына, незважаючы на скразняк, маланкай сігануу у процілеглы канец калідора, туды, дзе чуўся булькат вады. Некалькі кабет з чорнымі, бы ў таго мурына, тварамі, выйшлі на сярэдзіну калідора, атрасаючы на хаду прапахлыя пакуллем і льносемем халаты, няспешнаю хадой падаліся да выйсця.

Рокша падняўся па прыступках на другі паверх, адчыніў першыя, што трапіліся на вочы дзверы.

— Як мне знайсці Віктара Мікалаевіча? — спытаў у жанчыны, якая корпалася ў паперах.

— Справа ад пляцоўкі другія дзверы, кабінет галоўнага інжынера.

У згаданым кабінэце яго ўжо чакалі. Хударлявы мужчына бадзёра падняўся з-за стала, здымаючы на хаду акуляры, спружыністым крокам пайшоў насустрач госцю.

— Вы Альхімовіч? — крыху збянтэжаны такой сустрэчай, спытаў Рокша.

— Так. А вы, калі не памыляюся, з пракуратуры?

— Не памыляецца. Але хто вам сказаў?

— Па-першае, — мужчына загнуў мезены палец, — я вас ведаю ў твар. Па-другое, — ён загнуў безымянны, — мне толькі што званіла сястра. Калі ўжо вы выйшлі на Коўзеляў, то павінны былі выйсці і на мяне. Лагічна?

— Лагічна.

— Тады прашу. — Гаспадар падштурхнуў Рокшу да крэсла, сам сеў насупраць.

Цяпер, калі ён сядзеў, Рокша нарэшце мог разгледзець яго знешнасць больш дэталёва. Гэта быў маладжавы мужчына гадоў сарака пяці, танкатвары, з прыемнай усмешкай і дапытлівым позіркам шараватых, з цёмнымі зрэнкамі вачэй. Міміка ягоная і асабліва жэсты выяўлялі ў ім чалавека неспакойнага, можа, нават крыху нервовага — такія людзі звычайна шмат прыносяць сабе ў маладосці непрыемнасцей уласнай няўрымлівасцю, а пасталеўшы, ператвараюцца, як гэта ні дзіўна, у стараных, талковых работнікаў. Абрануты ён быў проста, але з густам: адпрасаваны чорны касцюм, блакітная, у вузкую паску, кашуля, някідкі галыштук.

Рокша дастаў з папкі чысты аркуш паперы, паклаў перад сабою.

— Вы чалавек дасведчаны, таму дазвольце без прадмоў, — сказаў, падсаджваючыся да стала. — Вы ведалі Анатоля Малашку?

— Канечне, ведаў.

— Калі вы пазнаёміліся?

— З паўгода таму. Ён заляцаўся да маёй пляменніцы, вось я і мусіў пазнаёміцца.

— Якія ў вас былі адносіны?

— Ён мне не падабаўся. Дакладней, не сам ён, а ягоныя замашкі.

— Чаму ж? Таму што ён быў нашмат старэйшы за Зою?

— Не. Я сам быў старэйшы за сваю былую жонку на восем гадоў... Думаеце, пэўна: «Чужыя грахі перад вачыма, а свае — за плячыма». Не, тут іншае зусім. Разумеце, Зоя — адзіная дачка ў бацькоў, ёй патрэбен быў не такі спадарожнік. Ну, мяркуюце самі, што мог даць ёй гэты малады чалавек. Яму дваццаць шэсць, рост ягоны ўжо спыніўся. А Зоя збіралася ў інстытут, усё жыццё ў яе наперадзе. Скончыла б інстытут, ну, пажаніліся б — а далей што? Павінна нешта яднаць людзей у шлюбе, а што б іх яднала? Яна — урач, ён — шафёр. Рана ці позна яна спахапілася б...

— Вы калі-небудзь выказвалі Анатолю сваё незадавальненне?

— А як жа! Вядома, выказваў. І страшыў нават... Ды карысці з таго.— Інжынер хвіліну памаўчаў.— Зойка таксама добрая цаца. Бы тая жаба на корч будзе лезці, дамагацца свайго. Во ўжо характар! — Ён наліў у стакан з графіна вады, адпіў глыток. — Бачыце, я вам усё, як ёсць, кажу. Не падабаўся мне гэты Малашка

— што вы мне зробіце? Разумею: маецца падстава для падазрэння... Што ж, правярайце.

Рокша злёгка варухнуўся ў крэсле.

— Давядзецца правяраць, — сказаў паўжартам паўсур'ёз.

— Калі ласка. — Гаспадар элегантным рухам паправіў акуляр. — Вас, напэўна, цікавіць, дзе я быў у ноч, калі ўчынілася забойства. Уявіце сабе — дома, глядзеў тэлевізар. Зрэшты, гэта можа пацвердзіць сусед, мы сутыкнуліся з ім на пляцоўцы. Ён вяртаўся са змены, я выносіў смецце.

— У колькі гэта было?

— Недзе каля дванаццаці.

Рокша ўстаў. Падняўся і Альхімовіч. Цяпер, калі ён спакойна стаяў ля сцяны, абAPERшыся далонямі аб рог стала, ён чамусьці падаўся следчаму значна ніжэйшага росту, чым напачатку. І яшчэ адна неспадзяванка чакала наперадзе.

Ідучы ўпобачкі з гэтым сімпатычным чалавекам да прахадной, Рокша са здзіўленнем заўважыў, як рабочыя, што трапляюцца насустрач, павітаўшыся, імкнуцца як мага хутчэй знікнуць дзе-небудзь за дзвярыма. Такія паводзіны падначаленых неяк зусім не стасаваліся з дэмакратычнасцю, якую інжынер дэманстраваў на працягу ўсёй размовы. Але зараз было не да нюансаў.

Галіна, ускінуўшы на шыю стары цыратавы фартух, сёкла бульбу для парасяці. Варыва было яшчэ гарачае, пара густым воблакам уздымалася ад карыта, расейвалася на панадворку.

— Ты ў гэтай апратцы надобная на матухну Кураж, — пасміхаючыся, сказаў Рокша. Адно абутак крыху прыстайнейшы. Ну, жонка!

— А табе б толькі паперастарэкваць! — адмахнулася яна. Хутка, можа, і такому, як у матухны, будзем радыя. Усё нібыта карова злізвае языком... Во, хлеба ўжо па аднаму бохану пачалі даваць. Як яго карміць, гэтага парсюка? Хоць ты закасвай рукавы ды ідзі ў поле за коньмі збірай...

Рокша зноў усміхнуўся, але падзужваць больш жонку не стаў. Сапраўды, жыццё іх нашмат ускладнілася з таго дня, як купілі перад Купаллем месячнае парася. Яшчэ толькі тры месяцы яму, і каб убралася ў моц, нагуляла як след смальцу, гадаваць яшчэ ды гадаваць — самае меншае паўтода. Калі пойдзе на добрае, дык у лютым можна будзе паспытаць свежыны.

За трыццаць гадоў сумеснага жыцця яны ніколі, нават калі мелі для гэтага ўмовы, ніякага статка не трымалі. Па-першае, заўжды можна было сёе-тое купіць, і даволі танна, дзе-небудзь у калгасе. Па-другое, для Галіны, карэннай гараджанкі, уся гэтая гаспадарская музыка была занадта нязвыклай. І толькі пераехаўшы з абласнога цэнтра ў невялічкі гарадок, дзе, як вядома, кожны найперш спадзяецца на ўласныя рукі, а не на дзівосы спажывецкае кааперацыі, вырашылі рызыкнуць.

Канечне, усе клопаты леглі на Галініны плечы. І вось яна круціцца, як можа. Добра, побач, па суседству, жыве ветурач — спагадлівы чалавек, ён і закілаў свінчо, і цяпер каторы дзень запар прыходзіць лячыць небараку ад нястраўнасці...

Галіна скончыла секчы бульбу, скінула фартух, падбегам кінулася ў хату — ладзіць абед.

Праз чвэрць гадзіны сядзелі за сталом насупраць адно аднаго, моўчкі елі.

— Сяргей званіў, сказаў, к канцу месяца прыедзе, — першая парушыла цішыню жонка. — У яго з пятнаццатага водпуск.

— Няхай Сашку прывязе, — ажывіўся на хвіліну Рокша. — Сёмы год мальцу, а ўсяго, можа, пяць разоў бачыў...

— Ну, дык ты яшчэ пра ўнука памятаеш, — злёгка папікнула Галіна. — А я думала, на ўсё забыўся.

— Тут забудзешся. — Рокша няўважліва зірнуў на жонку, пасунуў бліжэй талерку з дранікамі.

Ёў ён вяла, неяк неахвотна, але Галіну гэта не бянтэжыла. Ведала: зараз лепш не чапаць, трэба даць магчымасць для роздуму і засяроджанасці. Ведала і другое: менавіта яе ненавязлівасць і памяркоўнасць у такія во хвіліны і дазволіла ім захаваць узаемаразуменне, якое не так ужо і часта стрэнеш паміж мужам і жонкаю.

І калі ён, не папіўшы нават як след чаю, вылез з-за стала і моўчкі падаўся ў прыхожую, яна зноў ні слова не сказала, толькі сцішана ўздыхнула ў чырвоную, распараную бульбаю далонь.

Чутно было, як ён абуваецца, падыходзіць да тэлефона, круціць дыск — раз, другі... І голас — глухі, непазнавальна-ўтрапёны голас чужога чалавека.

— Мікола? Едзем. Чакаю цябе праз дзесяць хвілін.

Суседам інжынера Альхімовіча аказаўся мужчына сярэдніх гадоў па прозвішчы Самуль. Ён толькі што вярнуўся са змены, разаграваў на пліце абед.

Ён адразу ўспомніў, што сапраўды трыццаць першага сутыкнуўся з інжынерам на пляцоўцы — той выносіў на вуліцу смецце. Было каля дванаццаці, але гэта — недакладна, бо ён быў па падпітку, на гадзіннік не глядзеў, а дома адразу кульнуўся на ложак. Жонкі і сына ў той дзень не было — ездзілі на выхадныя да цешчы, якая жыве за пятнаццаць вёрст ад райцэнтра.

— Было каля дванаццаці, факт. Рэстаран зачыняецца ў адзінаццаць, але мы з напарнікам заходзілі на хвіліну да яго — папіць піва. Потым ён мяне праводзіў да стадыёна. Тут якраз цягнік на станцыі загуў, а ён без дзесяці дванаццаць адыходзіць.

— А можа, ён толькі падыходзіў да станцыі?

Ну, невялікая розніца, стаіць усяго пяць мінут.

Вы размаўлялі з вашым суседам?

— Так, перакінуліся словам-другім. Ён у нас не вельмі таварыскі чалавек. Дзень добры, да пабачэння — і ўсе справы. А каб сябраваць — не. Мы яму не раўня. Я рабочы, ён інжынер — якое можа быць між намі сяброўства.

Яшчэ больш умацавала інжынерава алібі суседка з другой кватэры — тоўстая кабета-пенсіянерка з цікаўным і крыху недаверлівым позірмам пранізлівых вачэй. Яна трыццаць першага дагледзела фільм, які канчаўся ў чвэрць першай, і выйшла на балкон па бялізну. З яе балкона добра відаць Альхімовічавы вокны, і яна бачыла, як інжынер зачыняў фортку. Потым і ён выйшаў, яна чула, як ляпнулі дзверы, і цыгарэтны дым варваўся ў яе пакойчык.

— Ён адны і тыя ж курыць, я па паху пазнаю.

— Ну, дзякуй вам.

— Можна да вас? — Малады чалавек нерашуча ўсунуў галаву ў пакой.

— Добры дзень. Мае прозвішча Малашка. Я брат Анатоля... — Хлопец прыгладзіў далонню кароткія, бобрыкам, валасы, застыў ля дзвярэй. Ён быў у тым узросце, калі нават самая жорсткая страта не ў стане перамагчы на твары здаровай пунсовасці, а вочы міжволі блукаюць з прадмета на прадмет у пошуку нечага незвычайнага.

— Той, што служыць у Печах? — Рокша падаў маладому чалавеку руку. Хоць ён ніколі не рабіў гэтага ў дачыненні да наведвальнікаў, тут усё неяк адбылося само сабой.

Хлопцу гэта відавочна спадабалася.

— Мне далі ў часці пяць дзён,— сказаў ён і, крыху павагаўшыся, дадаў: — Скажыце, вы ўжо... забойцу злавлі?

— Гэта не так проста,— захоплены знянацку, збянтэжыўся Рокша. За чвэрць веку службы ў пракуратуры ён так і не прывык да гэтага пытання. Амаль кожны раз яго задаюць, і кожны раз яно гучыць для яго неспадзявана, нібы гром узімку.— Пакуль што не, але, думаю, адужаем. Як маці?

— Яшчэ не адышла... Ведаеце, яна хоча з вамі пагаварыць...

— Мне пад'ехаць з вамі ў Сташулі?

— Не, яна чакае ў машыне...

Яны выйшлі на вуліцу, моўчкі накіраваліся да «Масквіча», што сіратліва прыляпіўся да дрэваў збоч тратуара.

Жанчына тужэй падцягнула пад падбародкам чорную хусціну, прывітаўшыся, падала Рокшу праз акенца тоненькую кніжачку.

— Ашчадная кніжка? — Рокша разгарнуў дакумент.— Нумар касы, нумар рахунка, укладчык...

— У Толіка ніколі не было гэтулькі грошай.— Жанчына выцерла слязу рагом хусткі.— Дзве тысячы... Адкуль яны? Малец жыві адзін, заробак меў невялікі... Курыві, не так часта, але выпіваў. А тут дзве тысячы за тры месяцы.

— Чаму вы думаеце, што за тры?

— Ведаю. Я яму на дзень нараджэння, у пачатку чэрвеня, дзвесце рублёў дала. Пакладзі, кажу, на кніжку, хай будучь... Ён мне кніжку паказаў, восемдзсят рублёў было ўпісана.

Рокша па хвіліну задумаўся.

— Дык, можа, то другая кніжка была? Дзе вы гэтую знайшлі?

— У тумбачцы пад тэлевізарам, сярод кніг. Гэта тая самая. Бачыце, першая сума — восемдзсят рублёў. Потым яшчэ сто пяцьдзсят — ці не з тых, маіх.

— Вы, здаецца, казалі мінулы раз, што Анатоль да вас тыдзень назад прыязджаў?

— Так. Зараз ужо паўтара.— Яна закрыла твар рукой.— А мой ты сыночак...

Абедзве сумы: тысяча і семсот семдзсят рублёў, як паведамлі ў касе, былі ўнесены на рахунак самім укладчыкам. Першая пятнаццатага ліпеня, другая — васемнаццатага жніўня, за дванаццаць дзён да трагедыі.

Адкуль у чалавека са ста сямюдзсятцо рублямі заробку маглі з'явіцца за адносна кароткі час такія даволі значныя сумы? Звышурочныя? Вынік прадпрымальнасці? Левыя? Галоўны

бухгалтар райбыткамбината катэгарычна запэўніла, што ніякіх прэміяў ці звышурочных Анатолю Малашку не выплачвалася.

Тым не менш грошы, і немалыя, існавалі. Можна, самастойна прыработак у вольны ад працы час? Але ж маці сцвярджае, што сын амаль кожныя выхадныя наведваўся ў вёску. Ды і навошта было гэтак старанна хаваць кніжку, калі сума зароблена сумленна?

Рокша закурыў, міргаючы вейкамі (апошні час нешта пабольвалі вочы), набраў нумар тэлефона.

— Але, вы, Андрэй Юстынавіч?

— Слухаю вас,— голас на тым канцы провада гучаў незадаволена.— Пазваніце, калі ласка, праз колькі хвілін.

Чакаць доўга не давлялося. Бухгалтар пазваніў сам.

— Прабачце, Мацей Іванавіч,— сказаў узрушана.— Ведаеце, з Анеляй непаразумеце атрымалася... Ну, што ў вас?

— Ёсць справа. Памятаеце, вы мне нешта мінулы раз пра Полацк расказвалі? Пра дзерава...

— Пра Полацк? — Юстынавіч хвіліну памаўчаў.— Сапраўды, было... Але ж я вам усё расказаў.

— Раскажыце яшчэ раз.

— Па тэлефоне?

— Ну, добра, зараз прыеду.

...Праз паўгадзіны сядзелі ўдвух у любімай Юстынавічай каморцы, пацягваючы астуджаны кампот з ліпавым цветам, гаманілі пра жыццё-быццё. Юстынавіч апошнім часам адгадаваў валасы і вельмі быў падобны з імі ці то на папа, ці то на кінаартыста. Дарэчы, як высветлілася, з-за валасоў і атрымалася ў яго непаразумеце з Анеляй.

— Дык што там з Полацкам? — нагадаў Рокша.— Вы абяцалі...

— З Полацкам? Ды нічога асаблівага,— бухгалтар кашлянуў.— Я ж казаў вам, сустрэў на кірмашы земляка — нашага, буслоўскага. Ён нечым гандляваў.

— Вы з ім размаўлялі?

— Не.

— Адкуль тады даведаліся, што ён з Буслова? Былі раней знаёмыя?

— Не, не былі. А даведаўся па гаворцы.— Гаспадар дапіў кампот, адставіў кубак убок.— Нездарма ж я, пэўна, каторы год мазгі сушу па начах.— Ён матлянуў галавой у накірунку паліцы. Бачыце, колькі кніг... Ён слова адно напарніку мімаходзь сказаў — жалівіца. Гэта назва дрэва, яна толькі ў нас тут сустракаецца.

Хто жалівіца кажа, хто — жульвіца. Літоўскага паходжання, як і жэгіні, абжаргаць. Надта рэдкае слова, вось і ўзбілася адразу на вуха.

— Калі тое было?

— Калі? Ці не ў дваццатых чыслах... Зараз успомню. Ага... семнаццатага жніўня, дакладна.

Рокша пасунуў півто па рог стала.

— Здольнасці ў вас феноменальныя,— сказаў устаючы.— І чым жа зямляк гандляваў?

— А вось чаго не ведаю, таго не ведаю. Юстынавіч развёў рукі ў бакі.— Ён амаль увесь час у кабіне сядзеў... Перамовы вёў другі мужык, старэйшы. Потым і ён сеў у кабіну, некуды паехалі. Вяртаюся праз гадзіну са сталоўкі, глядзь: зноў стаяць на тым самым месцы. Малады ў кабіне, старэйшы — сярод пакупнікоў, нібы той кот, трэцца. Зноў пасадзілі ў будку нейката чалавека, зноў зніклі.

— Якая была машына?

— Грузавая.

— Вы зараз тых людзей пазналі б?

— Вядома.

— Намалюйце, калі ласка, іх партрэты.

Гаспадар матлянў галавой у знак згоды.

— Значыць, так,— сказаў, закрываючы вочы.— Маладога лепш памятаю, з яго і пачну. Ну, вышэй сярэдняга росту, русавалосы... Галава — кажухам, лоб нізкі. Чорны падбародак...

— Як гэта — чорны?

— А сустракаецца такое шчацінне, колькі ты яго ні галі — застаецца на твары. Парода гэткая, ці што?

— Гэта ён? Рокша паклаў на стол фотаздымак.

— Ён,— Юстынавіч здзіўлена лыпнуў вачыма.

— Як выглядаў другі?

— Невысокі, прыгожы. Выраз твару... нейкі капрызлівы. Неспакойны чалавек: увесь час не стаяў на месцы, сноўдаў сярод натоўпу.

— Узрост?

— Гадоў пад сорок. Але што гэта ўсё значыць? Чаму вас зацікавілі гэтыя людзі? Што здарылася?

— Гэтага маладога чалавека,— Рокша крануў здымак,— знайшлі заўчора нежывога на вуліцы. Нажавое раненне ў грудзі...

— Вось яно што! — ахнуў бухгалтар.— Маглі б адразу сказаць.

— У горадзе каторага з іх не сустракалі раней? — не зважаючы на гаспадарову незадаволенасць, працягваў Рокша.— Ну, можа, выпадкова дзе-небудзь?

— Не, не даводзілася. А як іхнія прозвішчы?

— Нябожчыкава — Малашка. А другога не ведаю. На вашу дапамогу спадзяваўся.

— Не, я не сустракаў. Хоць па гаворцы — павінен быць наш, тутэйшы.

— Ладна, як-небудзь разбярэмся.— Рокша дастаў з кішэні цыгарэты, закурыў.— Раскажыце лепш, што ў вас новага.

— А нічога. Вось сварымся пакрысе з Анеляй. Збіраюся днямі на Гарадоччыну выбрацца. Там цікавае маўленне сустракаецца: кацялоцак, пецка, ноцка... Нідзе больш такога няма. Што ў вас? Свінчо гадуецца?

— Гадуецца, трасца яго!— зморшчыўся Рокша. Жарэ — проста жах! Ужо і не радзя, што купілі. Дарэчы, вам гэта, пэўна, будзе цікава: днямі атрымаў адказ з архіва.

— Ну?!

— Атрымаў. Адшукалася кніга шлюбаў за дваццаць першых год. Прадзед мой сапраўды быў католік з-пад Браслава. Так што вы мелі рацыю, калі сцвярджалі, што ў мяне тутэйшае прозвішча.

— Вось бачыце, а вы мне не верылі,— заўсміхаўся Юстынавіч.— Трэба давяраць навуцы.

Вярнуўшыся ў пракуратуру, Рокша доўга сядзеў у задуменні за сталом, аналізаваў сказанае бухгалтарам. Але ж Юстынавіч! Нюх у яго, ці што, на гэтакія справы? Сустрэць ахвяру, ды дзе — на кірмашы ў чужым горадзе. Ды яшчэ пацікаваць употай, бо чалавек, бачыце, нязвычайнае слова ўжываў. Цуд, ды і годзе! Зрэшты, і не такія дзівосы здараюцца на свеце.

Вядома, калі ўлічыць, што Малашка працаваў у быткамбінаце, ягонае з'яўленне ў Полацку на кірмашы, можа быць, і не такое ўжо выпадковае. Але ж рэвізія, якая з заўчарашняга дня працавала на складзе, ніякіх парушэнняў не выявіла. Вось афіцыйная папера за подпісам старшыні камісіі. Што датычыць паездкі ў Полацк, то наконт яе ніхто, у тым ліку і дырэктар камбіната Рэут, нічога сказаць не мог. Была нядзеля — выхадны дзень. Зэканоміўшы загадзя дзесятак-другі літраў бензіну, Малашка мог колькі заўгодна калясіць самохаць у любым накірунку.

І ўсё гэта выглядала б натуральна, калі б не грошы. Кавальчук сутыкнуўся на кірмашы з Анатолем і ягоным напарнікам

дваццатага жніўня. А назаўтра ж на шафёравым рахунку з’явілася семсот семдзесят рублёў. З якой нагоды? І потым гэты... прыгажун, як ахарактарызаваў яго Юстынавіч,— хто ён такі? Ні Астапковіч, ні бацькі Малашкі, ні вахцёрка па бухгалтаравым апісанні ніводнага знаёмага ў ім не прызналі. Засталіся неапытанымі Коўзелі. Хоць, папраўдзе, на старэйшых надзея слабая. Наўрад будучы зяць, ды яшчэ нежаданы, знаёміў іх са сваімі сябрамі. А вось Зоя... Зоя можа ведаць, ды як яе разварушыць?

— Вы?— дзяўчына рэзка адхіснулася, падалася калідорам у процілеглы канец будынка.

Рокша ўскінуў па плечы халат, які выдалі яму ў прыёмным пакоі, накіраваўся следам за Зояй. Ля акна яна спынілася, кусаючы вусны, прыхінулася плячом да сцяны. Колькі хвілін яны моўчкі глядзелі адно на аднаго: ён — спачувальна, яна — стоена-насцярожана. Нарэшце яна схамянулася.

— Прабачце, што тут прызначыла сустрэчу,— сказала знарок гучным голасам.— Але дома не хацелася, а на вуліцы неяк непрыстойна.

— Нічога.— Ціхамірны настрой дзяўчыны прыдаў Рокшу ўпэўненасці.— Я вас доўга не затрымаю.

Яна зняла з галавы накрухмаленую, з падсіненым верхам шапачку, упэўненым крокам пайшла да дзвярэй.

— Мая змена ўжо скончылася,— сказала, прыгладжваючы далонню валасы.— Хадзем на вуліцу.

Бальнічны двор сустрэў прахалодай і водарам апошніх летніх кветак. Восень яшчэ не запанавала, але вады было шмат — пачыналася пара «арабінавых» начэй. Рокша ўсмінуўся, успомніўшы аповяд Юстынавіча пра жонку, якая кожны год лагоднее менавіта ў гэты час, бо страшэнна баіцца навальніцы.

Зусім побач з бальнічным корпусам, праз цагляную сцяну, чырваней сценамі паўз векавыя дрэвы масіўны, велічны будынак касцёла — самавіты гмах канца мінулага стагоддзя. Выкананы ў стылі мадэрн, ён міжволі ўражваў дужасцю і дасканаласцю формаў. І хоць была ў райцэнтры і другая, значна больш добраўпарадкаваная бальніца, старыя людзі чамусьці заўсёды прасліся трапіць на лячэнне ў гэтую, побач з касцёлам.

Зоя шпарка перайшла праз дворык, села на лаву пад кустом бэзу. Упэўненая, імклівая, яна і аддалена не нагадвала таго

вуглаватага, няскладнага падлетка, якім паўстала перад Рокшам пад час першай сустрэчы.

— Вы яшчэ нешта хацелі запытацца? Калі ласка, толькі не надта доўга... Мне гэта... цяжка.

— Дамовіліся.— Рокша ўладкаваўся ўпобачкі на гладкай, нафарбаванай «пад арэх» лаве.— Мяне цікавіць ашчадная кніжка.

— Якая кніжка?

— Анатолева маці знайшла сярод ягоных кніг ашчадную кніжку. Я падумаў, што вы можаце ведаць...

— Я нічога не ведаю,— яна разгублена зірнула на следчага.— Праўда, не ведаю.

— А пра грошы?

— Таксама не. Мы пра грошы ўвогуле ніколі не гаварылі.— Зоя хвіліну памаўчала.— Ой, не, маню. Адзін раз было, калі раіліся наконт пярсцёнкаў.— Твар яе спахмурнеў, але яна хутка зноў узяла сябе ў рукі.— Але гэта даўнавата было, з паўгода таму... Ведаеце, мы разумелі, што мае бацькі не дадуць згоды на шлюб, таму рыхтаваліся загадзя. А што там за грошы на кніжцы? І чаму яны вас гэтак зацікавілі?

— Ну, сума на першы погляд невялікая — дзве тысячы...

— Сапраўды, для Буслова не сума. Тут, калі чалавек гэтулькі мае, пра яго кажучь: з кулька ў рагожку перабіваецца.

— Гэта так,— пагадзіўся Рокша.— Але ж грошы з'явіліся на рахунку на працягу ўсяго трох месяцаў. Адкуль яны з'явіліся? То ж не з зарплаты, напэўна.

— Я не ведаю,— Зоя сумелася. Тое, што ў Анатоля маглі быць нейкія тайны ад яе, відавочна было ёй непрыемна.— Я не ведаю, адкуль... Можна, хто-небудзь пазычыў?

— Пазычаць грошы, каб пакласці на кніжку? Ну, прабачце!

— Тады не ведаю...

— Скажыце, з кім Анатоля найбольш сябраваў? Былі ж у яго, пэўна, дружбакі... Па рабоце ці так...

— Я толькі Алега ведаю, напарніка па інтэрнаце. Але ж вы, відаць, ужо з ім размаўлялі... Яшчэ Толя ўпамінаў некалькі разоў Фрэдака. Гэта, калі не памыляюся, ягоны аднавясковец. З ім я, праўда, не сустракалася.

— Дзе ён працуе, гэты Фрэдак?

— Здаецца, на мясакамбінаце.

— Прозвішча не ведаеце?

— Не,— Зоя ўздыхнула, стомлена апусціла рукі на калені.— Ну, ці не хопіць ужо вам мяне мучыць?

— Яшчэ адно пытанне — і ўсё. Скажыце, Анатоль ніколі не казаў вам пра выхадныя паездкі? Ну, скажам, у Полацк.

— Не.

— Не спяшайцеся, добра падумайце.

— Што думаць! — у голасе дзяўчыны з'явілася нервовасць.— Калі кажу, што не было размовы, значыць, не было!

— Ну, усё, усё.— Рокша борздзенька падняўся з лавы. — Не крыўдуйце на мяне. Да пабачэння.

Аднавяскоўцам Малашкі аказаўся Фрэдак Марковіч, рабочы ўбойнага цэха. Але ён працаваў у першую змену, а зараз ужо ішла пятая гадзіна.

— Магу даць хатні адрас,— прапанавала начальнік аддзела кадраў.— Вось, калі ласка.

Рокша выправіў вадзіцеля ў Чамярыцу за Юстынавічам, а сам заехаўся па дарозе дадому — што-коледчы перахапіць. Апошнім часам у яго нешта разгулялася застарэлая язва, і Галіна вельмі сачыла за тым, каб харчаванне было рэгулярным.

Праз паўгадзіны вярнуўся «уазік». Яны спехам папілі з бухгалтарам чаю, не зважаючы на Галініну вуркатню, падаліся на машыне ў канец Першамайскай.

Марковіч абіраў у парніку памідоры. Гэта быў плячысты трыццацігадовы дзяцюк з дужымі рукамі і магутным, як у штангіста, торсам. Ён увесь час усміхаўся, і нават тады, калі казаў што-небудзь сур'ёзнае, рот яго міжволі распываўся ва ўсмешцы. Людзі такога гатунку, добрыя і крыху вяплаватыя, сустракаюцца ў жыцці даволі рэдка. Іх, як правіла, усе любяць і ніколі ім, нават у выпадку буйнога выйгрышу, не зайздросцяць.

Прадставіўшыся, Рокша незаўважна, быццам незнарок, выманіў гаспадара на вуліцу, павёў павольна да «Масквіча», у якім застаўся, нібыта за вадзіцеля, Юстынавіч.

Сапраўды, Марковіч, нягледзячы на розніцу ва ўзросце, сябраваў з Малашкам даволі даўно — з таго часу, як той вярнуўся з войска. Гэта была звычайная дружба двух землякоў, роўная і ненавязлівая, без лішніх акалічнасцей і сантыментаў.

Пра смерць Анатоля Фрэдак даведаўся ў той жа дзень — нехта сказаў у цэху. Быў вельмі ўзрушаны навіной.

— Месца сабе не знаходзіў. Ну, хто мог пайсці на такое... Ды дзе? У нас, у Буслове.

— Вы часта сустракаліся?

— Здаралася, што і па два разы на дні, горад жа невялічкі.

— Апошнім часам змен у настроі сябра не заўважалі?

— Змен? Не, не заўважаў. А што?

— Ды так запытаўся.

— Ну, гэта вы няпраўду кажаце, — усміхнуўся Марковіч. — Я ведаў, што ў іх з Зойкай нешта з-за бацькоў не клеіцца... Але пытацца неяк няёмка было. — Ён наблізіўся да машыны, правёў далонню па чыстым, можа, ажно занадта для тутэйшых дарог, капоце.

Юстынавіч высунуў насустрач свой круглы, з заспанымі вачыма твар, адмоўна крутнуў галавой.

— Вы даўно водзіце?

Бухгалтар лыгнуў вачыма, хуценька ўцягнуў галаву назад, у салон...

— Што вы за чалавек, не разумею, — ад'ехаўшыся ад хаты, накінуўся на яго Рокша. — Замест таго каб сядзець ціха, высоўваецца з машыны, падае нейкія знакі. А раптам ён здагадаўся б?

— Што значыць — здагадаўся б! — запярэчыў той. — Зусім не той чалавек. Вы што, за сляпога мяне лічыце? Лепш на сябе паглядзелі б. Во ўжо майстра трылудзіць⁷. Адмысловы!

— Што-о?!

— Тое, што пачулі. Думаеце, не ведаю, як вы людзям галовы дурыце? Якіх толькі не наведумляеце пастак, абы выцягнуць патрэбнае з чалавека.

— Што вы плявузгаеце? Што значыць гэтае гідкае слова — трылудзіць?

— Уцешчы запытайцеся. — Юстынавіч выскачыў з машыны, усцягнуў на галаву пакамечаны, старога фасону капялюш. — Ці ў слоўніках пашукайце. Хе-хе, калі знойдзеце...

Тэлефон гучна дзынкнуў, заліўся званком. Рокша адарваўся ад папер, зняў трубку.

— Добры дзень!

— Здароў, Мацею! Турбуе Аляксеў.

— Пазнаў, пазнаў... Што новага ў Маркаўшчыне?

— А вось якраз для цябе ёсць навіна. Дакладней — патрабуетца твая дапамога. Можаш заўтра пад'ехаць?

⁷ Трылудзіць (дьял.) — падманваць, ілгаць.

— Ну, я зараз заняты... А што ў цябе здарылася?

— Так, справа адна: групавое згвалтаванне. Адзін з гвалтаўнікоў — твой кроўненькі, буслоўскі. Малашка ягонае прозвішча. Анатоль Малашка.

— Ма-алашка?

— Так, а што цябе гэтак здзівіла? Ведаеш гэтага малайца?

— Ведаю. Але гэта не тэлефонная размова.

Рокша вытрымаў паўзу, прыкідваючы, ці варта адразу агарошваць калегу, памаўчаў колькі хвілін.

— Не толькі ведаю, але і займаюся ягонай справай,— сказаў, стрымліваючы хваляванне.— Што ж, давядзецца цябе наведаць, Іван. Сустракай заўтра а дзевятай.

Аляксееў, хударлявы высокі мужчына з касцістымі доўгімі рукамі, сустрэў прыяцеля ля ўвахода. Паціснуўшы адзін аднаму рукі, хутка падняліся па прыступках на другі паверх, у кабінет.

— Бачу, добрая цаца гэты Малашка,— адразу прыступіў да справы гаспадар.— Адразу ў двух месцах здолеў нашкодзіць.

— Малашку знайшлі нежывога тыдзень назад,— сказаў Рокша.

— Вось што!— Аляксееў працягла свіснуў.— Ну, браце, гэта навіна!

— Так, навіна. Але раскажы, што тут у вас здарылася.

Аляксееў махнуў рукой.

— Ды нейкая блытаная справа,— сказаў, прыкурваючы ад запалкі.—Прынесла адна заяву, і ніяк не магу даць ёй рады. Нібыта і было згвалтаванне, з другога ж боку... Адным словам, так было. Дзеўка прыехала з Лепеля да цёткі ў госці. А той дома не аказалася. Ну, не выправоджваць жа чалавека: прынялі цётчыны суседзі. Увечары пайшла дзяўчына пагуляць. Зайшла ў процілеглы канец горада, а дарогі назад не запамніла. Запыталася ў хлопца... Слова за слова — пазнаёміліся. Потым пайшлі да яго дахаты. Там выпілі. Ну, дзела маладое — неўпрыкмет зладзілі справу. Тут гэты Малашка нечакана прыб'ўся. Барок з госцем выпілі яшчэ, Арцімёнак у спальні сядзела. Раптам гаспадар успомніў, што забыўся ключы ў напарніка, пайшоў па іх. А Малашка тым часам — у спальню... Вось такая справа, Мацей.

— Калі ўсё гэта здарылася?

— Дваццаць пятага жніўня.

— І ты не пазваніў мне раней?

— Дык я... — Аляксеў на хвіліну сумеўся. — Яна толькі заўчора прынесла заяву. Можна, і ўвогуле не прынесла б, калі б Барок сп'яну некаму не лягнуў. Той нехта, у сваю чаргу, другою перадаў. Неўзабаве да цёткі дайшло. Ну, тая і паклапацілася, выклікала пляменніцу — ратаваць добрае імя.

— Пляменніца зараз тут? .

— Тут. Начуе ў гасцініцы.

— Я хачу з ёй сустрэцца.

Галіна Арцімёнак з'явілася праз гадзіну. Гэта была круглатварая дзяўчына сярэдняга росту, не надта каб прыгожая, хоць і даволі сімпатычная — звычайная пэтэвушніца, якіх шмат сустранеш на вуліцах гарадоў і гарадкоў. Трымалася яна ўпэўнена і ад першае ж хвіліны здзівіла Рокшу тым, што на кожнае пытанне адказвала пытаннем. Але паступова яму ўдалося зламаць сцяну адчужанасці, і гаворка палілася больш памяркоўна. Дзяўчына слова ў слова пацвердзіла свае папярэднія паказанні, якія давала раней Аляксеву. З іх вынікала, што згвалтаванне сапраўды было, але толькі з боку Малашкі. А вось пазнаць крыўдзіцеля на фотаздымку яна не змагла.

— Вы што, не бачылі яго?

— Не. У спальні было цёмна. Пасля ён закурыў, але мне не хацелася глядзець...

— Ён вам сказаў сваё імя?

— Ага, сказаў, — яна ўскінула галаву. — Борка ўчора сказаў.

— Борка — гэта Барок?

— Так.

— Чаму вы адразу не прыйшлі ў міліцыю?

— Пасаромелася. Мне было няёмка.

— Чаму вы пайшлі з Барком?

— Ён мне спадабаўся. Ветлівы, абыходлівы...

— А той, другі, — абыходлівы?

— Якое там! — яна махнула рукой, усхліпнула. — Каб ён здох!

— Ваша імя?

— Барок Баляслаў Іванавіч. Для сяброў — Борка.

— Колькі вам гадоў?

— Дваццаць чатыры.

— Вы жанаты?

— Не.

— Вы пацвярджаеце свае ранейшыя паказанні? — Рокша падаў маладому чалавеку пратакол допыту, складзены Аляксевым.

Барок павярнуўся тварам да акна, цярэбячы пальцамі доўгія бліскучыя валасы, прыняўся чытаць. Твар яго, і без таго непранікальны, зусім нібыта скамянеў, толькі вусны ледзь-ледзь варушыліся ў такт словам.

— Я пацвяджаю.

— І вы па-ранейшаму ўпэўнены, што пацярпеўшая сама ва ўсім вінавата?

Падследчы на хвіліну задумаўся.

— Ну, можа, не ва ўсім,— сказаў, нібыта вагаючыся.— Але ж... Навошта піла? І потым гэтыя прызнанні...

— Якія прызнанні?

— Уяўляеце, у самую інтымную хвіліну — дзяліцца з партнёрам клопатам пра тое, як бы гэта выйсці замуж.

— Адкуль вы ведаеце Анатоля Малашку? — не пакідаючы маладому чалавеку часу на роздум, хутка працягваў Рокша.

— Мы пазнаёміліся выпадкова.

— Дзе?

— У рэстаране.

— Тут, у Маркаўшчыне?

— Так.

— Як ён аказаўся ў вас дваццаць пятага жніўня? Вы дамаўляліся аб сустрэчы?

— Не,— Барок памяняў позу, пакусваючы вусны, натужліва кашлянуў.— Мабыць, ён па справе прыязджаў.

— Ён прыязджаў на машыне?

— Дальбог, не ведаю. Не паспеў запытацца. Калі я вярнуўся з ключамі, яго ўжо не было.

— Ён быў на падпітку?

— Я не заўважыў.

— А з вамі піў?

— Крыху. Амаль усё ўжо было выпіта.

— Вы часта сустракаліся да гэтага?

— Два разы.

— Чаго ён прыязджаў у Маркаўшчыну?

— Я не ведаю. Магчыма, па справе. Мы пра гэта не гаварылі. Рокша дастаў з папкі фотаздымак.

— Гэта ён?

— Ён.

На тым апытанне скончылі. У палове першай Рокша, паабедаўшы з Аляксеевым у рэстаране, выехаў на Буслова. Сядзячы пабач з вадзіцелем, пракручваў у памяці фрагменты

размовы з Барком, супастаўляў, разважаў. У дарозе яму неаднойчы здаралася прымаць правільныя рашэнні, але на гэты раз усё было нашмат складаней. То адно вывальвалася з агульнага ланцуга, то другое аказвалася недарэчы. А найбольш выклікала сумненні дата згвалтавання. Дваццаць пятае, панядзелак, рабочы дзень. Малашка прыйшоў да Барка каля адзінаццаці вечара. Як ён аказаўся ў Маркаўшчыне? Калі верыць падследнаму, яны ледзь-ледзь былі знаёмыя, таму нейкія дзелавыя кантакты выключаюцца. Атрымліваецца, прыход менавіта ў гэты час — у адзінаццаць — выпадковасць. Але ж з нейкае нагоды ён трапіў у Маркаўшчыну. З якой?

Тым часам уехалі ў Буслова. Дваццаць восем вёрст праляцелі ў роздуме, як адна хвіліна, і калі «уазік» падруліў да будынка пракуратуры, Рокша доўга, ніяк не мог вярнуцца ў рэальнасць.

— Што з вамі, Мацей Іванавіч? Вам дрэнна? — гучны рэзкі голас шафёра ўрэшце вывеў яго са здранцвення.

— А? Нічога, нічога, Мікола, усё добра.— Ён зірнуў на гадзіннік.— Газанём да быткамбіната. Дзесяць хвілін да абедзеннага перапынку, можа, яшчэ каго захопім.

Захапілі галоўнага інжынера Васіленку, з якім Рокша ўжо сустракаўся ў першы дзень следства. Той адразу ўспомніў: Малашка дваццаць пятага жніўня быў на выездзе, вазіў у адзін з філіялаў матэрыял. Вярнуўся а пятай гадзіне, здаў пуцявы ліст і адразу пагнаў машыну ў гараж. Ці збіраўся ён яшчэ куды ехаць, інжынер не ведаў. Адно, што ён мог дакладна сказаць,— гэта тое, што ніводнаму з шафёраў на згаданым тыдні камандзіроўка ў Маркаўшчыну не выпісвалася.

Гэтаксама няшмат паведаміла і вахцёрка з інтэрната. Яна ўвогуле, як падалося Рокшу, мела кепскую памяць, і гэты звычайны дзень, не адзначаны ніякімі асаблівымі падзеямі, зусім не адбіўся ў яе свядомасці. Нібыта бачыла, нібыта заходзіў — не больш таго.

Расчараваў следчага і Астапковіч. У панядзелак у вёску да ягоных бацькоў завіталі матчын брат з жонкай, і ён адразу пасля работы пабег на рэйсавы аўтобус. А вярнуўшыся на наступны дзень, прама са станцыі, як заўсёды, накіраваўся ў сваю сельгасхімію. Ніякай размовы напярэдадні наконт Малашкавай паездкі ў Маркаўшчыну не было.

Заставалася апошняя надзея — Зоя. З ёю Рокша сустрэўся ў бальнічным двары адразу пасля абедзеннага перапынку. Дзяўчына вельмі здзівілася ягонаму прыходу, размаўляла

паважліва, хоць і не вельмі ахвотна. У той дзень, дваццаць пятага, яны бачыліся з Анатолям двойчы: першы раз раніцой (ён заходзіў да яе ў бальніцу па вату), другі — пасля работы, гадзін у сем. Былі разам да паловы дзевятай. Потым яна заспяшалася — на дзевяць ёй прызначыла сустрэчу швачка, у якой яны з маці заўсёды шлі абновы. Анатоць сказаў, што крыху паходзіць яшчэ па горадзе, а потым пойдзе адпачываць. Так ён, відаць, і зрабіў... Зоя пацвердзіла, што Анатоць быў у гэты дзень на выездзе і што вярнуўся недзе толькі каля пяці.

— А вы не ведаеце, у Маркаўшчыну ён не збіраўся?

— У Маркаўшчыну? — яна схямянулася. — Не, не збіраўся. Ды ён рэдка там бываў. Два ці тры разы за ўвесь час нашага знаёмства.

— Калі?

— У маі месяцы. Ездзіў на машыне.

— Па справах?

Яна на хвіліну змоўкла.

— Не ведаю, — сказала, паціскаючы плячымі. — Можна, і па справах, я не распытвала.

— У які час ён звычайна ездзіў? У рабочы? Ці пасля работы?

— У выхадныя. У суботу ці ў нядзелю — дакладна не памятаю... Але к вечару заўсёды вяртаўся. Званіў мне.

— Можна, вы ўсё-такі маглі б што-небудзь успомніць пра гэтыя паездкі? Можна, дробязь якую...

— А пры чым тут Маркаўшчына! — яна рэзка ўскінула галаву. — Я ж сказала вам, што не было размовы! Што гэта вы!

— Ну, супакойцеся, супакойцеся. — Рокша панізіў голас. — Усё гэта патрэбна для следства, Зоя, вы ж павінны разумець.

— Прабачце. — Цыбатае дзяўчо імкліва ўзбегла па прыступках на другі паверх і знікла за дзвярыма.

Аляксеў загадаў вадзіцелю спыніцца, не чакаючы, пакуль той націсне на тормаз, адчыніў дзверку.

— Прыехалі, Мацею.

Рокша вылез з машыны, стараючыся трымацца ценю, што адбываўся на сцяжыну ад хмызу, накіраваўся следам за калегам. Метраў праз трыццаць кусты расступіліся, і адразу стаў відзён унізе млын — паўразбураны цагляны будынак без даху, з голымі чорнымі кроквамі і пустымі аканцамі. Паперадзе яго, закрываючы вадаспад, ляжаў на магутных цэментовых валах драўляны масток. Было крыху неяк дзіўна бачыць гэткае грунтоўнае збудаванне на фоне абмялелай рэчкі, што,

зрынуўшыся на камяні з пяціметровай вышыні, непрыкметна гублялася ў густых зараслях алешніку.

— Некалі тут вугроў лавілі,— заўважыўшы Рокшава расчараванне, зазначыў Аляксеёў.— Што зробіш: чэзне ўсё.— Ён выцягнуў руку наперад.— Вунь там, на камянях, ён ляжаў. Шматлікія пераломы, ушчэнт разбітая галава...

— А матацыкл?

— Побач, вунь там, на водмелі, валяўся.

— Колькі было на спідометры?

— Восемдзсят пяць.— Аляксеёў наблізіўся да млына, трымаючыся абаруч за шарахаватую, з пабітымі цаглінамі сцяну, пачаў асцярожна спускацца ўніз, да каменя.— Хлопчык, які забрыў сюды з вудаю, дакладна час не ведае, але было недзе каля сямі...

З-за грукату вадаспада было дрэнна чуваць, і Рокша падаўся следам за таварышам. Спусціўшыся да самай вады, спыніліся ў засені разгалістай жалівічыны.

— Дык дзе ляжаў матацыкл?

— Вось тут, ля слупа.

— Дзіўна,— Рокша пачухаў патыліцу.— Каб зваліцца сюды на гэткай хуткасці, трэба было як мінімум пікіраваць ад пачатку моста.

— Даішнікі лічаць, што так і было...

— Але ж ёсць і іншы варыянт.— Рокша засяроджана, нібыта прымерваючыся, пазіраў на мост.— Вось давай падымемся, паглядзім.

— Давай,— нехвотна пагадзіўся Аляксеёў.— Спецыялісты ж глядзелі, Мацей. Што гэта ты?

Яны моўчкі ўскараскаліся наверх.

— Ну, глядзі.— Рокша перайшоў на другі бок.— Вось месца, адкуль нібыта пачалося падзенне. Але ж ці мог ён трапіць адсюль на камяні?

— Што ты, Мацей!— Аляксеёў засмяўся.— Адсюль праляцеў бы да самай сцяны. Хіба ты не бачыш?

— Бачу.— Рокша колькі хвілін стаяў моўчкі.— Але ўяві сабе, што магла быць нейкая перашкода... Скажам, з таго ж самага каменя ці яшчэ з чаго. Куды паляціць матацыкл, ударыўшыся аб яе?

— Куды? Вядома, зваліцца набок...

— ...і, можа, нават крыху назад! І акурат трапіць на каменне. Разумееш?

— Ты хочаш сказаць, што ўсё гэта — не няшчасны выпадак?

— Гэта мае асабістае меркаванне. Больш-менш ясна стане ўсё пасля таго, як дадуць заключэнне медэксперты.

Смерць Баляслава Барка, адзінага, хоць, папраўдзе, і даволі ўскоснага сведкі згвалтавання, дадала клопату не толькі Аляксееву, але і Рокшу. Чалавек, які мог бы вывесці на ўзаемасувязь паміж забойствам Малашкі і ягоным удзелам у падзеях дваццаць пятага жніўня, загінуў — і, магчыма, менавіта з гэтае прычыны. Усё гэта значна ўскладняла ход следства. Праўда, абнадзейвала заключэнне медэкспертаў; насуперак меркаванню супрацоўнікаў ДАІ, Баляслаў Барок у момант смерці быў абсалютна цвярозы. А гэта, у сваю чаргу, рабіла першапачатковую версію аб здарэнні як трагічнай недарэчнасці даволі хісткай. Аляксееў не толькі прызнаў гэта, але і настаяў, каб экспертыза была праведзена на месце яшчэ раз. У выніку было вырашана прыняць Рокшавы меркаванні да ведама. Пра ўсё гэта Аляксееў паведаміў па тэлефоне ў пятніцу вечарам.

А ў суботу з раніцы, калі Рокша, па завядзёнцы, прыводзіў у парадак паперы, у кабінет пастукалі. Ён нават крыху сумеўся, калі ўбачыў у дзвярах Зою. Дзяўчына падбегла да стала, не прывітаўшыся, пачала ўсхваляваным голасам даводзіць:

— Усё гэта няпраўда, усё няпраўда.

Ён ледзьве не сілаю ўсадзіў Зою ў крэсла, пастараўся, як умеў, супакойць. Нарэшце яна ўзяла сябе ў рукі: бязладнасць рухаў і слоў пакрысе схлынула, змянілася звычайнай апатычнай разважлівасцю.

— Гэта няпраўда, Толік не гвалтаўнік. Ніколі гэтаму не паверу.

— Адкуль вам вядома пра згвалтаванне?

— У нас ёсць радня ў Маркаўшчыне. Цётка Надзя, маціна сястра. Яна пазваніла...

— Яна называла прозвішча Малашка?

— Так.

— Анатоль і ваша цётка былі знаёмыя?

— Не. Яна, як і дзядзька Мар'ян, была супраць нашых сустрэч. Але прозвішча яна ведала. - Зоя зноў успыхнула, — Гэта няпраўда, няпраўда!

— Супакойцеся, Зоя, я вам веру.

— Вярнеце? — Яна падняла галаву, зазірнула Рокшу прама ў вочы, — Ну, тады...

— Веру, але з адной умовай: вы нічога не павінны ад мяне хаваць.

Дзяўчына на хвіліну задумалася.

— Добра,— сказала, не апускаючы вачэй.— Дык вось, дваццаць пятага Толік быў са мной. Мы...

— Вы былі разам увесь вечар?

— Так.

— Да якой гадзіны?

— Да дванаццаці.

— Чаму вы мінулы раз не казалі, што ў вас ёсць у Маркаўшчыне радня?

— Вы не пыталіся. Мама родам з Маркаўшчыны, але хіба гэта мае значэнне?

— Вядома, не.— Рокша праводзіў госцю да дзвярэй, насвістаючы, вярнуўся да перарванага гэтак неспадзявана занятку.

Блакітны «Масквіч» натужліва фыркнуў, пагойдваючыся, уз'ехаў на пляц. Вадзіцель борзда выскачыў з машыны, не зважаючы ні на кога, пачаў ліхаманкава церці анучаю ветравое шкло. Па тым, як напружыўся, засоп за спінаю, у сваім куце, Юстынавіч, Рокша зразумеў: ён. Але прыспешваць бухгалтэра не стаў: хай крыху супакоіцца.

Тым часам гаспадар «Масквіча» скончыў справу, ад'ехаўся водаль. Прыпаркаваўшыся ўсутыч агароджы, ён колькі хвілін засяроджана курыў, затым вылез з машыны, адчыніў багажнік.

— Той самы,— азваўся з задняга сядзення Юстынавіч.— Ён, прыгажун. Вось толькі куды вусы дзеліся...

Маладзец па той бок пляца сапраўды быў надзвычай прыгожы: блакітнавокі, статны, з развітай мускулатурай і правільнымі, без адзінае заганы рысамі твару. Ён імгненна прыцягваў да сябе ўвагу, і ля машыны неўзабаве сабраўся невялікі натоўп, у асноўным з жанчын. Але ён зачыніў багажнік, не ўступаючы ні з кім у размову, працягваў курыць. Было бачна, што ён некага чакае.

Прайшло хвілін дзесяць. Прыгажун усё часцей кідаў позірк на гадзіннік. Але ніхто да яго не падыходзіў, і ён, страціўшы ўрэшце цярпенне, бразнуў акурак вобзем, зноў прыняўся дерці анучаю шкло. У гэты ж момант аднекуль з натоўпу выслізнула вёртка, з невыразным тварам жанчына, спынілася побач. Уладальнік «Масквіча» штосьці ёй сказаў, адчыніў багажнік. Кабета зазірнула туды, зморшчыўшы носік, прамовіла ў адказ колькі слоў. Прыгажун адмоўна хітануў галавой. Жанчына пайшла прэч, але

ён дагнаў яе, згодна ўсміхаючыся, павёў назад, да машыны. Яны селі ў аўто, паехалі.

Рокша завёў мотор, асцярожна падаўся следам.

За мостам «Масквіч» збочыў управа, старанна аб'язджаючы выбоіны, накіраваўся завулкам уздоўж Дзвіны. Абмінуўшы будынак таварыства сляпых, ён праехаў яшчэ метраў дзвесце і спыніўся ля аднаго з прыватных дамоў. Жанчына выскачыла з машыны, хуценька пабегла ў хату. Але яна хутка вярнулася, і не адна: побач сунуўся, абапіраючыся на кіёк, пажылы мужчына ў сінім, заляпаным белаю фарбаю камбінезоне. Гаспадар «Масквіча» адчыніў багажнік. Чалавек з кійком зазірнуў унутр, пахітаў галавой, нешта сказаў жанчыне. Тая засмяялася, падалася адчыняць дзверы брамкі. Прыгажун сеў за руль, машына фыркнула, знікла ў двары.

Праз паўгадзіны яна выехала назад, на праезную частку, пабліскваючы коламі, памчалася ў процілеглым ад рынку накірунку. Рокша праводзіў яе да павароту на Маркаўшчыну, спыніўся.

— Што ж вы кінулі? Даганяйце! — занепакоена пазіраючы ўслед «Масквічу», захваляваўся Юстынавіч.— Даганяйце ж!

Рокша развярнуў свой ледзь жывы «Запарожац».

— Няма патрэбы,— сказаў, націскаючы на газ.— Але ж любіце вы камандаваць, шаноўны.

Вярнуліся ў Буслова апоўдні. Рокша завёз Кавальчука дадому, у Чамярыцу, а ў палове трэцяй сядзеў у кабінце, званіў Аляксееву. Той толькі што прыйшоў з абеду, і голас яго, звычайна жывы, энергічны, гучаў на гэты раз неяк нязвыкла вяла. Але Рокшаў аповяд хутка ўзбадзёрыў яго.

— Які нумар, кажаш?

Рокша назваў нумар «Масквіча», яшчэ раз абмаляваў знешнасць вадзіцеля.

— Добра, зараз звязуся з ДАІ, хай пашукаюць. А калі ён не маркаўшчынскі?

— Думаю, маркаўшчынскі,— Рокша шматзначна хмыкнуў.— Здаецца ж, у вас у замінулым годзе склад райбыткамбіната згарэў...

— Вядзеш улік суседскіх нераскрывак? — паўжартаўліва-дакорлівым тонам азваўся Аляксееў і, памаўчаўшы хвіліну-другую, дадаў: — Сам пра тое падумаў.

— Колькі тады згарэла?

— На дваццаць восем тысяч ляснула. Але гэта, мусіць, не тэлефонная размова.

— Вядома, не тэлефонная. Можна, не будзеш супраць, калі заяўлюся заўтра з раніцы?

— Заяўляйся. А я за паўдня паспрабую адшукаць гандляра. Ды і справу з пажарам, відаць, не пашкодзіць яшчэ раз пагартаць...

Як ні карцела Рокшу паўдзельнічаць у першым допыце ўладальніка «Масквіча», гэта яму не ўдалося. У палове восьмай надарыўся неспадзяваны госьць — аднакурснік па інстытуце. Ён ехаў цягніком да брата ў Літву і па дарозе завітаў на некалькі хвілін да былога прыяцеля. Як звычайна бывае, «некалькі хвілін» расцягнуліся амаль на дзве гадзіны, і калі ўрэшце развіталіся, было без чвэрці дванаццаць.

Тое, што паведаміў пры спатканні Аляксею, ашаламіла Рокшу. Уладзімір Вашкевіч, трыццацішасцігадовы апэратар раённага вузла сувязі, прызнаўся не толькі ў гандлі ўкрадзеным два гады таму з райбыткамбіната дабром, але і ў забойстве... Анатоля Малашкі. Рокша ледзьве не ахнуў, пачуўшы такую навіну.

Ды то была толькі першая з неспадзяванак, што чакалі яго наперадзе ў гэты хмурны, набрынялы вільгаццю дзень.

Вестка хутка разнеслася па мікрараёне, і калі Рокша з усёй сваёй камандай пад'ехаў да пад'езда, там ужо сабраўся ладны натоўп. Людзі стаялі па абодва бакі дарожкі, кідаючы ўгору цікаўныя пагляды, сцішана перагаворваліся, абмяркоўвалі здарэнне.

— Які паверх?

— Трэці.— Участковы Абламейка адчыніў дзверы, прапусціў Рокшу наперад.— Дзевятая кватэра. За панятых можна ўзяць суседзяў з дзесятай.

Труп ляжаў ля дзвярэй, што вялі ў большы пакой. Рокша падняў прасціну і рэзка адхіснуўся: за ўсю ягоную доўгую працу ў пракуратуры гэта быў, як ні дзіўна, першы вісельнік.

— Паклічце панятых.

У пакой увайшоў знаёмы ўжо Рокшу Самуль, за ім, прыціскаючыся да сцяны,— жанчына сярэдніх гадоў.

— Раскажыце, калі ласка, усё па парадку.

— Добра.— Жанчына выйшла наперад.— Во як было... Ішла з работы, гляджу, дзверы адчыненыя. Хацела зайсці сказаць, ды пасаромелася. Віктар Мікалаевіч строгі чалавек, да яго проста так

не звернешся. Ну, пайшла дахаты. Праз колькі часу мой смецце пайшоў выносіць. Вяртаецца, кажэ, дзверы ў Альхімовіча адчыненыя. Падзівіліся: такога ніколі раней не здаралася. Пайшлі глядзець. Ціснулі кнопку — званок звоніць, а ў кватэры ціха. Гукнулі — зноў цішыня. Пайшлі далей. Ажно ён вісіць. Божачкі, ногі пад сябе падкурчыў і вісіць на дзверыне. Памацала: яшчэ нібыта і цёплы, але ўжо ўсё, нежывы. Я медсястрой раблю ў паліклініцы, дык крыху разумею. Ну, пазванілі ў міліцыю...

— Вы знялі цела?

— Мы. Паклікалі суседа з дванаццатай і ўтрох і знялі.

— Колькі дакладна было часу, калі вы ўбачылі труп?

— Каля чатырох. У мяне змена ў тры канчаецца, але я яшчэ ў магазін па дарозе заходзіла. Езус, што за насланне, гэтакі ж быў ураўнаважаны, прыстойны мужчына...

Лакотка з Ганчаром тым часам рабілі сваю справу: сфатаграфавалі нябожчыка, прыняліся аглядаць кватэру. Пакінуўшы часова панятых, далучыўся да іх і Рокша.

Нічога, аднак, знайсці не ўдалося. Ніводнай, нават самай нязначнай дробязі, якая б сведчыла аб нядаўняй прысутнасці ў кватэры старонняга чалавека, не было. Як, дарэчы, і слядоў барацьбы.

Ззаду ледзь чутно рыпнулі дзверы. Рокша азірнуўся і на хвіліну знямеў ад нечканасці. Ля касяка, прыціскаючы да грудзей белья, з сінімі тонкімі жылкамі рукі, стаяла Зоя. Яна колькі часу моўчкі глядзела, нібы заварожаная, на нежывое цела, затым рэзка павярнулася і знікла на пляцоўцы.

Галіна завіхалася ў кухню. Гэта было нязвыкла, бо звычайна яны вячэралі вельмі сціпла. Сёння ж усё ажно віравала: клубілася параю на пліце бульба, вішчэла сала, густы пах смажаніны чуўся яшчэ з вуліцы. Жонка, расчырванелая ад гарачыні, мітусілася паміж плітою і сталом, нешта крышыла, саліла, падсольвала.

— Што ў нас за нагода?— Рокша ажно сумеўся ад нечканасці.

— У нас госць,— адказала яна, памешваючы лыжкай у каструлі.— Ідзі, ідзі, вітайся.

Але госць апярэдзіў яго: пасміхаючыся, выйшаў з прыхожай насустрач, падаў касцістую, доўтую, нібы граблі, руку.

— Шанаванне гаспадару,— сказаў, агаляючы чырванаватыя, пастыканыя штучнымі зубамі дзёсны.— Вось надумаўся да цябе наведацца.

— Вельмі добра зрабіў.

— Мацею, не распранайся,— гукнула Галіна.— Прабач, але трэба прынесці з садка бульбу, сёння ўрэшце дакапала. Шкада будзе, як дождж змочыць. Там няшмат — кошыкаў з пяць...

— Я дапамагу,— узахвоціўся Аляксеў.

— То апранай лапсардак і боты, бо надта ж брудна.

Вуліца сустрэла прахалодаю. Ад няздзелі быў першы дзень без дажджу, і ўсё навокал ажно дыхала вільгаццю.

Пацэпваючыся ад халадку, накіраваліся сцяжынай да садка.

— Сапраўдная восень,— закідваючы з дапамогаю Аляксева мех цераз плячо, сказаў Рокша.

Назад ішлі моўчкі. Хоць і добра ведалі, што абое думаюць пра адно і тое ж, заводзіць пакуль што размову не спяшаліся. І толькі калі высыпалі ў кладоўку бульбу і ўладкаваліся на дошках пакурыць, пакрысе разгаварыліся.

— Але ж і ўмалотны выдаўся сёлета верасень,— першы падаў голас Аляксеў.— Два трупы за дзесяць дзён — не жартачкі.

— Тры,— удакладніў Рокша і, перш чым госць паспеў апамятацца ад навіны, дадаў: — Сёння каля чатырох гадзін ва ўласным доме знойдзены вісельнік. І ведаеш хто? Інжынер Аляхімовіч, той самы, якога згадваў у сваіх паказаннях Вашкевіч.

Вочы Аляксева зрабіліся зусім круглыя.

— Вось гэта навіна! — не зважаючы, што попел ляціць яму прама на рукаў, выгукнуў ён.— І ты мяркуеш, што ягоная смерць мае дачыненне да справы?

— Я магу толькі здагадацца,— націскаючы на апошняе слова, сказаў Рокша.— Пры аглядзе кватэры інжынера, сапраўды, як і паказваў Вашкевіч, выяўлена шмат рэчаў: прасціны, матэрыя, тканіна, пяць аднолькавых жаночых футраў. На дзвюх навалочках выразна бачны штамп райбыткамбіната. Дарэчы, гэтакія ж навалочки знойдзены і ў Полацку ў апошняй Вашкевічавай пакупніцы.

— Але чаму ён скончыў самагубствам?

— Не забывайся, што Аляхімовіч родам з Маркаўшчыны. Мог хто-небудзь пазваніць адтуль, сказаць, што Вашкевіча затрымалі. Вось ён і захваляваўся. Тым больш што, калі верыць Вашкевічу, адносіны паміж імі заўсёды былі так сабе з-за грошай, львіную долю якіх інжынер прысвойваў.— Рокша затушыў цыгарэту, зручней уладкаваўся на дошках,— Але давай па парадку. Крыху больш года таму ў Маркаўшчыне здарыўся пажар на складзе райбыткамбіната. З паказанняў Вашкевіча нам вядома, што

ўчыніў яго Вашкевіч, а натхняльнікам, так сказаць, ідэйным бацькам быў інжынер буслоўскага льнозавода Віктар Альхімовіч. Зламыснікі аблілі будынак бензінам, падпалілі, а крадзенае павезлі ў Буслова. Следства, якое правяла ваша пракуратура, выявіла вялікі недахоп рэчаў на складзе на момант падпалу. Пачаліся пошукі...

Тым часам злачынцы стаіліся. Вашкевічу ўвогуле ўдзельнічаць у збыце было небяспечна, асабліва ў межах раёна. Але тут рэзка падскочылі цэны на тканіну, таму пачалі тэрмінова шукаць хаўрусніка з машынай. І знайшлі яго ў асобе Анатоля Малашкі. Невядома, як было, але хутчэй за ўсё інжынер, які добра ведаў пра ўзаемаадносіны Малашкі з ягонай пляменніцай і бацькамі, паабяцаў паспрыяць. Малашка ўступіў у хаўрус. Ці ведаў ён, што за тавар збывае? Магчыма, не: яго выкарыстоўвалі ў якасці шафёра, няблага за гэта плацячы. Але выкарыстоўвалі нядоўга. Паміж ім і інжынерам штосьці адбылося, і Віктар Мікалаевіч загадаў другому падручнаму «згарнуць справу». Трыццаць першага жніўня небяспечнага сведку знайшлі нежывога на вуліцы з нажавым раненнем... Забойцу мы ведаем — Вашкевіч.

А неўзабаве завязваецца новы сюжэт. У Маркаўшчынскую пракуратуру звяртаецца Галіна Арцімёнак з заявай, што дваццаць пятага жніўня яе згвалцілі ў доме Барка гаспадар і... Анатоль Малашка. Малашку яна ў твар не бачыла, але што гэта быў менавіта ён, сказаў ёй Баляслаў Барок. На наступны дзень раніцай Барка знаходзяць нежывога ў рацэ за восем вёрст ад Маркаўшчыны.

І вось тут, бадай пачынаецца самае складанае для следства. Ці з'яўляецца смерць Барка выпадковасцю? І галоўнае — што звязвала яго з Малашкам?

Як ні дзіўна, дапамог знайсці адказ зусім старонні чалавек. Ягонае імя — Кавальчук Андрэй Юстынавіч. Гэта надзвычай сімпатычны і надзвычай цікавы чалавек.

— Кавальчук? — ажывіўся Аляксеёў. — Ці не пра яго гэта байкі расказваюць па ўсёй вобласці?

— Пра яго. Ён заняўся грунтоўна навукаю, а людзям гэта незразумела. Вось і шчыруць. О, каб сюды якога-небудзь апаведальніка, раман мог бы сцяпаць. Уяўляеш: вясковы мужык, самы звычайны, дапамагае следству раскрываць злачынствы...

— Ну, ты скажаш! — засмяўся Аляксеёў. — Зараз гэтулькі ўсяго на свеце дзеецца, каго ён, твой дамарослы дэтэктыў, мог бы

зацікавіць? Падумаеш, у нейкім там Буслове ці ў Маркаўшчыне забілі чалавека! Ды сёння штодня людзі дзесяткамі, сотнямі, нават тысячамаі гінуць. І свет ад таго не пераварочваецца. Вунь, танкамі ўжо дратуюць... І што? Нават імёнаў тых, хто гэта ўчыняе, не ведаем. Бісне зрэдзьчас у адной газеце, у другой здагадка ці намёк — і ўсё, і канцы ў ваду. Бо — палітыка... Ці паверыш, іншы раз такая абьякавасць, гледзячы на ўсё, агорне, такою драбязою падасца справа, што і рабіць не хочацца... А ты — апавядальніка. Не, куды ўжо нам.

— Э, куды цябе занесла, Іване! — ажывіўся Рокша.— Кажаш — палітыка? А што такое, па-твойму, палітыка, калі людзі марна гінуць? Ці не тое ж самае значыства, толькі ў больш... — ён на хвіліну замаўчаў, падшукваючы адпаведнае слова,— у больш глабальным маштабе. Нейкая асоба вырашае ўласную задачу, прыкрываючыся прытым інтарэсамі іншых людзей. А калі глыбей капнуць — тая ж самая барацьба: за месца, за ўплыў, за кус — усё з рэчаў матэрыяльных. Вось табе і палітыка. Згодзен з табою: усё гэта выбівае з сядла. Але ж пагадзіся, што не заўжды мы маем на тое права. Што будзе, як усе апусцяць рукі? Куды тады кінуцца, да прыкладу, такім, як бацькі Анатоля Малашкі? Ці той маладой жанчыне з-пад Шупіліна, у якой утапілі адзіную дачку? Ясна дзела, цяжка змагацца са значыннасцю ў дзяржаве, якая сама правакуе на значыствы. Але ж гэта ўжо іншая справа.

— Можа, і твая праўда.— Аляксееў задумліва круціў між пальцаў цыгарэту.— Сам пра тое не адзін раз думаў. Ох, хутчэй бы ўжо ўсё ўсталявалася...— ён чыркнуў запалкаю, і полымя на хвіліну асвятліла яго засяроджаны, сумна-панылы твар.— Дык што гэты твой Кавальчук?

— Юстынавіч? Уяўляеш, апазнаў на фотаздымку ў Малашку аднаго з маладых людзей, што гандлявалі незадоўга перад тым у Полацку на кірмашы. Яго зацікавіла слова, якое той вымавіў у размове з напарнікам, і ён звярнуў увагу... Арыгінальна, праўда? Не заставалася нічога іншага, як зноў павезці старога на кірмаш. Тры дні марнага чакання, і нарэшце Удача. Так мы выйшлі на Вашкевіча.

— Значыць, гандлявалі Вашкевіч з Малашкам?

— Так. Бралі ў інжынера тавар, везлі ў Полацк. Выручку дзялілі: палову забіраў Альхімовіч, палова заставалася на дваіх гандлярам.

— А смерць Барка?

— Думаю, што Барок у гэтай гісторыі — выпадковы чалавек. Так, ён прыкрыў Вашкевіча Малашкавым прозвішчам, але ж толькі па няведанні. Хоць, як бачым, і няведанне каштавала яму жыцця. Увогуле ж смерць Баляслава Барка так і застаецца, відаць, назаўсёды загадкай. Ёсць, дакладней, быў чалавек, які мог яе жадаць,— Альхімовіч. Баючыся, каб Барок не назваў сапраўднага гвалтаўніка, які, у сваю чаргу, мог вывесці на яго самога, інжынер мог пайсці на забойства... Але гэта ўсяго толькі версія.— Рокша раптам падхапіўся з месца.— Авохці мне! Што гэта я госця ў кладоўцы трымаю! Так і без вячэры можна застацца. Хадзем, Іван.

Вячэра, сапраўды, ужо чакала.

— Доўга ж ягамосці... — пачала незадаволена Галіна, але даказаць не паспела: пазванілі ў дзверы і яна кінулася адчыняць.

— Можна да вас? — Крутлатварая, ухутаная ў паліто постаць выкацілася на сярэдзіну пакоя, не вітаючыся ні з кім, бразнула на стол бутэльку віна, прынялася распранацца.— Я не так сабе, шаноўныя. Са святам вас!

— Вы маеце на ўвазе — з заканчэннем следства, Андрэй Юстынавіч? Ну, дзякуй,— падаючы руку бухгалтэру, усміхнуўся Рокша.

— З заканчэннем следства? — нібыта не зразумеў той.— Пабойцеся Бога! Сёння дзесятага верасня — дзень Мацея. Э-эх вы, такіх рэчаў не ведаеце!

АДПАЧЫНАК ЛЯ ПАЛАЦА АЛЯКСАНДРА ІІІ

— Вы тут упершыню?

Жанчына кладзе часоціс у сумачку, узрадаваная, мусіць, што надарылася нагода хоць з кім-небудзь пагаварыць, пасоўваецца бліжэй да Юстынавіча.

— Ага, упершыню,— адказвае хуценька, нібы баючыся, што зараз ён устане і пойдзе па сваіх справах.— Ведаеце, так неспадзеўкі ўсё атрымалася... Я аграномам у калгасе раблю. Шостага выклікае старшыня прафкама: так і так, Андрэўна, даі пуцёўку, едзь, пакуль няма пільнай работы. А колькі ж плаціць, пытаюся. Ды нічога не трэба, вернешся, тады і разлічымся, прывязеш бутэльку-другую смачнага віна. Ну, вось, параілася са сваімі ды і выправілася. Ой, я так хвалюся!

— І дарэмна,— з выглядам заўзятых вандроўніка зазначае Юстынавіч.— Тут цяпер шмат нашых, так што будзеце як дома.

З корпуса выходзіць чарнявы малады чалавек у вайсковых кірзавых ботах, накіроўваецца праз дворык да сталоўкі. Маладога чалавека зваць Наіль, ён артыст з Казані, толькі што дэмабілізаваўся з войска. У Ялце ён з жонкай, але разам іх можна ўбачыць вельмі рэдка: паснедаўшы, татарын знікае на ўвесь дзень і вяртаецца ў дом адпачынку позна вечарам. Цяжарная жонка, якую ён, мяркуючы па ўсім, кахае, носіць яму абед некуды ў горад, а вчэру звычайна забірае ў пакой.

Параўняўшыся з лаваю, Наіль спыняецца, ветліва, як старому знаёмаму, ківае Юстынавічу. Тае ж хвіліны са сталоўкі выбягае белатварая прыгожая маладзіца са скруткам у руцэ. Яна аддае мужу скрутак, ён цалуе яе ў шчаку, шыбуе далей, да прахадной.

— Вой, а што гэта ён у ботах? — у вачах Андрэўны шчырае здзіўленне.

— Нядаўна дэмабілізаваўся,— адказвае Юстынавіч.— А купіць зараз што-коlechы прыстойнае — самі ведаеце...

— Праўда ваша,— пагаджаецца кабета.— Мне вось таксама надавалі заказаў на лекі, а ці знайду што — невядома. Як вы думаеце?

— Можна, і знойдзеце.— Юстынавіч устае.— Прабачце, мне трэба ісці на працэдуру. Зубы, ведаеце, вырашыў падлячыць.

Калідор трэцяга паверха, звычайна даволі тлумны, на гэты раз сустракае яго цішынёй. Нават з нішы, дзе штодня вядуць палітычныя баталіі аптэкар Акаловіч і дацэнт Сямёнаў, не даносіцца ні гуку. Ці не памірыліся?

Нібыта адгадваючы Кавальчуковы думкі, з чатырыста адзінаццатага выходзіць у калідор Акаловіч, худы высокі мужчына гадоў за шэсцьдзесят, з тонкімі абрысамі твару пад густою шапкай акуратна расчасаных сіваватых валасоў.

— Браток, як справы? — звяртаецца ён да Юстынавіча, пазіраючы на дзверы дацэнта.

— Дзякую, нішто сабе.

— А дзе ж гэтае чмо? Аптэкар відавочна сумуе без суседа.— Мабыць, зноў дзе-небудзь на пірсе калее...

— Мабыць, так. — Юстынавіч сплёўвае ў сметніцу ашмотак ваты, ідзе ў свой пакой.

Калі ён зноў спускаецца праз паўгадзіны ў двор, пляцоўка для кідання кольцаў запруджана людзьмі. Гэта дзіўна: у такі час усе звычайна або ў горадзе — прагульваюцца па набярэжнай, або на экскурсіі.

— Ці не дацэнт з аптэкарам зноў сашчупіліся? — пытаецца ў вахцёркі прабіральшчыца, што ідзе следам за Юстынавічам.— От жа шэльмы...

— Якое там сашчупіліся! — На твары жанчыны пярэпалах напалову з разгубленасцю.— Тоўстага толькі што з-пад пірса выцягнулі.

— Як гэта — з-пад пірса?

— Утапіўся, вось як... Што тут незразумелага!

З адміністрацыйнага будынка выходзіць маладжавы мужчына ў шэрым касцюме, накіроўваецца прысадамі да натоўпу.

— Я следчы Гарпенка,— кажа ён з лёгкім, ледзь заўважным украінскім акцэнтам.— Тых, хто бачыў тапельца ўчора вечарам або размаўляў з ім, прашу прыйсці ў пакой дырэктара. Калі ласка!

Людзі на пляцоўцы імгненна змаўкаюць, сёй-той употай, хаваючы цікаўнасць пад маскай абьякавасці, пазірае на Акаловіча. Гэта і не дзіўна: учарашнюю ягоную сварку з Сямёнавым усе чулі. Было тое на пачатку сёмай гадзіны. У залу, дзе толькі што скончыўся фільм, прыйшла загадчыца сталеўкі, аб'явіла, што ў горадзе ўведзены рэжым эканоміі ў сувязі з недахопам электраэнергіі, але вячэра ўсё роўна пачнецца, як заўсёды, праз паўгадзіны — пры свечках. Жывы дацэнт, які быў, здаецца, ледзь-ледзь на падпітку, тут жа зажартаваў: мо і гарачую ваду адключаць, і ацяпленне? Маўляў, пятнаццаць градусаў на дварэ, можна і патрываць. А Акаловіч: «Эканомія эканоміяй, а з ацяпленнем і прасцей можна вырашыць праблему. Выправіць

сяго-таго на лесапавал за патуранне развалу дзяржавы — і парадак». Слова за слова — пачалася спрэчка: чаму так кепска стала жыць і хто ва ўсім вінаваты. Потым нібыта ўлеглася. Ды ненадоўга. Вяртаючыся са сталоўкі, Юстынавіч чуў, як Сямёнаў крычаў аптэкару праз калідор: «Рэтраград, мамант застою!» — «Нічога, прыйдзе час паедзеш на лесапавал,— не здавайся той.— Як міленькі паедзеш, макака дэмакратыі!» Затым усё сціхла...

І вось на табе — трагедыя. Зваліўся з пірса, не дачакаўшыся «высылкі». Увогуле, нічога дзіўнага, калі ўлічыць прыхільнасць дацэнта да бахусавага зеля— любіў чалавек кульнуць чарачку-другую пасля вячэры. І да вады яго цягнула. Абы перахапіў дзе на набярэжнай, так і будзе церціся ля таго пірса, хоць дождж, хоць вецер. Учора якраз такое было надвор'е. Халадэча, словам. І цёмна, хоць вока калі. А п'янаму ці доўга да бяды? Адзін няўдалы крок, каўзануўся — і ў вадзе. А там ужо хвалі даробяць справу...

Тым часам людзі пачынаюць пакрысе разыходзіцца, і неўзабаве на пляцоўцы застаецца толькі некалькі чалавек, у асноўным жанчыны.

— Якое страшэнне! — звяртаецца да Кавальчука кабета-аграном.— Нізавошта на той пірс не пайду...

— Ну, вы ж гарэлку, напэўна, не п'яце,—адказвае ён першае, што прыходзіць у галаву, накіроўваецца да адміністрацыйнага корпусу.

Гарпенка сядзіць за сталом, штосьці вяла чыркае аўтаручкай у сшытку. Насупраць яго марнее, сашчапіўшы на каленях вузлаватыя рукі, аптэкар. Ubачыўшы Юстынавіча, ён уздрыгвае, пасоўваецца бліжэй да акна.

— Пачакайце, калі ласка, колькі хвілін,— кажа следчы.— Пасядзіце ў калідоры.

Юстынавіч выходзіць у калідор, моўчкі ўладкоўваецца на пуфе ля фантанчыка. З пакоя раз-пораз даносяцца галасы, але слоў разабраць нельга: заглушае тоўстая, у чырвоныя аляпістыя разводы, абіўка.

Так праходзіць чвэрць гадзіны. Нарэшце чуюцца лёгкія крокі, дзверы адчыняюцца.

— Прабачце, але я прыму вас крыху пазней.— Голас следчага гучыць вінавата і разам з тым уладна.— Пагуляйце пакуль што.

Пакой адчынены насцеж, і Юстынавічу добра відаць Акаловіч. Ён сядзіць, паныла ўнурывушы галаву ў плечы, спінаю да

ўвахода і нешта ці то піша, ці то проста крэмае на чыстым аркушы.

— Што ж, пазней дык пазней.

Юстынавіч вяртаецца на пляцоўку, абмінаючы разбэрсаныя дошкі і купкі грунту (у двары ідзе рамонт), спускаецца ўздоўж прысадаў уніз, да мора.

Агароджаны з абодвух бакоў ад суседніх тэрыторый бераг сустракае яго какафоніяй гукаў. У бары, што выходзіць дзвярыма акурат на пляж, весяліцца моладзь: чуецца музыка, смех. У зацішку пад пальмамі хлопцы-трактарысты з-пад Баранавіч частуюць кактэйлямі дзвюх расфранчаных, падобных адна на адну маладзіц. На балконе другога паверха пажылы каўказец, хутчэй за ўсё армянін, штосьці нашэптвае ў вуха бялявай прысадзістай кантралёрцы з кіназалы, а тая, пабліскаючы штучнымі зубкамі, смяецца ды адкідвае назад галаву, унікаючы пацалунка. Удалечыні, прыблізна за паўварсты ад берага, гайдаецца на адным месцы блакітны старажавы катэр.

— Што, дзед, тапельца прыйшоў паглядзець?— кідае нязграбны жарт адзін з трактарыстаў.— Позна, выцягнулі ўжо.

Смех пад пальмамі пераходзіць у рогат, і ад рогату таго Юстынавічу робіцца неяк не па сабе. Ен хуценька ўзыходзіць па прыступках пад навес, моўчкі шыбуе ўсцяж тапчаноў да краю памоста.

— Што ж вы не ўваходзіце? — голас Гарпенкі гучыць па-ранейшаму бадзёра.— А я чакаю, чакаю...

— Прабачце, я думаў, вы яшчэ не вызваліліся.

— Вы што, заснулі тут, у калідоры?

— Я хадзіў на пірс.

— А-а.— Следчы вяртаецца ў пакой, паказвае, Юстынавічу на крэсла, у якім колькі часу таму сядзеў Акаловіч.— Ну, і што вы там убачылі, на пірсе?

— Нічога — занадта светла.

— А што спадзяваліся ўбачыць?

— Што-небудзь.— Юстынавіч змаўкае: іранічна-насмешлівы тон Гарпенкі збівае яго з панталыку, і гэта непрыемна.— Я, ведаеце, таксама маю да крыміналістыкі сякое-такое дачыненне.

— Вы?! — твар у следчага імгненна ажывае.— І якое ж, калі не сакрэт?

Юстынавіч вытрымлівае належную паўзу, пачынае расказваць — пра свой удзел у расследаванні спраў Прычэцкага і

Рыжаніна, пра забойства Анатоля Малашкі. Апавядае ён сцісла, але дакладна, і Гарпенку гэтка манера відавочна даспадобы.

— Сапраўды, цікава,— кажа ён, калі Юстынавіч змаўкае.— Адчуваю, з вамі можна мець справу. Як ваша імя?

— Кавальчук Андрэй Юстынавіч.

— Кавальчук? Вы ўкраінец?

— Беларус. Праўда, прадзед мой нібыта паходзіў з Палесся, а там шмат сустракаецца ўкраінскіх прозвішчаў.

— І што вы хацелі мне паведаміць, Андрэй Юстынавіч?

— Нічога. Я думаў, вы што-небудзь...

— Які вы хітры! Я ж не дзеля таго, напэўна, запрашаў сюды сведкаў, каб дакладваць аб ходзе следства. Вы, як чалавек, што мае да крыміналістыкі пэўнае дачыненне, павінны гэта разумець... Ну, не хочаце гаварыць — задам вам колькі пытанняў. Вы з нябожчыкам добра былі знаёмыя?

— Не надта. Праўда, мы ў адзін дзень прыехалі і жылі ўпобачкі: ён у чатырыста дзiesiąтым, я ў чатырыста пятым. Але блізка не сышліся, так, перамаўляліся сяды-тады словам-другім.

— Што ён быў за чалавек?

— Чалавек як чалавек. Ахвотнік паесці.

— Думаеце, гэта важна для следства?

— Ну, не ведаю, вам меркаваць. Яшчэ ён быў заўзяты шахматыст.

— ?

— А таксама аматар выпіць. А выпіўшы — паспрачацца.

— Ці не занадта захапленняў для аднаго чалавека? — у голасе следчага недавер і расчараванне.

— Урэшце вы мяне зразумелі! Такі ўжо быў чалавек: што б ні рабіў, нічога не атрымлівалася без «занадта». А чым вы, уласна, незадаволены? Самі ж прасілі падзяліцца ўражаннямі...

— А вы яшчэ і псіхолаг! Ну, а якія адносіны былі ў яго з Акаловічам?

— Яны не сыходзіліся ў поглядах. Таму часта спрачаліся.

— Што значыць — не сыходзіліся ў поглядах? Растлумачце, калі ласка.

— Усё проста. Дацэнт быў чалавек дэмакратычны. Ухваляў рэформы, выказваўся за перамены. Акаловічу, наадварот, усё, што цяпер адбываецца, не даспадобы. Ён называе сябе кансерватарам і вельмі гэтым ганарыцца. Прызнацца, я гэтага не разумею: ягонага бацьку ў трыццаць восьмым расстралялі на

Салаўках, а самому пэўны час не давалі ходу як сыну ворага народа.

— Хто звычайна пачынаў спрэчкі?

— Абое рабое.

— Ну, напрыклад...

— Напрыклад, па дарозе ў Севастопаль экскурсавод звяртае ўвагу на Фарос. Тут жа вымыкаецца Сямёнаў, пачынае касціць пугчыстаў. І адразу ж Акаловіч кідаецца іх бараніць. Слова, другое — разгараецца сыр-бор... Тут яшчэ знарок хто дацэнта пацвеліць. Усе ведалі, што яго лёгка распаліць, ну і карысталіся.

— Скажыце, а ў час такіх спрэчак яны не пагражалі адзін аднаму?

— А як жа, пагражалі. Вось і ўчора...

— Учора? — рука следчага застывае ў паветры.— Ану, раскажыце ўсё па парадку.

* * *

Грувасткі, з застаўленай тапчанамі верхняй часткай пірс у цемры нагадвае карабель. Надзіва рахманае пасля ўчарашняга шторму мора гультаявата, як нехаця, б'ецца аб бераг, у соннай знямозе адкатваецца назад. Кафэ чамусьці зачыненае, і навокал ні душы.

Юстынавіч узнімаецца наверх, на надбудову, але не паспявае і палову шляху прайсці па хісткім насціле, як ззаду чуюцца нечыя шпаркія крокі. Бухгалтера ахоплівае здрадлівы, халодны спалох. Ён спыняецца, рэзка абарочваецца. Чалавек, які ідзе за ім, захоплены знянацку гэткім ягоным неспадзяваным рухам, наступае з разгону яму на нагу.

— Даруйце, калі ласка,— збянтэжана кажа Гарпенка.— Даруйце, я незнарок.

— Нічога, я сам вінаваты.

Абое не згаворваючыся набліжаюцца да краю надбудовы. Колькі часу стаяць поруч, не варушаючыся, ля парэнчы, моўчкі глядзяць уніз, туды, дзе гайдаюцца, накатваючыся раз-пораз на пірс, белаватыя хвалі.

— Вам тут даводзілася калі-небудзь быць у шторм? — аглушаючы на ўкраінскі лад выбухное «г», пытаецца па-руску следчы.

— Калі вас цікавіць выступ, можаце супакоіцца.— Юстынавіч тыцкае пальцам на рог пірса, — Туды і ўдзень у кепскае надвор'е няшмат адшукаецца ахвотнікаў лезці, не тое што ўначы.

— Але ж ці мала што можа ўзбрысці ў галаву п'янаму чалавеку! Ды калі яшчэ ў гэтага чалавека — «усё занадта».

— П'яны пакаўзнецца раней, чым дабярэцца да краю.

— Можа, і ваша праўда... Дзякую за падказку.

— Лепш замест падзякі адкажыце на адно пытанне.

— Ну, калі змагу...

— Зможаце. Вы, канечне, аглядалі труп. Дык вось мае пытанне: пашкоджанні ў яго ёсць?

— Хочаце атрымаць пацвярджэнне сваёй гіпотэзы? Ну дык атрымайце: ёсць. Моцны ўдар левага пляча.— Гарпенка адштурхоўваецца ад парэнчы, насвістваючы, спружыністым крокам ідзе да процілеглага канца насцілу.— Да пабачэння.— Чутно, як ён шоргае падэшвамі па гравію, і неўзабаве ўсё сціхае.

Больш рабіць на версе няма чаго, і Юстынавіч спускаецца да кафэ, адкуль, стараючыся ўнікаць цёмных месцаў, паволі накіроўваецца ўтору, да корпуса.

Тое, што сказаў яму толькі што Гарпенка, цалкам пацвярджае ягоную версію: Сямёнаў зваліўся ў вадзі не з пірса, а з насцілу. Выцяўся плячом аб выступ цэментнай глыбы, магчыма, страціў прытомнасць — і патануў. Але ж, з другога боку, ці можна вось проста так, без вялікага жадання ці старонняе дапамогі, узяць ды ўпасці з трохметровай вышыні? На карысць няшчаснага выпадку застаецца адно — быў п'яны. Але ж колькі трэба выпіць, каб страціць над сабою ўсялякі кантроль? Тым больш дацэнт — яму пляшку было выжлукціць, што раз п'януць.

Ля спартыўнай пляцоўкі, як і на беразе, зусім пуста. Толькі з-за зарасляў бамбуку даносіцца гарачы, амаль істэрычны шэпт: «Ой, Наіль, я так баюся! Што будзе?» Артыст, у сваім нязменным белым джэмперы, выходзіць на дарожку, пакусваючы вусны, стомлена плячэцца ўздоўж прысадаў. Цяжарная татарка, убачыўшы Юстынавіча, імгненна змаўкае, паважна, як нічога і не было, ідзе пабач з мужам.

* * *

Чвэрць дзесятай. Экскурсія прызначана на дзесяць, таму на пляцоўцы яшчэ зусім пуста. Толькі жанчына-аграном, якая ўвесь час баіцца спазніцца, сядзіць на лаве пад кедрам, з заклапочаным выглядам вывучае карту-схему турысцкіх маршрутаў.

— Гэтулькі ўсяго, не ведаеш, на чым і спыніцца,— кажа яна напаўголоса і з надзеяй глядзіць на Юстынавіча.

Тае ж хвіліны грукаюць дзверы насупраць, у дворык выходзіць, паціраючы пад пахаю, таўставаты нізенькі мужчына ў стаптаных тапках і ваўнянай грузінскай шапачцы з кутасікам. Шапачка нагадвае больш цюбецейку, а сам мужчына — усходняга гандляра, хоць і сцвяржае, што ўсё жыццё пражыў на Беларусі.

— Шмат дзе давалося быць,— цяжка дыхаючы (толькі што скончыўся сняданак), сярдліва кажа ён, марна імкнучыся схаваць за знарок невыразнаю дыкцыяй маўленне ўраджэнца Палесся,— але з такім бязладзем упершыню сутыкнуўся. Уявіце — раніцой грэчка, у абед — зноў грэчка. Дзе фізруке са?

Юстынавіч моўчкі ківае на дзверы бібліятэкі — там. «Грузін» хмыкае, накіроўваецца да свайго корпуса — ныйначай пераапрапаца.

— Раў бы вам пайсці сёння з намі на пешую прагулку,— кажа Юстынавіч жанчыне, вяртаючыся да перарванай размовы.— Гэта лепш, чым таўчыся дзе-небудзь у музеі. Выязджаем а дзесятай.

— Выязджаем? Але ж вы казалі — прагулка пешая!

— Няхай вас гэта не бянтэжыць. Аўтобус толькі падкіне нас крыху, бо інакш не паспеем вярнуцца да абеду.

— Я абавязкова паеду.— Жанчына кладзе схему ў сумачку.— Дзякуй вам.

* * *

Аўтобус асцярожна разварочваецца, абдаўшы вандроўнікаў гарам, знікае за паваротам.

— Вось вам і ўлонне,— смяецца Наташа, збочвае з асфальту ўбок, на ледзь прыкметную, прыпарушаную стракатым лісцевым дываном сцяжынку.

Тут, ля самага падножжа гары, усё неяк не так, як было дагэтуль,— больш строга, больш празрыста, і больш... урачыста. Альха, дзе-нідзе бук, жоўтая, па-восеньску жухлая трава. Праўда, усё яшчэ трапляюцца зрэдзчас насустрач чэзлыя кусцікі акацыі і юдавага дэрава, але і яны неўзабаве знікаюць, саступаюць месца зараслям ядлынцу, сасны ды россыпам агромністых, з белаватым адценнем камянёў.

— Бачыце, я ж папярэдзвала: на абцасах нельга,— кажа Наташа.— Горы ёсць горы.

— Праўда твая, дзетка,— здымаючы туплі, пагаджаецца немалаяда кабета-масквічка, што сунецца ў канцы чарады.— Трэба ж было мне гэтак...

Дзевяць беларусаў (лістапад чамусьці — ці не зза Чарнобыля — выдаўся ў доме адпачынку «беларускім» месяцам) спыняюцца, цярпліва чакаюць, пакуль жанчына дасць сабе рады.

— Ну, зараз будзе паўдня кешкацца,— крывіцца незадаволена «грузін», які ідзе паперадзе Юстынавіча. Ён ад пачатку экскурсіі не ў гуморы, а цяпер, канчаткова раззлаваны здарэннем, ажно пеніцца злосцю. Твар яго, і так чырвоны, робіцца пунсовым, кутасік нервова ходзіць хадуном, віецца змяёю па рудой, з цёмнымі жыламі шыі.

— Тут папрашу цішэй,— запавольваючы хаду, паварочваецца тварам да групы Наташа.— За дротам — тэрыторыя ўпраўлення КДБ, а там не любяць, калі іх турбуюць.— Яна спрытна пералязае праз калючую агароджу, прытрымліваючы палкаю дрот, пачынае павольна, па адным, прапускаць астатніх.

Зусім блізка грыміць стрэл. Потым яшчэ адзін і яшчэ. Вандроўнікі на хвіліну заміраюць.

— Не бойцеся, гэта — трэніроўка.— Дзяўчына перахоплівае дрот рукой. Па той бок яго застаецца толькі жанчына на абцасах, але яна так відавочна непрызвычайная да пераадолення перашкод, што Наташына перасцярога аказваецца вельмі дарэчы.

І ўсё роўна і на гэты раз без прыгоды не абыходзіцца. Прапоўзшы на карачках палову адлегласці, масквічка чапляецца-такі кофтаю за калючку.

— От набралі недарэк на сваю галаву! — перуецца «грузін». — А Божа ж ты мой!

Юстынавіч адыходзіць ад агароджы, спыняецца воддаль ля вялізнага валуна.

— Пройдзем яшчэ метраў сто, і будзе бачны замак,— Нізкі Наташын голас выводзіць яго са здранцвення.— Калі ласка, управа.

Дзяўчына абганяе групу, становіцца наперадзе. Зноў грыміць стрэл, на гэты раз так блізка, што ажно закладвае вушы. Юстынавіч бачыць, як жанчына-аграном, уздрыгнуўшы, уцягвае галаву ў плечы.

Тым часам сцяжына абрываецца, і вандроўнікі аказваюцца на ўцёсе. Вока міжволі слізгае ўніз, на вершаліны дрэў, пакуль не ўзбіваецца на шэра-бляклую, з вострымі вежамі,будыніну.

— Гэта і ёсць палац Аляксандра III,— кажа Наташа.— Дзевятнаццатае стагоддзе, англійская готыка. Цар любіў адпачываць тут з сям'ёй. Цяпер будынак належыць упраўленню...

— Але тут мусіць быць заповеднік! — ускліквае кабета на абцасах.

— Увесь наш курорт пакуль што — заповеднік,— парыруе дзяўчына.— На жаль, не той, які вы маеце на ўвазе і які нам з вамі хацелася б.

Нехта з моладзі хіхікае. Юстынавіч паварочваецца назад, тварам да трупы, і нечакана для сябе натыкаецца на цяжкі, хмуры пагляд мужчыны ў грузінскай шапачцы: невідучыя, пашыраныя зрэнка, скасабочаны рот, чырвоныя, як ашпараныя кіпенем, шчокі.

— Гэта вы, вы! — перш чым паспявае Юстынавіч адварнуцца, крычыць ён з нянавісцю.— Вы прышпілілі гэтую бязглузду аб'яву! Я бачыў! Поўзайце самі на могілкі, калі так карціць, але не збівайце іншых. Не разбэшчвайце моладзь! Людзям есці няма чаго, а вы — з паэзіяй!

Наташа колькі хвілін няўцямна глядзіць на «грузіна», затым, спахапіўшыся, шпарка збочвае са скалы на вузкую сцяжыну.

— А зараз спусцімся ў грот,— кажа яна ўсхваляваным голасам.— Гэта — улюбёнае месца прагулак царскіх дамачадцаў. І зноў папрашу цішыні. Ля ўвахода ў грот спіць сава, яе нельга турбаваць, бо тады здарыцца нядобрае.

— Вы такая маладая, а гэтак добра ведаеце гісторыю,— паважліва звяртаецца да дзяўчыны мужчына ў блакітным спартыўным касцюме.

— Я вучуся завочна на гістарычным факультэце,— адгукаецца яна.— А муж у мяне — археолаг, ён мне шмат расказвае.

— Вы замужам?!

— Што тут дзіўнага? У мяне трохгадовы сын... Цяпер ён у бабулі пад Адэсай.

Праз якую сотню метраў пачынаецца грот. Гэта натуральнае награвашчанне вялізных валуноў, унутры якіх пракладзены вузкія — дваім не размінуцца — сходні. Ля ўвахода, учапіўшыся кіпцюрамі ў абымшэлы камень, дрэмле сава. Усе спускаюцца ўніз, трымаючыся адзін за аднаго, асцярожна прабіраюцца па сходнях у глыб сутарэння.

— Тут на хвіліну спынімся.— Голас Наташы заглушае чарговы стрэл.— Дайце хто-небудзь запалку.

Юстынавіч падае запалкі, Наташа чыркае, і ўсе заміраюць у здзіўленні.

— То крыж вандроўнікаў,— тлумачыць маладая жанчына.— Ён дае моц і сілу. Хто жадае — можа дакрануцца.

Усе, апроч «грузіна», па чарзе датыкаюцца далонямі да невялікага, выдзеўбанага на камяні распяцця.

А яшчэ праз чвэрць гадзіны, пералезшы праз агароджу, група пакідае тэрыторыю замка і накіроўваецца схілам уніз, да дарогі. І доўга, амаль да самага гарадка, гучаць услед сухія і кароткія, як пошчак пугі, стрэлы.

Чалавек у грузінскай шапачцы ідзе паперадзе Юстынавіча, весела, быццам і не здарылася нічога, насвітвае сабе пад нос. Ягоная тулава смешна гойдаецца ў такт крокам, доўгія касцістыя рукі то ўзятаюць да грудзей, то млява выпроставаюцца ўздоўж цела.

— Надта добрае атрымалася падарожжа,— нечакана абарочваецца ён да Кавальчука. — Не горшае за любую платную экскурсію.

— Я чула, заўтра зноў некуды пойдзем,— уступае ў размову масквічка.— Вось толькі не ведаю куды.

— Заўтра пойдзем да вадаспада,— тлумачыць Наташа.— Раней туды быў афіцыйны маршрут, але цяпер яго скасавалі. А месца ж цікавае... Так што ўсіх запрашаю. Выходзім а дзевятай.

На прыпынку група раздзяляецца. Жанчына-аграном, масквічка і яшчэ адна пажылая кабета застаюцца чакаць тралейбуса. Моладзь на чале з Наташай накіроўваецца вакольным шляхам, паўз станцыю, на рынак.

Застаюцца Юстынавіч, «грузін» і яшчэ двое хлопцаў — дужыя, бадзёрыя малайцы-трактарысты з-пад Баранавіч. Яны без супынку смаляць таннія цыгарэты і балбочуць, балбочуць пра піва, якога тут, на курорце, гэтак шмат, а ў іх вясковую краму «дастаўляюць рады ў гады, і то кіслае», пра «скаціну Верку», якая заўсёды недалівае, пра нейкага Андруху, што абмяняў сваю новую бабрыную шапку на восем бутылак «Омскай».

— Пойдзем праз парк? — пытаецца «грузін».

— Можна і праз парк.

Усе чацвёрэра спускаюцца ўніз і неўзабаве выходзяць на асфальт.

— Наташа гэтая... ну, дзеўка! — спыняючыся ля разлапістага ліванскага кедра, кажа «грузін». — Смелая, смелая маладзіца, аж занадта. Разгаварылася...

Тут, ля кедра, шляхі разыходзяцца. Дзецюкі, угледзеўшы за дрэвамі нейкае кафэ, наўперадкі бягуць туды, «грузін» ідзе па прысадах, Юстынавіч моўчкі збочвае на сцяжыну, што вядзе да фантана.

* * *

Сняданак яшчэ не скончыўся, але на пляцы ўжо людна. Уся ўчарашняя група, апроч «грузіна» і кабеты з Масквы, у зборы — сядзяць на лавах вакол альтанкі, чакаюць Наташу. Зусім блізка — рукой падаць — бушуе мора. Хвалі раз'ятрана б'юцца аб пірсы, здаволіўшыся, у паважнай знямозе адкатваюцца назад, у сінюю бездань...

Юстынавіч адрывае пагляд ад вады, зачыняе балкон, спускаецца ўніз, да альтанкі. Тут нашмат цішэй, чым у пакоі, і цяплей: неба хмарнае, але час ад часу аблогі расейваюцца і выслізгвае з-пад пагрозлівай заслонкі шчодрае, па-летняму сакавітае сонца.

— Вы скоро ад'язджаеце? — пытаецца жанчына-аграном.

— Скоры, — ловячы сябе на адчуванні, што думае аб гэтым са шкадобай, адказвае Юстынавіч. — У панядзелак.

— Вам пашанцавала: апошнія дні — і гэткае надвор'е. Апасля нібыта абяцаюць дождж. Дарэчы, што гэта за маршрут такі — могілкі? Я шукала аб'яву, але не знайшла.

— Я напішу новую, — кажа Юстынавіч. — Некалі ў гэтым горадзе лячыўся ад сухотаў Максім Багдановіч, тут ён пахаваны. Я таксама даведаўся пра гэта выпадкова... Абавязкова схадзіце на магілку, паглядзіце. Аўтобус нумар пятнаццаць.

— Дзякуй вам за падказку, абавязкова схаджу. — Жанчына падхопліваецца з месца, бяжыць у свой корпус.

Юстынавіч выпроставае пад лаваю ногі, глядзіць на гадзіннік. Палова дзесятай, а Наташы ўсё няма.

— Ну ж гэтая моладзь, — выказвае незадаволенасць незнамая, ці не з новенькіх, кабета. — Прызначана на дзевяць — значыць, на дзевяць. Ведала б, што гэтак будзе, хоць паела б толкам, без спеху.

— Не кажыце!

У дзевяць нецярпенне дасягае апагею. Сёй-той, не вытрымаўшы невядомасці, накіроўваецца ў горад. Застаюцца толькі самыя зацятыя — чалавек пяць-шэсць. І хоць усе разумеюць, што чакаць — марная справа, бо за час, што яшчэ

застаўся, туды ды назад да абеду ніяк не дапнеш, адыходзіць ніхто не хоча.

Нарэшце недзе пад адзінаццаць на ганак галоўнага корпуса выходзіць адміністратарка. Яна колькі хвілін няўцямна глядзіць на аматараў падарожнікаў, пабліскваючы таннымі, у просценькай аздобе акул'ярамі, гучна абв'яшчае:

— Прабачце, фізрука сёння не будзе. У ЯЕ ЗАХВАРЭЎ СЫН, І ЯНА ПАВЯЛА ЯГО Ў ПАЛІКЛІНІКУ. Прабачце.

І знікае ў праёме дзвярэй.

Юстынавіч устае, не зважаючы ні на кога, моўчкі накіроўваецца ў бібліятэку.

Там сядзіць у адзіноце беларуса-«грузін» і гартае старую газету.

— Ну, што, не атрымалася сёння экскурсія? — памахваючы кутасікам, кажа весела.— Шкада, праўда?

— Вельмі шкада.— Юстынавіч выходзіць з памяшкання, пазбягаючы дапытлівага, напалову з расчараваннем, позірку жанчыныагранома, сунецца да медпункта.

— Жонка і сын,— задаволеная, што і ад яе ёсць нейкая карысць ва ўсёй гэтай справе, тлумачыць яна па дарозе Юстынавічу.— Прыехалі за рэчамі.

Сямёнавы тым часам у суправаджэнні Гарпенкі выходзяць з будынка, накіроўваюцца да галоўнага корпуса.

— Тут справа нячыстая,— працягвае дзяжурная.— Татарын гэты... Бачыла, як вярталіся заўчора з Сямёнавым удвух у палове дзесятай з рэстарана.

— Заўчора? Адкуль вы ведаеце, што з рэстарана?

— Дацэнт сам пахваліўся, вось адкуль,— жанчына паніжае голас.— Я яму акурат квітанцыю за тэлевізар выпісала, ну, і зайшла гаворка. Яшчэ пажартавала: маўляў, вам, Андрэвіч, толькі на танцы зараз.

— А ён што?

— А нічога. Рыгнуў па-бычынаму ды і паплёўся наверх.

— Ну, і хадзіў ён на танцы?

— Адкуль жа я ведаю.— Яна на хвіліну змаўкае.— Я ж не пільную ля дзвярэй.

— А татарын?

— Гэтага бачыла. Выходзіў пакурыць каля дзесяці. Яго і хацеў бы не заўважыць, дык заўважыш... За вярсту розгалас ад ботаў пачуеш.

— Чаму вы думаеце, што ён пакурыць выходзіў?

— Бо запалкі ў мяне прасіў.

— Ён таксама быў на падпітку?

— Не сказаць, каб вельмі, але крыху было. Жанчына раптам неяк уся падбіраецца, падазрона зіркае на Юстынавіча.— А вам якая справа да ўсяго? Выпытваеце, выпытваеце... Вы што — следчы?

— Вы гэтак цікава расказваеце, чаму ж не паслухаць. Умець расказваць — гэта, ведаеце, талент.

— Ат, як і там талент! — Па вачах яе, адразу палагаднелых, бачна: камплімент прыйшоўся даспадобы.— Інстытутаў не канчала, як умею, так і гавару. Хі-хі, ну, вы скажаце — талент!

На дварэ некалькі чалавек штосьці ажыўлена абмяркоўваюць. Гавораць усе разам, таму здагадацца здаля, пра што размова, немагчыма. Нават галасістай масквічцы, што далучаецца да астатніх у апошнюю хвіліну, не ўдаецца завалодаць ініцыятывай. І толькі калі адчыняюцца дзверы і ў праёме неспадзявана вырастае тонкая, крыху прыгорбленая постаць Акаловіча, усе, нібы па камандзе, змаўкаюць.

Аптэкар сыходзіць з прыступак, унурыўшы галаву ў плечы, моўчкі накіроўваецца да «Алімпійскага».

Тае ж хвіліны з другіх дзвярэй выходзяць жонка і сын нябожчыка, ідуць да прахадной. Малады чалавек нясе ў руках сумку і чамадан, жанчына — трохлітровы слоік з марынаванымі памідорамі. Склаўшы ўсё ў багажнік «Масквіча», яны яшчэ колькі часу марудзяць, затым садзяцца ў салон.

Юстынавіч падбегам кідаецца праз прахадную да машыны.

— Прабачце, калі ласка,— кажа ён, нахіляючыся над шклом.— Вы не з Брэстчыны будзеце?

— А хіба па нумары не бачна, што з Гомеля? — няветліва басіць дзяцюк.— Ой, дзівакі людзі!

— Я... ведаеце, мяне цікавіць, дзе нарадзіўся ваш бацька...

— У Бярозаўскім раёне,— перш чым сын паспявае скрануць машыну з месца, адказвае кабета і зачыняе дзверцы.

«Масквіч» амаль са старту набірае хуткасць, знікае за паваротам.

* * *

— Ваша прозвішча, імя, імя па бацьку?

— Шамаеў Наіль Шаміевіч.— Татарын перастае разглядаць пазногці, насцярожана глядзіць на Гарпенку.

— Адкуль прыехалі?

— З Казані.

- Колькі вам гадоў?
- Дваццаць чатыры.
- Прафесія?
- Акцёр.

Гарпенка міжволі сцінаецца: усе артысты, колькі даводзілася мець з імі раней справу, аказваліся наўздзіў нервовымі і нявытрыманымі.

- Калі вы прыехалі ў дом адпачынку?
- Тызень назад, пятнаццатага.
- Вы толькі што дэмабілізаваліся?
- Мяне камісавалі,— хітае Шамаеў галавой.— Трапіў у аварыю.

— Колькі паспелі праслужыць?

— Паўгода... Вярнуўся, а тут жонцы прафсаюз пуцёўку выдзеліў. Ну, я і паехаў. Прыезджаем сюды, а пуцёўка ажно шэсцьсот рублёў каштуе. Такая, значыцца, завядзёнка: на месцы купляеш — гані поўны кошт. Ну, прыйшлося раскашэльвацца... Заплаціць заплацілі, затое самі без грошай засталіся. Мусіў уладкавацца на працу.

— І куды ўладкаваліся?

— У гаркамгас, часова. Газоны на зіму перакопваем.

— З Сямёнавым Іванам Андрэвічам былі знаёмыя? — разумеючы, што больш зручнага моманту захапіць малайца знянацку можа не надарыцца, хутка, скорогаворкай выпальвае Гарпенка.— Былі?

— Быў.— У голасе Шамаева сполах і разам з тым — нібыта дакор.

— Якія ў вас былі адносіны?

— Добрыя... Яго гэты... аптэкар трэціраваў, дык мне даводзілася бараніць... Ён быў перадавы чалавек, і нашы погляды шмат у чым супадалі.

— Калі вы апошні раз бачылі Сямёнава?

— Заўчора ўвечары. Я вяртаўся з работы каля шасці, сустрэў яго на набярэжнай ля паштамта. Ён прапанаваў зайсці ў кафэ выпіць... Сказаў, што хоча пачаставаць. Я згадзіўся. Зайшлі, ён узяў дзве бутэлькі віна. Ну, распілі. Потым, на адыход, ён хацеў узяць яшчэ адну з сабою, але буфетчыца на вынас не дала.

— У колькі вярнуліся ў дом адпачынку?

— Каля паловы дзесятай. Ён да сябе пайшоў, я да сябе.

— Пасля бачыліся?

— Не. Я вярчаю звычайна ў пакоі, таму рэдка выходжу.

— Раскажыце падрабязна, чым займаліся ў той вечар.

— Ну, як звычайна — найперш павячэраў. Потым захацелася пакурыць, але дома не было запалак, таму пайшоў на вуліцу, спусціўся да пірса.

— Колькі прабылі на пірсе?

— Нядоўга, хвілін дзесяць. Было халаднавата, ды і жонка ў мяне, ведаеце, цяжарная — не любіць позна заставацца адна. Вярнуўся, і адразу леглі спаць.

— Калі даведаліся, што Сямёнаў утапіўся?

— Учора ўвечары, пасля работы. Жонка сказала. А вы, напэўна, мяне падазрыяце...

— Я вяду следства. Скажыце, як паводзіў сябе Сямёнаў у той вечар? Можна, заўважылі што-небудзь асаблівае?

— Не, не заўважыў. Як паводзіў сябе? Ну, быў вясёлы, сыпаў жартамі... Па дарозе ў дом адпачынку чапляўся да жанчын, смяяўся...

Шамаеў змаўкае, адводзіць пагляд убок.

— Вы штосьці ўтойваеце.— Гарпенка не зводзіць вачэй з твару артыста.— Хіба не так?

— Так... Я... ведаеце... ён пагражаў...

— Пагражаў? Вам?

— Не, не мне.

— А каму?

— Не ведаю, ён не называў прозвішча.

— Як пагражаў?

— Абяцаў паквітацца, вывесці на чыстую ваду. Ля чыгуначных кас мы звярнулі ў завулак, ён раптам спыніўся і сказаў гэта. Я добра памятаю, ён сказаў: «Ох, паквітаюся з табою, дружок, ох, выведу на чыстую ваду!» А твар нібы каменны зрабіўся. Як здранцвеў чалавек.

— Чаму вы адразу мне не сказалі пра пагрозу?

— Вы не пыталіся, а самаму не хацелася... Урэшце, не адяго ж пацярпелі, а ён.

Гарпенка ўстае з крэсла, робіць колькі крокаў па пакоі.

— Неяк дзіўна атрымліваецца,— кажа ён, па-ранейшаму не спускаючы позірку з Шамаева.— Ні з таго ні з сяго такая тырада пасярод размовы, а вы нават не схамянуліся, не пацікавіліся, што да чаго. Дзіўна.

— Што ж дзіўнага! Абодва былі на падпітку — гэта раз. Па-другое, я быў стомлены, хацелася хутчэй дахаты... Што дзіўнага... Паглядзеў бы я, як бы вам было даспадобы,

намахаўшыся за дзень рыдлёўкай, унікаць у бязладнае, прабачце, плявузганне п'янаватага чалавека.

— А каго ўвогуле з дома адпачынку згадваў Сямёнаў у размове?

— Маю жонку. Хваліў, казаў — прыгожая.

— Каго яшчэ?

— Больш нікога.

— Дакладна памятаеце?

— Дакладна.

— А можа, вы здагадваецеся, каго меў дацэнт на ўвазе, калі пагражаў паквітацца?

— Гэта ўсе ведаюць.

— ?

— Не глядзіце так на мяне, вы таксама ведаеце.

— І хто ж гэта, па-вашаму?

— Чалавек, які прыйшоў да вас першы даваць паказанні як сведка.

— Адкуль вы ведаеце, што ён быў першы?

— Гэта ўсе ведаюць.

— Але ж вы, у адрозненне ад усіх, днямі не стыкаецеся дома.

— Мне расказвае жонка.

— Што ж, быць дасведчаным — не грэх. І ўсё-такі спадзяюся, вы нікому не сказалі пра тую пагрозу Сямёнава?

— Толькі жонцы.

— Папярэдзьце яе, каб нікому не гаварыла. Дамовіліся?

— Дамовіліся.

— Ну, а зараз як след успомніце размову ў завулку і яшчэ раз мне перакажыце...

* * *

▽ 襁, □, □ · 蒿褻 □ 浯 糲 · □ □ 粽 □ 「 □ □ □ □ □ □, 澆 · - · □ 瑜琅爐
□ □ · □ □ 昕 □ — □ 矜 · . 𠂇 □ 蕘 □, □ · □ □ 赴浯 □ · □ 𠂇 · · 瑣珞 鈕邊 □
· □ · 「 □ □, □ 燾 澆 □ · 漸 □ · □ □ □ 「 · □ □ □ 掛 琅 · 𠂇 □ 鷹 襁 高 · 𠂇 □
鷹 襁, · 銛 □ · □ · ·, 鈞 · 6 蔗 料 □ □ □ 瑣 □ · 𠂇 □ □ 聰 莠 「 瑩 · 泮 □ □ i 澆
· 鎮 隔 高 · 隔 □ 聰 箋 莠 箋 □ · 𠂇 珥 蓋 瑩 iv, □ · 𠂇 隴 蕘 𠂇 □ □ □, · □ □ □, □ □
□ □ 「 著 □ 躡, □ □ 瑩 珞 瑤 澆 i 澆 鈞 高 粽 · 浯 □ · I □ □ 矜 □ 磊 · □ □ □ 澆 珮 璞
· 料 □ □ 璋 □ □ 浯 □ 蔗 瑤 瑤 □ · □ !

Канечне, Данбас таксама не самая райская мясціна на зямлі — гар, дым, смурод. Але ж затое — родная, не тое што недарэчная гэтая курортная Ялта. Адчуваеш сябе нібы на вакзале. Асабліва ўлетку, калі робіцца не прадыхнуць ад наезджых на невялічкім,

сціснутым з трох бакоў лапіку зямлі, што ажно трашчыць па швах ад людскіх цел. Праўда, апошнім часам адпачываючых значна паменела. Ды ўсё роўна клопатаў вышуку хапае. Толькі ў ліпені давялося займацца двума забойствамі, звязанымі з кантрабандай зброі.

Са сваімі, дамарослымі, злачынцамі прасцей: усе адзін аднаго ведаюць, зачапіўся за нітачку і вядзі сабе справу, пакуль каторы не «згарыць». Не тое з чужымі: напаскудзіць, з'едзе ў сваю тмутаракань, і шукай тады яго. Як у гэтай вось гісторыі — у доме адпачынку.

Усе сведкі як адзін паказваюць на Акаловіча, а ўхапіцца няма за што. Бо пры такіх, з дазволу сказаць, сведчаннях можна падазраваць каго хочаш — і таго ж Шамаева, і гэтага — як яго там? — Кавальчука, і яшчэ чалавек дзесяць.

Труп Сямёнава знайшлі ля пірса каля паловы васьмай раніцы, смерць жа, згодна з заключэннем медэкспертаў, наступіла напярэдадні, паміж дзесяццю і адзінаццаццю вечара. І ў той жа дзень у чатырох чалавек скончыўся тэрмін пудеўкі, і ўсе яны з'ехалі пасля вячэры апошнім тралейбусам на Сімферопаль. Дзе іх цяпер шукаць?

У пракуратуры яго ўжо чакаюць. Медэксперт Ганчароў, грузны мужчына з заўжды прыпухлым тварам, уваходзіць следам у кабінет, плюхаецца ў крэсла. Па тым, як старанна ён раскладае на сталае свае паперы, няцяжка здагадацца: надоўга.

— Есць што-небудзь новенькае, Аляксей Васільевіч?

— Сёе-тое ёсць.— Медэксперт гаворыць гэтаксама павольна, як і рухаецца.— Вось вынікі лабараторнага даследавання на наяўнасць дыатамавага планктону... Знойдзены апрача лёгкіх у крыві, а таксама ў печані, нырках...

— Гэта значыць...

— Гэта значыць, Сямёнаў сапраўды патануў, а не быў скінуты з пірса нежывым. Мы ўзялі кроў, правялі ўсе баковы алькалагічны аналіз вады... Так што памылка выключаецца.— Ганчароў зручней уладкоўваецца ў крэсле, закідае нагу на нагу: відавочна, спакуса прадэманстраваць свае навуковыя веды канчаткова завалодала ім.

На шчасце, звоніць тэлефон. Гарпенка жэстам просіць у Ганчарова прабачэння, паказвае, што размова будзе доўгая. Той неахвотна ўстае, пдымаецца да дзвярэй.

Звоніць жонка. У яе, як і ўсе папярэднія дні, адна праблема: да канца водпуску засталася паўтара тыдня, а ён усё адкладвае свой і адкладвае.

— Мама прыслала сёння зноў ліст, просіць прыехаць.— У голасе ў Любы крыўда і папрок.— Два гады не адведвалі.

— У мяне цяпер справа. Як ты не разумееш!

— Гэта ты не разумееш... У цябе ўсё жыццё справа, і ты хочаш, каб усе былі да яе прывязаныя. Мне надакучыла.— Яна кладзе трубку.

Надакучыла... Што ж, яе можна зразумець... Ды вось жа, як назло, марудна цягнецца расследаванне. Трое сутак, лічы, мінула, а што мы маем? Адзінае, што дакладна вядома з заключэння медэкспертаў,— смерць наступіла ў вадзе. Няшчасны выпадак хутчэй за ўсё выключаецца: нават вельмі п'янаму,— а Сямёнаў якраз такім і не быў,— немагчыма так паслізнуцца, каб перакуліцца з насцілу праз дваіныя парэнчы. Мяркуючы ж па характары дацэнта, як яго ўсе, у тым ліку і Акаловіч, дружна апісваюць, падазраваць усур'ёз самазабойства таксама няма падстаў. Такім чынам, застаецца адно...

Вядома, сярод падазроных першы — аптэкар. Прылюдныя славесныя паядынкі, антыпатыя, якую абодва, здаецца, і не імкнуліся ні ад кога хаваць, міжволі выводзяць гэтага зацятага, знешне стрыманага і нават сарамлівага чалавека на першую ролю. «Яны былі вельмі розныя»,— сцвярджаюць, напэўна, нездарма ўсе, з кім давялося пагутарыць.

У калідоры чуюцца крокі, хтосьці набліжаецца да дзвярэй, няўпэўнена цягне ручку на сябе. Гарпенка адрывае погляд ад стала: на парозе стаіць, стрымліваючы разгарачанае хваляванне дыхання, Акаловіч. Нягледзячы на цеплыню, ён у зімовым паліто з бабровым каўняром, на нагах — тоўстыя восеньскія туфлі; усё гэта зусім не пасуе да летняй спартыўнай кепкі і парасона, які ён трымае ў левай руцэ.

— Можна да вас?

— Калі ласка, уваходзьце. Сядайце. Што ў вас здарылася?

— Нічога не здарылася.— Аптэкар садзіцца ў крэсла насупраць, дастае з кішэні акуляры, хвіліну сядзіць моўчкі.— Неяк так нядобра пасля нашай размовы... Вы што, падазраеце мяне ў забойстве?

— Ну, падазраваць і весці следства — не адно і тое ж,— ухіляецца ад прамога адказу Гарпенка.— Хоць, як вы, напэўна, разумеете, другое зусім не выключае першага.

— Разумею,— пагаджаецца Акаловіч.— Але ж, ведаеце... Усё гэта так прыкра, так вярэдзіць душу, збівае з тропу. Вось мы размаўлялі з вамі першы раз, і галоўнага я вам не сказаў.

— Дык скажыце зараз.

— Вы ўсё роўна не паверыце.— Аптэкар гаворыць вяла, бачна: кожнае слова даецца яму з цяжкасцю. Я... хачу сказаць, што мне... вельмі шкада...

— Шкада, што трапілі пад падазрэнне?

— Бачыце, я ж казаў: не зразумеце...— Ён адхінаецца ў крэсле, на імгненне заплюшчвае вочы.— Шкада Сямёнава... ён неблагі быў чалавек. Мы пасябравалі.

— Пасябравалі? Але ж вы самі даводзілі мінулы раз, што варагавалі!

— Гэта — знешне, калі надаралася якая спрэчка, напрыклад, на палітычную тэму.— У голасе ў аптэкара — горыч.— А наогул... Іван Андрэевіч быў вельмі цікавы і досыць прыстойны чалавек. Канечне, мы вельмі розныя і шмат у чым разыходзіліся, але я паважаў яго... А ён — мяне. Думайце што хочаце, але мы нават дамаўляліся перапісвацца. Не верыце?

— Мая вера — факт. Прычым факт не сам па сабе, а пацверджаны сведкамі, правераны. Такая работа, прабачце.

— Значыць, дарэмна я прыйшоў...

Гарпенка колькі часу моўчкі вывучае з-пад далоні засмучаны, крыху збянтэжаны твар суразмоўцы. Вузкі, аблямаваны сівізнаю лоб, паніклівыя вочы, хваравіты, з жаўтлявым адценнем колер скуры — тыповы прадстаўнік «сядзячай» прафесіі.

— Колькі гадоў вы працуеце аптэкарам?

— Трыццаць шэсць.

— І ўвесь час на адным месцы?

— Не. Спачатку было аптэкаўпраўленне.

— Раскажыце, як вы пазнаёміліся з Сямёнавым. Памятаеце?

— Памятаю... Гэта было ў Варанцоўскім замку. Ён, як і я, не любіў арганізаваных экскурсій, усюды хадзіў і ездзіў адзін. Мы ўжо бачылі да гэтага адзін аднаго ў доме адпачынку, ну, разгаварыліся. Пасля разам плылі з Алупкі на кацеры.

— І адразу пачалі спрачацца?

— Амаль.

— З-за чаго?

— Дакладна не памятаю. Здаецца, яму не спадабаўся нейкі артыкул у «Курортном Крыме» наконт вынікаў сацыялагічнага апытання.

— А вам, канечне, наадварот, — спадабаўся!

— Так.

— І з гэтага ўсё і пачалося?

— Што — усё?

— Ну, вашы спрэчкі, што ж яшчэ... Так сказаць, палітычныя дыскусіі.

Акаловіч моўчкі ківае.

— Вы сцвярджаеце, што няблага ведалі нябожчыка. Тады можна яшчэ адно пытанне? Скажыце, Васіль Юр'евіч, як вы лічыце, мог Сямёнаў скончыць самагаўствам? Вы ж адчуваеце, напэўна, — магчыма гэта ці не?

Даверлівы тон Гарпенкі яшчэ больш расчульвае аптэкара: ён ніякавата міргае, пасоўваецца бліжэй да стала.

— Я думаю... цяжка сказаць, але мне здаецца...

— Мог ці не?

— Не. Не-не! — Акаловіч рашуча матляе галавой. — Ен... ён жа быў жыццялюб. Энергія з яго так і лілася — акурат тое, чаго мне, як бачыце, не стае. Да таго ж у яго павінен быў хутка нарадзіцца ўнук — першы, і ён так чакаў гэтай падзеі. Усім хваліўся, нават зусім староннім... Не, ён наўрад мог...

— Спадзяюся, вы разумееце, што падобнае меркаванне — вам не на карысць?

— Канечне, разумею. Ды што ж, калі праўда? Платон мне друг, але ісціна даражэй — так, здаецца?

* * *

«Хуткая» вырульвае з-пад аркі, шыкаючы шынамі па сухім, зацярушаным лісцем асфальце, спыняецца ля самага ўвахода. Тае ж хвіліны на ганак выбягае вахцёрка, прыгаворваючы, паказвае на будынак суседняга корпуса. Двое мужчын у халатах выцягваюць з чэрава машыны наслікі, шыбуюць напраткі, паўз клумбы, да яго. Там медыкаў, відаць, ужо чакаюць: дзверы адчыняюцца, і насустрач выходзяць дырэктар дома адпачынку, высокі мужчына гадоў пад сорок, і яшчэ адзін, незнаемы Юстынавічу чалавек. Яны прапускаюць наперад людзей з наслікамі, дырэктар ідзе да свайго корпуса, незнаёмец застаецца ля ўвахода — пакурыць.

Юстынавіч прычыняе акно, спускаецца ў дворык.

Высокі стаіць на ранейшым месцы, курыць. Юстынавіч накіроўваецца да яго, але тут дзверы адчыняюцца і на ганак выходзіць цяжарная татарачка. Твару яе не відно, але па тым, як

уздрыгваюць плечы, няцяжка здагадацца: плача. Маладзіца прытрымлівае абедзвюма рукамі дзверы, счакаўшы, пакуль вынесуць насілка, кідаецца следам за мужчынамі да машыны. На насілках ляжыць з заплюснутымі вачыма артыст і бязгучна кратае вуснамі. Яго разам з насілкамі запіхваюць у салон, жонка імкнецца следам, але яе не пускаюць.

— Вам лепш застацца тут,— кажа Гарпенка.— Паверце, так будзе для вас лепш.

Яна неахвотна пагаджаецца, і следчы, правёўшы «хуткую», вядзе яе ў адміністрацыйны корпус.

Тым часам ля будынка збіраецца некалькі чалавек цікаўных. Усе, апроч жанчыны-агранома, прыбіральшчыцы з «Алімпійскага» і хлопцаў-трактарыстаў, Юстынавічу незнаёмыя.

— Невядома ж, ці выжыве,— хітае няпэўна галавой прыбіральшчыца. Яна ад самага пачатку вядзе рэй і саступаць каму-небудзь першынство відавочна не збіраецца.— Твар гэтка белы, як у нябожчыка...

— Што з ім?

— Чула я, як следчы размаўляў з урачом,— кабета паніжае голас да шэпту.— Той сказаў — нібыта атручэнне.

— Ну, атручэнні розныя бываюць,— падае голас адзін з трактарыстаў.— Вунь Ванька Бэйбусаў гарэлкаю быў атруціўся. Нічога, ад-ка-ча-лі...

— Гарэлкаю! — хмыкае прыбіральшчыца.— Каб вам усім ёю патруціцца, п'янюгам ненажэрным!

Хлопец пакрыўджана лыпае вачыма, сумеўшыся, адыходзіць убок.

— Супакойцеся, калі ласка, усё будзе добра,— Гарпенка ўжо колькі часу завіхаецца каля татаркі і ўсё беспаспяхова.— Урач жа вам сказаў: паляжыць ваш муж пару дзён у бальніцы і вернецца назад жывы-здоровы. Вам шкодна гэтак хвалявацца...

Апошняя ягоная фраза, здаецца, дае плён: жанчына пакрысе заціхае.

— Дык пы... пытайцеся тады хутчэй,— выгаворвае праз слёзы.— Мне цяжка ўсё гэта.

— Дамовіліся. Скажыце, калі вашаму мужу стала дрэнна?

— Гадзін пад сем. Я яшчэ была ў ложку. А ён збіраўся на работу. Узбуджаны нейкі быў, нервовы. Затым у яго пачала кружыцца галава, змарыў сон. «Лягу,— кажа,— паляжу». Я здзівілася: толькі ўстаў — і зноў спаць, такога з ім ніколі раней не здаралася. Ну, лёг. Потым стала яго ванітаваць... Я пабегла па

медпункт, паклікала дзяжурную медсястру. Тая распыталася, што ды як, выклікала «хуткую»...

— Ваш муж што-небудзь еў, калі падняўся з ложка?

— Вячэру, якую я яму прынесла напярэдадні са сталоўкі, ён з'еў, калі вярнуўся з работы. У магазіне ж мы, апроч цукру і чаю, нічога амаль не купляем, бо хапае казённага. Бачыце, мы абое артысты балета...

— Разумею вас.

— Кампот з вечара застаўся, цэлая шклянка.

— І ён выпіў яго раніцой?

— Не ведаю...я не цікавілася... Зусім вылецела тое з галавы.

— Я б хацеў яшчэ раз аглядзець ваш пакой.

— Калі ласка,— Яна ўстае, прытрымліваючы адной рукою жывот, падаецца да дзвярэй.

... Шклянка стаіць на палічцы ля халадзільніка, у ёй — на чвэрць вады.

— Гэтая?

— Яна тут адна. Другую Наіль пабіў у першы ж дзень. Яму заўсёды не шанцуе з посудам — мазгоча.

— Адкуль у шклянцы вада?

— Вада? Ой, пачакайце... гэта ж я Наілю піць давала. Яго вельмі сушыла, і ён папрасіў чаго-небудзь...

— А кампот?

— Н-не ведаю. Шклянка была пустая, я наліла з-пад крана...

— Вы гэта дакладна памятаеце?

— Дакладна.

— Значыць, кампот ваш муж выпіў раней. Калі?

— Не ведаю... Уначы ён не ўставаў. Можа, тады, калі падняўся і пачаў збірацца на работу... Ой, не ведаю. Скажыце, яго выратуюць?

— Я ж казаў вам ужо: усё абыдзецца.

— Мяне пусцяць да яго ў бальніцу?

— Пусцяць.

Яна ўсхліпвае, але ва ўсхліпе гэтым ужо няма той безвыходнасці, што даймала яе напачатку.

— Дзякуй вам.

Заклучэнне ўрачоў гарадской бальніцы, якое яны падрыхтавалі сумесна з медэкспертамі, паступае а палове другой. І калі Гарпенка да апошняй хвіліны яшчэ вагаўся, лічыць атручэнне артыста наўмысным ці спісваць яго на выпадковасць,

заклучэнне, здаецца, расставіла ўсё па сваіх месцах. Хоць, безумоўна, сякія-такія сумненні засталіся.

Шамаеў атруціўся (ці быў атручаны) марфінам. Канечне, гэта магчыма і пры звычайнай перадазіроўцы. З другога боку, доза 0,3 грама, якая з'яўляецца смяротнай хіба што для навічка, ледзь не каштавала яму жыцця. Ды і калі б Шамаеў быў сталым наркаманам, ягоная жонка наўрад ці стала б хаваць гэта ад следства: прычына атручэння і ліквідацыя яго вынікаў тут вельмі ўзаемазвязаны. Зрэшты, самы час, здаецца, пагутарыць з самім артыстам...

У сталоўцы дома адпачынку толькі што скончыўся абед. Адна з афіцыянткаў, што прыбіраюць посуд, відавочна перапалоханая ягоным з'яўленнем, збянтэжана пасміхаючыся, падводзіць Гарпенку да чацвёртага століка. Стол ужо прыбраны, адно з левага, ад сцяны, канца сіратліва туляцца дзве некранутыя порцыі. Тае ж хвіліны дзверы ў залу адчыняюцца, уваходзіць татарка. Яна павольна набліжаецца да месца, але не садзіцца, толькі бярэ з талеркі рэшткі хлеба.

— Вы ўчора тут, на месцы, вячэралі? — звяртаецца да яе Гарпенка.

— Так.

— У зале шмат было людзей?

— Толькі афіцыянткі, яны ўжо прыбіралі.— Жанчына ўздыхае.— Як заўсёды, вы ж ведаеце... Няёмка несці талеркі пры ўсіх...

— Сваю шклянку з кампотам вы таксама ўзялі?

— Не, выпіла адразу.

— Дзе вы звычайна сядзіце?

— Вось тут.— Яна садзіцца.— Самае нязручнае месца, увесь час даводзіцца перадаваць іншым талеркі.— Яна ўстае, накіроўваецца да выхаду.

— Падыдзіце, калі ласка, сюды,— звяртаецца Гарпенка да афіцыянткі, якая корпаецца ўвесь гэты час ля столікаў на апошнім радзе.— Хто абслугоўвае гэты столік?

— Я абслугоўваю.

— Як вы звычайна ставіце шклянкі з пітвом?

— Справа ад талеркі побач з прыборам.

— Словам, у кожнай сваё месца? Так?

— Так.

— А як было заўчора?

— Не ведаю, заўчора была не мая змена.

— А чыя?

— Галініна. Яна сёння выхадная. Мы па два дні запар працуем.

— Дзякую. Праводзьце мяне, калі ласка, да загадчыцы.

— А вось яна сама... Ларыса Мікалаеўна!

Сапраўды, з дзвярэй кухні выходзіць сімпатычная маладая жанчына ў белым спецадзенні, накіроўваецца да Гарпенкі. У паходцы яе, як, дарэчы, і ва ўсмішцы, занадта шырокай, падкрэслена ветлівай, ды і ва ўсім астатнім, адчуваецца нейкая хісткая, ледзь улоўная напружанасць. Яна падыходзіць да чацвёртага століка, азірнуўшыся нечага на афіцыянтку, якая зноў займаецца сваёй справай непадалёк, кажэ заклапочана:

— Ох, не ведаю, што і думаць! Гэтае атручэнне — такая непрыемнасць для нас. З раніцы санстанцыя шнарыла, цяпер вы... Каб ужо што знайшлі, дык, здаецца, лягчэй было б.

— Я следчы гарадской пракуратуры.— Гарпенка паказвае пасведчанне.— А як ваша прозвішча?

— Сінякова Ларыса Мікалаеўна.

— У вас раней здараліся выпадкі атручэння?

— Ніколі. Мы ж ведамасныя, прадуктаў нам абы-якіх не завозяць. Дзяўчаты ў нас выцвічаныя, акуратныя. Не ведаю, адкуль што ўзялося...

— Афіцыянтка, што абслугоўвае чацвёрты столік, даўно ў вас працуе?

— Галя? Даўно. Ва ўсялякім разе, калі мяне сюды накіравалі, яна ўжо тут рабіла. Старанная жанчына, акуратная... Сёння ў яе выхадны, будзе заўтра з раніцы.

— Я б хацеў сустрэцца з ёй сёння. Можашце даць адрас?

— Магу. Толькі невядома, ці застанеце дома. У яе ў Сімферопалі хворая маці, дык яна ездзіць яе наведваць. Вось вам адрас.— Загадчыца падае Гарпенку лісток, разводзіць рукамі.— Як шукаць, сказаць не магу, бо ніколі не была. Ведаю толькі, што недзе ў Місхоры.

* * *

Кватэра Галіны Васільчанка месціцца на першым паверсе нязграбнага двухпавярховага дашчанага доміка. Недагледжанасць унутранага дворыка так не пасуе да знешнасці маладой жанчыны, якая сустракае яго ля веснічак, што Гарпенка ледзьве не ўскрыквае ад нечаканасці. Знутры, аднак, у аднапакаеўцы, дзе гаспадыня жыве з пяцігадовым сынам, не так і блага: утульна, не сказаць, каб шыкоўна, але і не бедна, да таго ж

— надзвычай чыста. Прыемна ўражвае адсутнасць у памяшканні непатрэбшчыны ў выглядзе розных танных упрыгожванняў — усё сціпла, густоўна, ненавязліва.

— Прабачце, што патурбаваў вас, Галіна Міхайлаўна. Я следчы пракуратуры Гарпенка, завітаў па справе. У сталоўцы сказалі, што ў вас сёння выхадны, вось і надумаўся наведацца.

— Прашу, сядайце, калі ласка.— Яна відавочна збянтэжаная, хоць і сіліцца не падаваць выгляду.— Што ж за справа такая?

— Сёння раніцой аднаго з кліентаў, што вы абслугоўваеце ў доме адпачынку, забралі ў бальніцу зцяжкім атручэннем.

— А-а,— яна крыху нібыта смялее.— Але ж я ўсяго толькі афіцыянтка, а не кухар. Мне выдаюць страву, я яе развожу. А хто атруціўся?

— Шамаеў, артыст балета. Ён сядзіць за чацвёртым столікам.

— Той, што ў ботах ходзіць? — Жанчына колькі хвілін маўчыць.— Я рэдка яго бачыла — за сняданкам і калі-нікалі ўвечары. Ягоную порцыю забірае жонка. Але чым ён мог атруціцца? У нас так строга...

— Гэтым займаецца санстанцыя,— ухіляецца ад прамога адказу Гарпенка.

Галіна Васільчанка недаверліва хітае галавой.

— А пры чым тут я?

— Мяркую, вы разумееце, што ў падобным выпадку наўмыснага атручэння таксама нельга выключаць?

— Вы што — мяне падазраеце?

— Што вы, проста даводжу да вашага ведама.

— А, значыць, вы завіталі да мяне як да патэнцыяльнай сведкі. Ну, дзякую,— гаворыць яна дакладна, без уласцівых жанчынам яе прафесіі жарганізмаў, і гэта крыху бянтэжыць Гарпенку.— Вас здзіўляе, напэўна, што я гэтак складна гавару? Дык не здзіўляйцеся, я амаль год вучылася ў юрыдычным.

— У юрыдычным?

— Так. У канцы першага курса выйшла замуж, і з вучобай прыйшлося развітацца. Муж быў вайсковец, загінуў у Афганістане.

— І вы не спрабавалі аднавіць вучобу?

— Спрабавала, але не атрымалася. Ды не вельмі пра тое шкадую. Мая цяперашняя праца дазваляе не толькі ўтрымліваць сябе і сына, але і дапамагаць зрэдзьчасу хворай маме. Але што гэта я так разгаварылася, вас жа зусім іншае цікавіць. Давайце

вашыя пытанні. Але толькі з адной умовай: калі тычацца не маёй асобы.

— Не вашай.

— Добра. Словам, вас цікавіць, ці меў хто магчымасць падсыпаць Шамаеву ў страву атруту?

— Правільна.

— Ну, што ж, мне як нястраўджанаму прэтэндэнту на званне юрыста ўяўляецца: мог. Што да версій канкрэтных, то іх можа быць дзве: нехта са старонніх ці хто-небудзь са сваіх — з такіх, як я, напрыклад...

— Вас мы, здаецца, дамовіліся выключыць са спіса.

— От дзякую. Тады лічыце: чацвёрта, што сядзяць за сталом, ды яшчэ восемдзесят чалавек з залы, ды абслуга.

— У колькі вы падалі вячэру?

— Як заўсёды, у шэсць дваццаць — хлеб, халодныя закускі, кампот. Гарачае — па з'яўленні кліентаў.

— Людзей, што сядзяць з Шамаевымі за чацвёртым столікам, памятаеце?

— Канечне. Сям'я з чарнобыльскай зоны: бацька, маці, двое хлопцаў.

— У колькі прыблізна яны скончылі вячэраць?

— Каля сямі.

— А татарка?

— Яна прыйшла, калі яны ўжо збіраліся адыходзіць. Хуценька з'ела гарачае, мужава сабрала на паднос.

— Як вы расстаўляеце шклянкі з пітвом?

— Як належыць, у кожнай сваё месца. Пераблытаць можна, толькі калі маеш на тое жаданне.

— Нічога незвычайнага ў той вечар не заўважылі?

— Не, калі не лічыць прыгоды з асвятленнем.

— Якой прыгоды?

— Ну, вы ж ведаеце, што ў горадзе рэгулярна два разы на тыдні адключаюць электрычнасць... Вось і ў сераду адключылі. Праўда, ненадоўга...

— У колькі гэта было?

— Дзесьці без чвэрці сем.

— І ўвесь гэты час кліенты сядзелі ў цемры?

— Чаму ўвесь? У нас ёсць свечкі, і мы іх пачалі запальваць. Але хутка святло зноў з'явілася.

— У той момант, калі яно з'явілася, па зале ніхто не рухаўся?

— Толькі афіцыянткі.

— Вы ўпэўнены?

— Упэўнена. Хто ж будзе хадзіць між столікаў у цемры? Што-небудзь яшчэ?

— Думаю, усё, што трэба было, я ад вас даведаўся. Дзякую — і да пабачэння. А калі ўспомніце часам якую дробязь, пазваніце мне, калі ласка. Вось тэлефон.

* * *

Чарнобыльская сям'я бавіць час на пляжы. Бацькі, людзі сярэдніх гадоў, штосьці напайголаса абмяркоўваюць, хлопцы-падлеткі, абое высокія, хударлявыя — у бацьку,— ганяюць ля вады мяч.

— Саўчукі? Аляксандр Міхайлавіч? Вольга Сцяпанаўна?

— Так, так,— матляе галавой жанчына.— А вы хто будзеце? — гаворыць яна па-ўкраінску, бойка, з уласцівай вясковым кабетам цікавасцю да новага чалавека.

— Я — Гарпенка, следчы гарадской пракуратуры, хачу з вамі пагутарыць.

Жанчына здзіўлена глядзіць на мужа, усплёсквае рукамі.

— А што ж вам трэба ад нас?

— Хачу задаць некалькі пытанняў.

— Прама тут? — кажа басам мужчына і няёмка ўсміхаецца. Бачна, што ён з маўчуноў і кожнае слова даецца яму з цяжкасцю.

— Не, не тут, пойдзем у памяшканне.

Жанчына загадвае хлопцам, каб, крыў Бог, не лезлі ў ваду, штурхаючы мужа ў спіну, накіроўваецца следам за Гарпенкам да сцяжыны.

— Вы даўно ў доме адпачынку?

— Другі тыдзень пайшоў.

— І як? Падабаецца?

— А каб яго ліха! Што ж гэта за адпачынак — адно ежа, спаннё ды гулянне пустое. Каб не хлопцы, я і трох дзён тут не засталася б.

— У сталоўцы вы за чацвёртым столікам седзіце?

— Ага, за чацвёртым.

— Суседзі падабаюцца?

— Дзякаваць Богу, неblaгiя трапіліся. Толькі вась не пагаварыць з імі: яго амаль не відаць, яна ўвесь час спазняецца. А тут... вы ж чулі, пэўна, навіну: сусед наш, малады татарын, атруціўся!

— Чуў. Таму і вырашыў з вамі пагутарыць.

— Вось яно што! — Твар кабеты на хвіліну ніякавее.— А мы думалі — так, незадача, нястраўнасць...

— Можа, і правільна думалі. Скажыце, у колькі вы ўчора скончылі вячэру?

— Сем гадзіннік паказваў.

— А ў колькі пачалі?

— А палове сёмай.

— Трохі раней,— падае голас мужчына.У шэсць дваццаць.

— Ну, так,— неахвотна пагаджаецца жанчына.— Мы заўсёды крыху раней прыходзім.

— Да пачатку вячэры ці потым, калі елі, ніхто да вашага століка не падыходзіў?

— Падыходзіў, калі елі, чалавек. Падыходзіў. Ну, гэты, сіваваты,— паварочваецца яна да мужа.

— Аптэкар,— удакладняе той.

— Ага, аптэкар. Падышоў, папрасіў аловак...

— Які аловак?

— Ну, той, якім меню на наступны дзень заказваем. За іхнім столікам, мусіць, не было, вось ён і падышоў да нас.

— Вярнуў?

— Вярнуў, а як жа! — Жанчына гаворыць хутка, суправаджаючы кожнае слова адпаведнымі жэстамі.

— Ён недалёка ад вас сядзіць?

— Праз столік.

— А з якога боку ён да вас падыходзіў?

— Дык... ззаду.

— Пісаў пры вас?

— Не, вярнуўся да свайго стала. Бо і іншыя рабілі заказы. Потым ён прынёс аловак.

— Можаче на месцы паказаць, як усё было?

— Можам.

З адміністрацыйнага будынка пераходзяць у сталоўку. Там кабета з адной з афіцыянткаў садзяцца за стол, мужчына, паводзячы ніякавата плячыма, разыгрывае ўчарашнюю сцэнку ў ролі Акаловіча. Эксперымент гэты, хоць і даволі ўдалы, мала, аднак, дадае да таго, што расказалі чарнобыльцы раней.

— Ну, а калі святло згасла, ніхто да вас не падыходзіў? — чапляючыся, нібы тапелец за саломінку, пытаецца напрыканцы Гарпенка.— Аптэкар ці, можа, яшчэ хто? Успомніце, калі ласка.

— Што ж успамінаць! — дзівячыся з гэткае ягонае зацятасці, адказвае жанчына.— Калі б хто падышоў — убачылі б. Не, нікога не было.

* * *

Акаловіч збіраецца на экскурсію — праз паўгадзіны павінны даць аўтобус на Ай-Петры. Па тым, як ён ахвотна згаджаецца памяняць свае планы, Гарпенка здагадваецца: ягонага прыходу чакалі.

— Вы хацелі б тут пагаварыць ці ў пракуратуры?

— Думаю, апошняе будзе лепш.— Гарпенка накіроўваецца да машыны.— Справа, самі разумеце, афіцыйная.

Аптэкар уладкоўваецца на сядзенні побач з шаферам, машына кранаецца з месца. Гарпенка, седзячы ззаду, пакуль едуць, моўчкі назірае за Акаловічам. Вытрыманыя, спакойныя жэсты. Сіваватая, правільнай формы галава. Хударлявы, даволі мускулісты торс. Звычайная знешнасць звычайнага чалавека. Гатоўнасць адразу ж адгукнуцца на слова — ці не ад недахопу кантактаў з людзьмі? Запытацца, чаму адзін тут на курорце? На несямейнага зусім непадобны. Марудліvasць, нават флегматычнасць, і гэткі бездакорны выгляд — не з халасцяцкай оперы, адчуваецца жаночая рука.

— Вы заўсёды адзін адпачываеце? — Нягледзячы на ранні час, у пакоі ўжо даволі гарача, і Гарпенка адчыняе фортку.

— Амаль,— счакаўшы крыху, адказвае аптэкар.— Амаль заўсёды.

— Чаму так?

— Бачыце, я адзін жыву... Жонка памерла ў восемдзесят трэцім, з таго часу і халасцякую.— Аптэкар на хвіліну змаўкае.— Але я на лёс не наракаю. Так шмат цікавага на свеце, ведаеце, ці то варта толькі на ўласных няшчасцях засяроджвацца...

— І што ж вас найбольш цікавіць?

— Ну, шмат што: людзі, іх уклад жыцця, погляды.

— Разумею вас,— Гарпенка робіць невялікую паўзу.— Скажыце, вы здагадваецеся, чаму я вас сюды запрасіў?

— Здагадваюся.— Цяпер Акаловіч, у сваю чаргу, маўчыць колькі хвілін.— Як жа, атручаны чалавек, а я аптэкар... Чым не версія?

— Адкуль вы ведаеце, што атручаны?

— Калі б гэта было не так, вы са мной цяпер не размаўлялі б. Зноў жа, афіцыянткі...

— Што афіцыянткі?

— Вы іх дапытвалі.

Гарпенка зноў змаўкае — на гэты раз значна на больш.

— Ну, калі вы такі праніклівы чалавек,— кажа ён нарэшце, прыкурваючы цыгарэту,— то і цягнуць з вамі, відаць, не след. Сапраўды, падставай для гэтай сустрэчы з'яўляецца атручэнне Шамаева.

— Як ён сябе адчувае?

— Яму ўжо лепш.

— Значыць, хутка паправіцца,— твар аптэкара нібыта крыху святлее.— Мінула больш сутак, а за такі час марфіну або яго аналагаў выдзяляецца з арганізма каля сямідзесяці пяці працэнтаў.

— І пра марфін вы ведаеце?

— Я чуў, як татарка расказвала жанчынам падрабязнасці... Звужэнне зрэнак, падзенне ціску, замаруджанае дыханне — гэта ж яўныя прыкметы ўздзеяння псіхатропнага рэчыва.

— Ясна... Скажыце, у колькі вы вячэралі напярэдадні атручэння?

— Пачаў а палове сёмай.

— У час вячэры нікуды не адлучаліся ад свайго століка?

— Адлучаўся... Але вы гэта і без мяне добра ведаеце... Я хадзіў па аловак да чацвёртага століка. Трэба было пазначыць у меню стравы на наступны дзень, а наш аловак некуды знік.

— Цікава, і што далей?

— Я падышоў да чацвёртага, узяў аловак, зноў вярнуўся на сваё месца.— Акаловіч гаворыць павольна, неяк вельмі для яго нехарактэрна — выразна, выдзяляючы кожнае слова.— Затым, калі ўсе пазначылі, занёс аловак назад, зноў вярнуўся. Дарэчы, усе, сядзяць наўкола, і тыя, за сталом, добра мяне бачылі... Так што атруту ў шклянку артысту не я падсыпаў.

— Я гэта і не сцвяржаю.— Гарпенка пасоўвае да аптэкара спісаны аркуш.— Прачытайце, падпішыце, калі ласка.

Аптэкар прабягае паперку вачыма, чыркае ручкай.

— Я магу ісці?

— Можце. Мой шафёр падвезе вас.

— Не трэба, я збіраюся забегчы па дарозе ў магазіны па сувеніры.

Ён выходзіць. Гарпенка праводзіць яго паглядам да бліжэйшага павароту, у задуменні вяртаецца да стала.

Канечне, з усіх, з кім давялося яму размаўляць з нагоды атручэння Шамаева, найбольшую цікавасць выклікае менавіта Акаловіч. Ягоная дасведчанасць у ядах, неабмежаваны доступ да іх, а таксама магчымае дачыненне да гісторыі з Сямёнавым робіць яго фігуру адной з цэнтральных. А гэтая яго вытрыманасць, цвярозы, узважлівы розум у спалучэнні з сентыментальна-даверлівай адкрытасцю...

І ўсё-такі быць упэўненым, што след узяты правільна, таксама нельга. Па-першае, бянтэжыць аптэкарава абьякавасць: гэтак можа паводзіць сябе ў адпаведнай сітуацыі ці сапраўды нявінны, ці надта ўжо цынічны чалавек. Па-другое, пры наяўнасці немайой колькасці ўскосных падазрэнняў, супраць яго, як ні дзіўна, няма ніводнага, якое можна было б пацвердзіць фактам.

Грунтавацца на інтуіцыі? А што, калі падводзіць? Вось яму здаецца, што паміж гібеллю Сямёнава і атручэннем артыста існуе сувязь. Але ж ніводны факт гэтага не пацвярджае. І Акаловіч, калі ён тут не зацікаўленая асоба, наўрад сам на гэтую сувязь выведзе. Шамаеў? Той, здаецца, сам — яе выпадковая ахвяра.

Канечне, было б вялікай удачай даведацца, як ён трапіў у гэты ланцуг, але як гэта зрабіць? Кароткая гутарка ў бальніцы адно ўпэўніла канчаткова: няшчасны нават не ўяўляе, што такая сувязь можа існаваць. Ён увогуле, здаецца, чалавек калі не несур'ёзны, дык даволі павярхоўны: ні табе ўласнае думкі, ні характару. Так, пусці-павалюся, куды больш моцны скіруе, туды і будзе веславаць, абы прыгода ды больш грукату. Такія людзі і трапляюць найчасцей у розныя недарэчныя гісторыі. І хоць і вінавацяць пасля іншых, вінаватыя найперш ва ўсім самі. Хоць, вядома, гэта зусім не значыць, што артыст стаў ахвяраю свядома, з вялікага жадання.

У калідоры грукваюць дзверы, нехта загаворвае з дзяжурным. Запаволеныя цяжкія крокі. Пук-пук-пук.

— Можна да вас?

— Уваходзьце, Андрэй Юстынавіч.— Гарпенка падьмаецца з-за стала.— Вось ужо каго не чакаў...

— Ёсць прапанова.— Кавальчук выцірае насоўкаю ўзмакрэлы лоб, плухаецца ў крэсла.— Вось паслухайце...

* * *

Афіцыянтка ўжо другі раз выглядае з-за перагародкі, расчаравана хмыкае, знікае ў кухні.

— Добрага вам апетыту,— кажа другая, з суседняга рада.— Чаму не ясце? Не падабаецца салата?

— Аднаму нясмачна.— Юстынавіч адрываецца ад газеты, акідвае памяшканне ўважлівым позіткам.

Тым часам зала пачынае пакрысе люднець. Першымі, як заўсёды, увальваюцца трактарысты з-пад Баранавіч. Гучна смеючыся, яны рассяджаюцца за столікам. Следам за імі займаюць свае месцы за чацвёртым чарнобыльцы, і вось ужо цягнуцца няспешным ланцужком усе астатнія. Чырванатварая мажняя масквічка, ледзь уладкаваўшыся за сталом, тоўхае пад руку суседку — відаць, карціць паказаць абнову. Ніякавата пасміхаючыся, шпацыруюць між радоў аграномка і дзяўчына-падлетак — па ўсім відаць, з новенькіх. Свідруючы стрэчных круглымі вочкамі-гузікамі, няспешна прабіраецца на законнае сваё месца беларуса-«грузін». Непрыкметна неяк, як з-пад зямлі, вырастае пасярод залы постаць Акаловіча. Цяпер, калі ўсе амаль навокал сядзяць, ён здаецца куды больш высокім, чым на самай справе. Заўважыўшы яго, сёй-той імгненна змаўкае, узбуджана штурхае суседа пад локаць. Аптэкар падыходзіць да свайго століка, садзіцца.

Усе ў зборы, толькі месца маладых татар паныла зёўрае сурвэткамі побач з прыборамі чарнобыльцаў. Юстынавіч употай кідае пагляд у дальні кут, дзе сядзіць, час ад часу перагаворваючыся з суседкай, чалавек Сярэдніх гадоў у чорных акулярах.

У залу імкліва ўваходзіць культмасавік з нейкай папераю ў руках, становіцца пасярод памяшкання, просіць увагі.

— Праз чатыры дні для вялікай групы адпачываючых заканчваецца змена,— кажа нечакана нізкім, як у мужчыны, голасам.— У нядзелю адбудзецца развітальны канцэрт. Будзе цікава, запрашаем усіх.

Дзяўчына выходзіць, і адразу ж з дзвярэй кухні афіцыянткі адна за другой пачынаюць вывозіць свае драбінкі са стравамі. У памяшканні на некалькі хвілін робіцца зусім ціха, толькі за спінай у Юстынавіча чуецца прыглушаны дзявочы смех, ды з кухні даносіцца густы бас архітэктара-разанца, што па завядзёнцы лаецца з кухарамі. Неўзабаве і зала пачынае ажываць.

Раптам, як і двое сутак назад, гасне святло. Лёгкая хваля абурэння прабягае між столікаў. Дзе-нідзе чыркаюць запалкамі. У залу ўваходзіць загадчыца, высвечваючы ліхтарыкам, пачынае

раздаваць свечкі. Але не паспяваюць апошнія іх атрымаць, як святло ўспыхвае зноў.

— Калі ласка, загасіце свечкі, спатрэбяцца іншым разам,— перакрываючы гаману, просіць жанчына.

Праходзіць каля паўгадзіны. Без дзесяці сем. Юстынавіч толькі што даеў другое, але брацца за чай не спяшаецца: намазваючы на лусту масла, уважліва сочыць краем вока за Акаловічам. Без пяці сем той падымаецца, памалу, як зачараваны, сунецца вузкім праходам да чацвёртага стала, кажа нешта мужчынчу-чарнобыльцу. Той вымае з сурвэтніцы кароценькі, спісаны амаль аловак, падае аптэкару. Акаловіч стаіць колькі хвілін нерухома, затым накіроўваецца да свайго месца. І раптам твар яго неяк дзіўна торгаецца, па вуснах прабягае радасна-недаўменная ўсмішка. Ён спыняецца, стаіць як укапаны, утаропіўшыся ў постаць чалавека, што сядзіць спінаю да яго за суседнім столікам. Той, ці то адчуўшы патыліцай аптэкараў пагляд, ці то збянтэжаны пільным позіркам Юстынавіча, нервова круціцца на табурэце, азіраецца. Твар яго, звычайна ўсмішліва-халодны, на якое імгненне страчвае звыклых абрысы, робіцца бездапаможны, як у дзіцяці. Але гэта доўжыцца, можа, толькі хвілю, не больш. «Грузін» хутка бярэ сябе ў рукі, пасміхаючыся, загаворвае аб нечым з суседкай.

Акаловіч тым часам таксама апрытомнеў ад узруху: робіць два крокі да стала, не згінаючы ног, моўчкі апускаецца на крэсла побач з «грузінам»...

— Вы ўсё зрабілі, як у той вечар?

— Здаецца, усё.— Аптэкар колькі хвілін няўцямна, нібыта ён тут упершыню, вывучае вачыма кабінет.— Усё так, толькі... — Ён змаўкае.

— Што — толькі? — рэзка перапыняе Гарпенка. Пайшла ўжо дзесятая гадзіна, і марудліва-непрытомныя паводзіны Акаловіча раздражняюць яго, хоць ён і стараецца гэтага не паказваць.— Калі ласка, гаварыце.

— Аловак, ведаеце... аловак...

— Ведаю, бачыў. Вы падышлі да чацвёртага, папрасілі, вярнуліся назад...

— Але было не так!

— Як гэта? Вы ж толькі што сцвярджалі, што ўсё зрабілі так, як у той вечар.

— Усё правільна... Але ж не было ўступу.

— Якога ўступу?

— Я ўспомніў пра гэта, калі вяртаўся да свайго стала,— не звяртаючы на запытанне, павольна працягвае аптэкар.— Нешта было не так. Я ўсё намагаўся здагадацца што і ніяк не мог... І вось ненаўмысна зірнуў на аднаго чалавека і адразу ўспомніў... Вы заўважлі за шостым столікам чалавека, які сядзіць да мяне спінаю?

— Прызнацца, не.

— Яго ўсе завуць «грузінам» — з-за грузінскай шапачкі... Дык вось, у той вечар ён параіў мне звярнуцца па аловак за чацвёрты столік. Пачуў, як пра яго загаварылі, павярнуўся да мяне: маўляў, за тым сталом ёсць. Ну, я і падаўся ў пазычкі.

— Але ж у час першай нашай з вамі размовы вы мне нічога пра тое не казалі! Чаму!

— Прабачце, зусім забыўся. Ведаеце, такі нязначны эпізод, я і значэння яму не надаў... Я ж нават твару ягонага не бачыў, калі ён шапнуў пра той аловак. Вось і вылецела з галавы. Ды, папраўдзе, я і цяпер не вельмі ўяўляю, як гэта можа вам дапамагчы ў следстве.

— Пабачым,— абьякава, нібыта мімаходзь, зазначае Гарпенка.— Час пакажа. Скажыце, вы асабіста з гэтым «грузінам» знаёмы?

— Не. Ён зусім нядаўна тут з'явіўся, з тыдзень таму.

— Ну, і яшчэ адно пытанне. Прыватнага, так сказаць, характару. Не будзеце супраць, калі яго задам?

— Гледзячы якое пытанне...

— Тычыцца вашых поглядаў.

— Маіх поглядаў? — У голасе ў аптэкара — здзіўленне.— І што канкрэтна вас цікавіць?

— Ну вось, напрыклад, мінулы раз вы хвалілі старыя часы, казалі, што з'яўляецеся праціўнікам змен. А чаму?

— Таму што тады лягчэй жылося.— Аптэкар устае.— Разумею, куды хіліце: маўляў, а як жа бацька, якога пасадзілі нізашто? Гэта складана, вельмі складана. І давайце не будзем пра тое.

* * *

— Калі вы ад'язджаеце?

— Пасяязайтра.— Юстынавіч прыкладае руку да кішэні.— Учора ўзяў білет на цягнік.

— І з якім настроем вяртаецеся дадому?

— Ведама з якім — з добрым.

— Разумею вас. Я таксама быў бы не супраць наведацца ў сваё сяло на пару дзён.

— Дык што перашкаджае?

— Справы, шанойны, справы. Вось перадам матэрыялы пракурору, тады пабачым. Дарэчы, ёсць да вас пытанне.

— Афіцыйнае?

— Не, прыватнае. Скажыце, як вы ўсё-такі выйшлі на «грузіна»?

— О, гэта вынік навуковых вышукаў,— усміхаецца Юстынавіч.— Я, здаецца, казаў вам, што цікаўлюся дыялекталогіяй, вывучаю мясцовыя гаворкі. Дык вось, калі мы ўпершыню пазнаёмліся са Шпакам, мяне здзівіла ягонае маўленне. Даволі чыстая, правільная мова — і раптам — са ў зваротных дзеясловах мінулага часу: смяяўса, наеўса, спазніўса. Тыповая асаблівасць гаворак некаторых раёнаў паўднёва-заходняй часткі Беларусі.

— Але ж Шпак жыве ў Оршы.

— Несур'ёзная заўвага, прабачце.

— Ваша праўда.— Гарпенка жартаўліва ўзнімае рукі ўгору.— Ну, і што далей?

— А тое, што Сямёнаў якраз ураджэнец Брэстчыны, дакладней — Бярозаўскага раёна.

— Як вы пра гэта даведаліся?

— Ад жонкі дацэнта.

— Вось чаму вы гэтак спрытна выйшлі на след!

— Сапраўды, выйшаў. Але не адразу, а толькі пасля экскурсіі да палаца Аляксандра III.

— А што там, калі не сакрэт, здарылася ля палаца?

— Ну, шмат што... Па-першае, паводзіны Шпака. Я ўпэўнены, што гэта з ягонай рукі дзяўчыне-фізруку забаранілі пасля таго ладзіць паходы. Па-другое, я заўважыў у ягоным маўленні гэтае -са. Вярнуўшыся з экскурсіі, я супаставіў па дыялекталагічнай карце раёны, дзе яно распаўсюджана, з месцам нараджэння Сямёнава і прыйшоў да пэўнай высновы... З'явілася здагадка пра магчымае ранейшае знаёмства Шпака з дацэнтам.

— Чаму вы адразу не сказалі мне пра сваё падазрэнне?

— Я так і намерваўся зрабіць, але тут нечакана збытала ўсе карты атручэнне Шамаева. Усё паказвала на Акаловіча, і я вырашыў пачакаць.

— І прапанавалі эксперымент у сталойцы! Але ж геніяльная задума!

— Вам жартачкі!, А колькі яна каштавала няшчаснаму аптэкару, вы хочэ здагадаецеся? Ен, здаецца, дагэтуль не можа апрытомець адузруху. А вось Шпак... Ен што, адразу прызнаўся ў атручэнні татарына?

— Не, ён доўга аднекваўся. І толькі калі я яму напамніў, што яны з Сямёнавым з аднаго раёна і сувязь паміж імі няцяжка будзе прасачыць, урэшце здаўся.

— Дык вы ведалі, адкуль ён паходзіць?

— Я прагледзеў у адміністратара пашпартныя дадзеныя абодвух. Вы ведаеце, канечне, што Сямёнаў шэсць гадоў правёў у лагера на Поўначы?

— Ведаю.

— А што трапіў туды не без дапамогі Шпака?

— Не-е,— Юстынавіч здзіўлена ўскідае вочы.— Няўжо Шпак сам у тым прызнаўся?

— Вымушаны быў, бо ўсё роўна рана ці позна адкрылася б: дацэнт наўрад ці рабіў з гэтага тайну. Ва ўсякім разе блізкія ведаюць. Хочаце даведацца падрабязнасці?

Юстынавіч моўчкі матляе галавой.

— Дык слухайце. Шпак працаваў тады ў камсамоле. Сямёнаў жа толькі пачынаў навуковую кар'еру. Тут нехта наклапаў на маладога вучонага, яго пасадзілі. Цяпер, калі пачалі адкрывацца архівы, Сямёнаў нейкім чынам даведаўся, каму абавязаны даўнім тым задавальненнем. І вось выпадак — неспадзяваная сустрэча ў доме адпачынку.

— Значыць, гэта Шпаку адрасаваў ён пагрозу вывесці на чыстую ваду!

— Канечне! І Шпак пра гэта здагадаўся. Усе гэтыя гады яму няблага жылося, усё меў, і раптам на табе — выкрыццё. Невядома, якім чынам збіраўся дацэнт паквітацца, але адно відавочна: «грузін» спалохаўся. Тым часам імпульсіўны Сямёнаў, перахапіўшы, відаць, колькі чарак, вырашыў пачаць справу неадкладна. Ен выклікаў Шпака на пірс. Завязалася барацьба. Вынік яе — вядомы.

— Атрымліваецца — забойства наўмыснае?

— Можа, і так, але для Шпака яно, здаецца, было адзіным выйсцем. Хоць, з другога боку, і ўскладняла жыццё. Бо адразу ўзнікала пытанне: што рабіць далей. З'ехаць адсюль? Небяспечна, бо выклічаш падзрэненне.— Гарпенка змаўкае, нібыта даючы слова Юстынавічу, прымаецца раскурваць цыгарэту.

— Вось тады ён,— падхоплівае бухгалтар,— ведаючы пра непрыязныя адносіны між Сямёнавым і Акаловічам, вырашыў скарыстаць іх. Ён добра разумеў, што апошні, нават пры наяўнасці алібі,— адзін з тых, каго следства так лёгка з рук не выпусціць. А паколькі Акаловіч аптэкар, то найлепшы сродак яго канчаткова падставіць — выкарыстаць яд. Тым больш што Шамаеў, які можа даць сёе-тое следству, таксама постаць даволі небяспечная. Такім чынам, кола замыкаецца... Вы са мной згодны?

— Згодзен. Але я хачу ўсё-такі вярнуцца да мілай нашай размовы. Вы тады казалі, што не верыце ў вінаватасць Акаловіча. Але адкуль такі давер?

— Бачыце, вы як юрыст найперш мяркуеце аб чалавеку са спасылкамі на відавочныя факты. Я ж не нясу за расследаванне ніякай адказнасці, таму магу дазволіць сабе раскошу даверыцца асабістаму жыццёваму вопыту... і інтуіцыі. У дадзеным выпадку я проста скарыстаў адно накіраванне. Памятаеце, я расказваў вам, як мы аднаго разу распівалі з аптэкарам у ягоным пакоі чырвонае віно? Прабачце, але я тады не ўсё сказаў. Мы доўга сядзелі, пасля выйшлі на балкон. І ён сказаў: «Ведаеце, чаго мне часам хочацца больш за ўсё на свеце?» І сам адказаў: «Каб хто-небудзь пагладзіў па галаве».

— Так і сказаў?

— Так і сказаў.— Юстынавіч задуменна круціць галавой.— Можна, наўна так лічыць, але я думаю, такі чалавек наўрад ці здольны на забойства... Ну, а Шпак — гэты, здаецца, зусім інакшага гатунку... Дарэчы, калі ён марфін падсыпаў?

— Перад вячэраю. Афіцыянтка паставіла кампот, пайшла на кухню, а ён гэтую паўзу, пакуль нікога не было ў зале, і скарыстаў. Потым выйшаў і вярнуўся ў памяшканне ўжо разам з усімі...

— Пазнавата ўжо, трэба ісці.

— Хочаце — праводжу?

— Не варта. Апошняя ноч у гэтым горадзе, хочацца развітацца з ім сам-насам. А вось калі падкінеце заўтра на станцыю, буду вельмі ўдзячны. Апошні тралейбус адыходзіць без чвэрці адзінаццаць.

— Ды што вы будзеце блытацца ўначы па тралейбусах! — Гарпенка выходзіць з-за стала, падае руку.— Падкіну ў Сімферопаль, пад самы цягнік. Так што — да заўтра.

АПОШНЯЕ ПАДАРОЖЖА Ў КРАІНУ ЛІВАЎ⁸

Яшчэ не паспеў тэлефон, здаецца, адысці ад першай той, працяглай Вінцэсвай размовы з жонкай, як зноў зазваніў — залівіста, настойліва, нібы ашалелы.

Юстынавіч памкнуўся да дзвярэй ваннага пакоя, дзе плёскаўся, задаволена фыркаючы, гаспадар, але перадумаў: падышоў да апарата, зняў трубку.

— Sveiki!⁹ — малады жаночы голас гучаў нецярпліва, — Kas tas ir?¹⁰

— Дзень добры! Прабачце, я...

— Вы не разумееце па-латышску? — загаварыла па-руску жанчына. — Хто вы?

— Я госць Вінцэся. А вы хто будзеце?

— Я Марта Пуціня, наўрад вы мяне ведаеце. Мне вельмі патрэбны хто-небудзь з гаспадароў, — яна гаварыла так хутка, што Юстынавіч ледзь-ледзь паспяваў улоўліваць сэнс сказанага. — Вінцэсь або Рыта. Паклічце, калі ласка, каго-небудзь! Lūdzu! Es jūs lōdzu!¹¹ Калі ласка!

— Рыты няма, а Вінцэсь прымае ванну, але чакайце... — Юстынавіч паклаў трубку, падышоў да ваннага пакоя. — Вінцэсь, цябе да тэлефона.

Кран у пакоі заціх.

— Не дадучь памыцца! Вось толькі намыліўся... Хто там?

— Нецярплівая маладая асоба.

— Давай сюды апарат.

Юстынавіч тыцнуў у пройму дзвярэй тэлефон. пайшоў на кухню: Рыта перад адыходам прасіла абавязкова пакарміць мужа. («Такой гультай, знаеш, никак себя не приглядит».)

Не паспеў, аднак, ускіпець суп, як Вінцэсь, мокры, распараны, вываліўся з ванны, пачаў апрацца. Ягоны азызлы пасля нядаўняе хваробы твар выглядаў заклапочана.

— Што-небудзь здарылася, Вінцэсь? — Юстынавіч зірнуў на сябра.

— Здарылася, — матлянуў галавою той. — Юганка Вяліччыха знікла.

⁸ Лівы — фінскае племя, некалі жыло ў ваколіцах Сігулды.

⁹ — Дзень добры! (латышск.)

¹⁰ — Хто гэта? (латышск.)

¹¹ — Калі ласка! Вельмі вас прашу! (латышск.)

— Як знікла?

— А вось так: пайшла з дому і не вярнулася. Званіла ўнучка яе, Марта. Ёй паведамлілі, нібыта старая ў Сігулдзе, у гасцініцы.

— У Сігулдзе? Што яна там робіць? Ёй жа, калі не памыляюся, пад восемдзесят.

— За восемдзесят,— удакладніў Вінцэсь.— Каля васьмідзесяці пяці. Разумееш, узрост... Можна пайсці з дому і прапасці на некалькі дзён. То дзе-небудзь у Саласпілсе аб'явіцца, то ў Огрэ, то яшчэ дзе. Апошні раз ажно з Ліёпаі прывезлі. Садзіцца на цягнік і едзе... Правалы памяці.

— Як жа тады яе знаходзяць?

— Вельмі проста: Марта піша цыдулкі з указаннем прозвішча, адраса, хатняга тэлефона і распіхвае па кішэнях,— Вінцэсь уздыхнуў.— Эх, так недарэчы ўсё гэта.

— Яна прасіла дапамагчы?

— Так. Хочаш, паедзем з намі? Разам і Сігулду паглядзіш, ты ж даўно рваўся ў гэтую — як яе... краіну ліваў.

— З задавальненнем.

У дзвярах склыгнуў ключ, увайшла Вінцэсева жонка Рыта, вясёлая рухавая кабеціна з усмешлівым тварам. Яна была на дзесяць гадоў маладзейшая за мужа, і цяпер, калі яму перакінула за шэсцьдзесят пяць, розніца між імі ва ўзросце асабліва кідалася ў вочы.

— Куды ж гэта ягамосці?

— Ды Юганка зноў збегла... Званіла Марта, прасіла падвезці ў Сігулду, не хоча на дызелях са старой валаводзіцца. І Андрэй вось узахвоціўся ехаць.

— То едзьце, што мне,— пагадзілася жанчына.— Толькі глядзіце, доўга не баўцеся — не падлеткі, харчавацца трэба своєчасова.

Двухпавярховы каменны будынак гасцініцы, аздоблены чырвонай цэглай і плюшчом, сустрэў прыезджых стоенай цішынёй.

— Ну, вось, прыехалі.— Вінцэсь загнушыў матор, вылез з салона. Марта таксама выскачыла з машыны, выстукваючы абцасікамі па тратуары, пайшла следам за ім да ўвахода. Юстынавіч бачыў праз акно, як яны перасеклі вестыбюль, накіраваліся да адміністратаркі. Вінцэсь нешта сказаў жанчыне. Яна хітанула галавой, нахілілася над сталом — мусіць, шукала ключы. Затым усе трое выйшлі ў вестыбюль, хутка пакročылі ў другі канец доўгага, падобнага на бальнічны, калідора.

Праз некалькі хвілін адміністратарка вярнулася, распачліва размахваючы рукамі, схапіла трубку тэлефона, пачала круціць дыск. На двор выскачыла Марта, прыціскаючы да збялелых вуснаў насоўку, падбегла да машыны.

— Яна... яна памерла,— сказала з жахам у голасе.— Palidziet, lūdzu! Памажыце, калі ласка!

Юстынавіч выкараскаўся з «Масквіча», падаўся за дзяўчынай у гасцініцу. Абмінуўшы залу з белымі паўкруглымі сталамі і чырвонымі крэсламі, спыніліся ля апошніх па правым баку калідора дзвярэй.

Старая ляжала на падлозе, падкурчыўшы пад сябе ногі, глядзела ў столь нежывымі вачыма. Была яна даволі мажнага целаскладу, у чорнай сукенцы на гузіках і стаптаных шэрых боціках. Зялёная, у жоўтую паску хустка збілася на скронь, і паловы твару не было відно. На сталі стаяў кубак з недапітым чаем. На ложку ляжала ці то паліто, ці то плашч — вопратка злілася па колеры з капай, таму вызначыць дакладна, што гэта такое, было немагчыма. Пасярод пакоя стаяў разгублены Вінцэс, церабіў пальцамі пачак з-пад цыгарэт.

— Не чапайце тут нічога,— убачыўшы, як ён нахіляецца над нябожчыцай, папярэдзіў Юстынавіч.— Адміністратарка звоніць у паліцыю, да прыбыцця паліцэйскіх усё павінна застацца, як было.

Сапраўды, праз некалькі хвілін у дворыку гасцініцы спынілася паліцэйская машына, з яе выйшлі трое мужчын у цывільным, падбегам накіраваліся ў вестыбюль, дзе іх чакала адміністратарка.

Адзін з мужчын, флегматычны маладзец гадоў сарака, убачыўшы ў пакоі гэтулькі народу, незадаволена зморшчыўся.

— Што гэта за людзі?! Хіба вам невядома, што знаходжанне старонніх у памяшканні з нябожчыкам у адсутнасці супрацоўнікаў органаў катэгарычна забаронена?

— Прабачце, я неяк не падумала,— кабета разгублена развяла рукі ў бакі.— Яны прыехалі, запыталіся, я прывяла ў нумар... Потым я пабегла званіць, яны засталіся...

— Вы што, усе — родныя гэтай жанчыны? — матлянуж галавою ў бок нябожчыцы маладзец.

Двое другіх тым часам прыняліся аглядаць труп.

— Я яё ўнучка,— азвалася пасля невялікай паўзы Марта і запытальна зірнула на Вінцэса.— А гэта — сябры нашае сям'і.

— А я — следчы пракуратуры Артманіс,— адрэкамендаваўся маладзец і сказаў нешта адміністратарцы па-латышску. Тая згодна хітанула галавой.— Пяройдзем у другі пакой.

У вестыбюлі было ціха, толькі аднекуль з другога паверха даносіліся гукі радыё.

— Жыльцоў шмат зараз? — спытаў Артманіс, крочачы ўпобачкі з адміністратаркай у процілеглы канец калідора.

— Вольных нумароў няма, — адказала жанчына.— Група школьнікаў з Екабпілса — сорок чалавек, яны зараз на экскурсіі ў Турайдзе. Астатнія — камандзіраваныя. У Рызе надта дарагія гасцініцы, вось і ціснучца да нас.

Нумар на тры асобы, які яна адчыніла, хоць і было там усё акуратна прыбрана, аказаўся наўздзіў няўтульным — з-за халадэчы.

— Лістапад на дварэ, а ўсё яшчэ не топяць.— Жанчына высунула з-пад стала тры крэслы, падала іх Артманісу, Марце і Вінцэсю. Юстынавічу паказала жэстам, каб садзіўся на ложак.— Я вам яшчэ патрэбная?

— Мы з вамі сустрэнемся пасля,— адказаў следчы.

Адміністратарка сказала яму некалькі слоў па-латышску, выйшла з пакоя.

— Ну, цяпер з вамі пагутарым.— Артманіс павярнуўся тварам да Марты.— Кажаце, вы ўнучка?

— Так.

— Нябожчыца жыла з вамі?

— Так.

— Як яна трапіла ў гасцініцу?

— Мабыць, села на дызель і прыехала.— Дзяўчына хвіліну павагалася.— Ведаеце, з ёю гэта і раней здаралася. Сядзе ў поезд і паедзе абы-куды. Словам, хвароба — правалы памяці.

— Калі яна знікла з дому?

— Учора. Дакладна не ведаю. Калі я вярнулася апоўдні з горада, яе не было.

— Вы ўдзвюх жылі?

— Амаль што так. Мама з намі, але яна ўвесь час у ад'ездах — яна трэнер.

— Як вы даведаліся, што ваша бабуля тут, у сігудскай гасцініцы?

— Мне пазванілі, сказалі.

— Хто пазваніў?

— Адміністратарка.

— Як яна даведалася ваш тэлефон?

— Я заўсёды кладу... клала бабулі ў кішэню паперку з нумарам. Так, на ўсялякі выпадак: раптам хто знойдзе, пазвоніць.

— Як яна адчувала сябе напярэдадні?

— Добра.

— Вы не пасварыліся часам?

— Што вы!

Яны яшчэ размаўлялі хвілін пяць, увесь гэты час Артманіс занатоўваў словы Марты на паперы. Нарэшце яны скончылі, следчы папрасіў дзяўчыну падпісаць паказанні, звярнуўся да Вінцэся і Юстынавіча:

— Ну, і да вас у мяне будзе некалькі пытанняў. Калі вы даведаліся аб здарэнні?

— Сёння раніцою, — вымкнуўся Вінцэсь, — А дзесятай. Я якраз мьўся, тут пазваніла Марта.

— А пра тое, што яна памерла?

— Дык... тут ужо, у гасцініцы. Мы прыехалі, а яна... нежывая.

— А вы?

— Таксама, — пацвердзіў Юстынавіч. Увайшоў адзін з мужчын, што заставаліся аглядаць труп, — ці не ўрач.

— Падобна, інфаркт, — сказаў, паціскаючы плячыма. — Памерла каля сямі раніцы. Прыкмет гвалтоўнай смерці — аніякіх.

— Інфаркт! — Марта бездапаможна адкінула галаву на спіну крэсла. — Божа, хто б мог падумаць.

— Цела адправім у Рыгу на дэтальную экспертызу, — паказваючы, што размова скончана, сказаў следчы. — Атрымаеце заўтра, пасля дзевяці.

Дызель мякка таргануўся, пачаў паволі, нібы лодка ад берага, аддаляцца ад прыпынку. Юстынавіч зірнуў на гадзіннік: адзінаццаць трыццаць, пяцьдзесят пяць хвілін у дарозе.

— Калі не надарыцца землятрусу, к дванаццаці будзем у Сігудзе, — сказаў, пазяхаючы, сусед па лаве і балюча шаргануў бухгалтара ботам па назе. — О, прабачце!

— Нічога. — Юстынавіч ветліва, як толькі мог, усміхнуўся, адварнуўся да акна: зараслі ажынніку, што суцэльнаю градкай цягнуліся ўздоўж палатна амаль ад самае Рыгі, цікавілі яго нашмат больш.

Рэшту шляху ён так і праехаў, вывучаючы краявід, што вельмі нагадваў увогуле беларускі дзе-небудзь паміж Полацкам і Старым Сялом, вяртаючыся час ад часу ў думках да падзей апошніх дзён.

Дванаццатага пахавалі Югану. Пахавалі на могільніку Райніса, побач з мужам і сынам. Апроч Веры, якую ён у мігусні нават як след не разглядзеў, і Марты, прысутнічалі Рыта і Вінцэс Манкевічы, стрыечная Вінцэсева сястра Люба Раманоўская і яе муж Юзік, некалькі суседзяў. Мелася быць нявестка нябожчыцы, алеў яе нешта здарылася, і яна не прыйшла. Вера настойвала, каб пахаванне адбылося з ксяндзом, але Марта чамусьці была супраць, таму пагадзіліся замест гэтага загазаць у нядзелю імшу.

Сама цырымонія пахавання прайшла хоць і досыць урачыста, але ж неяк занадта хутка, нібы похапкам. Зусім не так, як бывае ў Чамярыцы, дзе смерць чалавека, незалежна ад ягонага ўзросту, — цэлая падзея для ўсяго наваколя, а пытанне аб тым, як выносіць нябожчыка з хаты, як паводзіць сябе родным пад час апошняга развітання — сталая навука...

Сігудда ўразіла нечаканую зменаў надвор'я: хмары развеяліся, выглянула сонца, і ўсё навокал адразу неяк павесялела.

— А вам пашэнціла,— спускаючыся на пляцоўку, зазначыў сусед.— Ведаеце, куды ісці? Не?

Юстынавіч адмоўна хітануў галавой.

— Вось глядзіце тады: пойдзеце прама, мінеце гасцініцу, краму і адразу зварочвайце ўлева. Ubачыце царкву, далей будзе шпіталь, абыдзеце яго наўкола і акурат трапіце да палаца. Адтуль, калі не палянуецца, можаце прашпацыраваць у Турайду. Па дарозе абавязкова зазірніце ў грот Гутмана.

— Колькі будзе да Турайды?

— Вёрст з пяць. Ну, шчасліва вам.

— І вам усяго найлепшага.— Юстынавіч выйшаў на цэнтральную вуліцу, няспешна пакрочыў па ўказаным маршруце.

— Прабачце, на дызель у 15.26 я паспею?

Вадзіцель націснуў на стартэр, няўважліва зірнуў на адзінага пасажыра.

— Рэйс 15.26 — летні,— сказаў, вырульваючы з пляцоўкі на шашу.— Давядзецца вам чакаць да паловы шостай. Трэба было паспяшацца, тады паспелі б на 14.24.

Юстынавіч адхінуўся на сядзенні, дастаў з пакунка, які ўпхнула жывасілам раніцою Рыта, узяўся есці. Але не паспеў і разахоціцца як след, як уехалі ў Сігуду. Ён змахнуў назад, у мяшэчак, рэшткі ежы, падаўся да выхаду.

Сапраўды, згодна з раскладам, чарговы цягнік на Рыгу павінен быў адыходзіць у палове шостай. Чакаць заставалася дзве

з паловай гадзіны. Сядзець на станцыі, на мулкіх лавах, не хацелася. Ён выйшаў на вуліцу, трымаючыся знаёмага маршруту, паплёўся ўздоўж Pies.

Акуратны, крыху змрачнаваты каменны будынак сустрэў, як і тады, калі прыязджалі за Юганай, даволі няветліва. Тая самая адміністратарка адарвалася ад кніжкі, падазрона глянула на яго, чамусьці бліжэй пасунула да сябе тэлефонны апарат. Яна, відаць, не пазнала яго, і гэта тут, у чужым, дзе ніводнае знаёмае душы, гарадку, неяк дзіўна паўздзейнічала на бухгалтара. Ён імгненна зацяўся, моўчкі накіраваўся назад, да дзвярэй. Жанчына зірнула на яго яшчэ раз, раптам падхапілася з-за стала, кінулася следам.

— Paqaidiet!¹²

Юстынавіч спыніўся.

— Пачакайце! Sveiki! Дзень добры! Прабачце, я вас адразу не прызнала. Вы што-небудзь хацелі? Можа, пасяліцца?

— Дзень добры! Не, не пасяліцца. Спазніўся на цягнік, дай, думаю, зазірну. Як-ніяк знаёмыя.

— Правільна зрабілі. Уваходзьце.— Яна ўзяла Юстынавіча пад руку, павяла ў вестыбюль. Было бачна, што ягоны прыход зусім ёй не даспадобы, як падалося напачатку.— О, гэта была такая непрыемнасць з той кабетай! Такая неспадзяванка! Ці дасце веры, я зараз нават у той пакой баюся адна ўваходзіць. А вы тутэйшы?

— Не, я з Беларусі. Гасцюю ў школьнага сябра.

— А, значыць, надумаліся паглядзець нашы ваколiцы,— усміхнулася жанчына.— А хто вам тая старая? Прабачце, што пытаюся...

— Нічога. Яна чужая мне. Хоць, можа, гэта і не зусім дакладнае слова — чужая. Ведаеце, упобачкі жылі некалі ў вёсцы.

— О, разумею вас,— жанчына жэстам запрасіла Юстынавіча сесці за адзін са столікаў.— Я таксама вясковая, з-пад Баўскі, таму мне ўсё гэта вельмі блізка... Уяўляю, што вы зараз адчуваеце.

— Ну, я ўжо не ўтым узросце, каб самому баяцца смерці. Хоць, канечне, вось так, без памяці, не хацелася б.

— Як — без памяці? — яна здзіўлена паціснула плячыма.— Вы гэта пра нябожчыцу?

— Так.

— Чаму вы гэтак гаворыце? Яна была пры памяці.

¹² Пачакайце! (латышск.)

— Сапраўды? — у Юстынавіча на імгненне перахапіла дыханне.— А як жа яна тады трапіла да вас у гасцініцу?

— Быццам вы не ведаеце! — махнула рукою жанчына: маўляў, не жартуйце, калі ласка.— Яе прывезлі, высадзілі... я падумала яшчэ: во, глянё, гэтка старая, а на таксі раскатвае. Потым яна ўвайшла, запыталася, ці ёсць вольныя месцы. Я дапамагла ёй запоўніць квіток.

— Значыць, яна на таксі прыехала?

— Дакладна сказаць не магу, бо не бачыла. Чула толькі, як машына ад'ехала.

— Вы потым, калі яна ўжо ў вас пасялілася, размаўлялі з ёй?

— Спрабавала, але яна не надта аказалася згаворлівай. Гэта мяне здзівіла, бо ў такім узросце людзі звычайна любяць пагаманіць. Яна — не, сказала толькі, што ёй гасцініца не падабаецца і што хутка яе адсюль забяруць.

— Хто забярэ?

— Адкуль жа я ведаю,— адміністратарка паціснула плячыма.— Яна нічога мне не казала.

— Як яна выглядала?

— Кепскавата, была вельмі бледная.

— А чаму прыехала ў Сігулду, нічога не гаварыла?

— Не-не. Прыйшла, падала пашпарт. Разлічылася за двое сутак, гэта сто шэсцьдзесят рэпшыкаў. Потым я павяла яе ў нумар. А каля шасці раніцы яна раптам прыйшла да мяне ў рэгістратуру, папрасіла пазваніць. Я пазваніла. Неузабаве вы прыехалі.— Яна спахапілася, нагнулася над сталом.— Ой, ведаеце, ледзь не забылася... Тут сумачка яе засталася, вось яна. Можна перадасце ўнучцы? Пустая, толькі аловак ды пальчаткі, больш нічога не было. Ды яшчэ паперка з тэлефонам. Дык перадасце?

— Перадам. Дзякуй вам.

— За што?

— За тое, што пагаварылі з падарожным. Дарэчы, як ваша імя?

— Інгрыда Круміна. А ваша?

— Кавальчук Андрэй Юстынавіч.— Ен зірнуў на гадзіннік.— Яшчэ шмат да цягніка. Можна падкажаце, што тут, у вашым горадзе, можна паглядзець?

— Ля палаца былі?

— Быў.

— Тады шхадзіце ў лютэранскую царкву. Яшчэ магазін у нас неблагі ёсць. Але там наўрад што вас зацікавіць: шмат усяго, але болей для вока, а не для жыцця.

Ён падняўся з-за стала, накіраваўся да выхаду.

— Скажыце, а следчаму вы пра тое, што нябожчыца прыехала на машыне, казалі? — спытаў, беручыся за ручку дзвярэй.

— Не, ён не пытаўся,— адказала яна крыху здзіўлена.— А што, трэба было сказаць?

— Ну, калі не пытаўся, значыць, неабавязкова,— паспяшаўся ён супакоіць жанчыну і выйшаў на вуліцу.

Вінцэс, як заўсёды ў гэты час (за шэсць дзён Юстынавіч даволі дасканала вывучыў сталья сябравы звычкі), абедаяў. Ён працаваў брыгадзірам цесляроў на мэблевай фабрыцы, гэта было зусім побач з домам, але ўсё роўна кожны раз званіў перад абедам Рыце, папярэдзваў, што хутка будзе. Цяпер было бачна: ён толькі што заявіўся — у прыхожай не паспелі высахнуць сляды ад абутку, на сталае дымілася параю поўная, некранутая амаль талерка супу.

— Ну, як справы? Дзе сёння быў?

— Наведаўся ў Старую Рыгу,— ведаючы загадзя, якая будзе рэакцыя, адказаў Юстынавіч.— Паглядзеў касцёл, у якім вы моліцеся.

— Зноў — у Старую Рыгу? Кожны дзень адно і тое ж! Хоць, папраўдзе, там ёсць што паглядзець. Не тое што ў тваёй Чамярыцы.— Вінцэс пасунуў бліжэй талерку, пачаў гучна, з прысвістам, сёрбаць.— Слухай, што ты казаў наконт гэтай дыякел... дыялекталогіі?

— Дыялекталогіі,— паправіў Юстынавіч.

— Хай сабе дыялекталогіі, гэткая розніца! Але ж занятак ты знайшоў! Я вось за сорок гадоў так забыўся на тыя гаворкі, што нават не спамянаю — і нічога, жыву!

— А не скажы, бацька,— падала голас з кухні Рыта.— Іншы раз такое ляпнеш, што ні ў адным, пэўна, слоўніку не адшукаеш. Вось надоечы сказаў: пасцялі далавах. Што значыць — далавах?

— То дыялектнае слова,— атрымаўшы неспадзяваную падтрымку, ажывіўся Юстынавіч.— Далавах — значыцца на падлозе.

— Як ні круціся, а ад сябе нікуды не дзенешся,— працягвала Рыта. — З чым на свет з'явіўся, тое да скону мусіш пры сабе насіць. Аднаго я не разумею: якія вы, беларусы, здзіўныя людзі.

— Чаму дзіўныя?

— Хіба ж я ведаю — чаму? Але дзіўныя. Вельмі.

Вінцэсь падняўся з-за стала, прычыніў дзверы пакоя.

— Ух, заядлая латышка! — сказаў не то жартам, не то ўсур'ез.— За сваё гатова ўбойку кідацца. Хоць, папраўдзе, чым ні ў чым мае рацыю.— Ён ніякавата ўсміхнуўся.— Не казаў табе, а ў мяне ж непрыемнасць. Як брыгадзіру трэба ведаць па-іхняму, а я ні гу-гу. Ды і грамадзянства яшчэ ці дадуць — невядома. Сорак з гакам гадоў тут пражыў, колькі нагараваўся, па балдарайскіх бараках тулячыся, і во як атрымалася. Эх, зайздросчу табе! Праўду кажа Рыта: дзе нарадзіўся, там і згадзіўся. А наконт навукі не зважай: жартую. Дарэчы, Марце дазваніўся?

— Пакуль што не — не адказваюць.

— Пазвоніш яшчэ, не такая пільніца.

— Алё, слухаю вас. Прабачце, адну хвіліну, я толькі што ўвайшла, не паспела зачыніць за сабою,— голас на тым канцы сапраўды быў запыханы. Пачуўся слабы грукат, і трубку зноў узялі.— Алё, можаце гаварыць.

— Дзень добры! Гэта Марта?

— Марта? Не, Марты ў нас няма. Прабачце.— І перш чым Юстынавіч паспеў зарыентавацца, жанчына паклала трубку.

Што за непаразуменне? Ці зрок, можа, падводзіць? Ён усчапіў акуляр, паднёс паперку да самых вачэй. Не, усё правільна, так і набіраў. Ніякай каторая з лічбаў з'ехала. Ён счакаў хвіліну, зноў крутнуў дыск.

— Алё, слухаю,— той самы малады, ледзь-ледзь афектаваны голас, тое самае няроўнае, збітае з рытму шпаркаю хадой дыханне.

— Прабачце, гэта зноў я. Я шукаю Марту Пуціню.

— Марту Пуціню? — голас на імгненне заціх.— А дзе вы ўзялі гэты нумар?

— Мне далі яго ў сігудскай гасцініцы. Марта Пуціня...

— Вы памыляецеся. Ніякай Марты Пуціні тут няма. Тут жывуць зусім другія людзі.

— Але мне далі гэты нумар.

— Прабачце, гэта нейкая памылка.— Жанчына хмыкнула, зноў паклала трубку.

— Ну што, дазваніўся нарэшце? — Вінцэсь падаў голас з ваннага пакоя.— Нешта ж зусім мала гаварыў.

Юстынавіч няпэўна ціскануў плячыма.

— Здаецца, не той нумар.

— Як не той? — Вінцэсь высунуў у калідор намылены, пабрыты напалову падбародак.— Па якім ты звоніш?

— Вось,— Юстынавіч падаў паперку.— Па гэтым адміністратарка сігулдскай гасцініцы званіма раніцой дзэсятага па просьбе Юганы.

— Але тут сапраўды нейкая памылка. Гэта нумар не Пуціньшаў. Разгарні даведнік на літару «п» і сам упэўнішся.

Юстынавіч разгарнуў кніжку: нумар, сапраўды, быў другі. Ён прыклаў трубку да вуха, хутка набраў яго.

— Слухаю вас,— голас быў не Марцін, але вельмі падобны, толькі больш сталы.

— Прабачце, гэта...

— Гэта Вера,— падказала жанчына.— А хто звоніць?

— Я Кавальчук. Магчыма, вы мяне не памятаеце. Я быў на пахаванні вашай маці.

— Як жа, як жа, памятаю, мне вас паказваў Юзік Раманоўскі. Вы мне спадабаліся, і я ўжо хацела прасіць Вінцэся, каб прывёз вас да мяне. Пасядзелі б, пагутарылі б, а то мне надта сумна адной. Марта днямі не стыкаецца дома, не паверыце — няма з кім словам перамовіцца. Дык як — наведзецеся?

— Наведаюся. Тут якраз з Сігулды сумачку для вас перадалі...

— Ну, вось вам і нагода,— яна засмяялася,— А хто перадаў?

— Адміністратарка з гасцініцы. Я ездзіў на экскурсію, зайшоў на хвіліну.

— Дык чакаю вас. Сёння, а палове пятаяй.

Вера Пуціня, высокая хударлявая бландзінка гадоў сарака пяці, з дужымі рукамі і няўважлівым, нейкім крыху бязладным паглядам блакітных вачэй, адчыніла адразу, нібы чакала званка. Ubачыўшы Юстынавіча, яна ветліва хітанула галавой, павяла калідорам у знаёмы яму ўжо пакойчык, дзе чатыры дні таму адбываліся хаўтуры па Югане.

— Вельмі рада, што вы прыйшлі,— сказала, вымаючы з пачка цыгарэту.— Ведаеце, я чалавек кампанейскі не люблю быць адна. І рэдка адна бываю: то трэніроўкі, то паездкі, то яшчэ што. А тут — каб табе жывая душа, ажно вусцішна.

— Ну, напэўна ж, не зусім адна,— падносячы ёй запалку, сказаў Юстынавіч.— Есць жа Марта.

— О, у Марты сваё жыццё.— Яна зацягнулася дымам, энергічна выпусціла яго з рота.— Забяжыць на хвіліну-другую і знікае. Спраў у яе зараз, клопатаў — замуж збіраецца.

— Приемная навіна.

— Канечне. Дваццаць два гады дзеўцы — самы час. Ды мне і цяжкавата з ёю. Такая капрызлівая часам бывае, такая неслах. Была мама, дык яшчэ хоць крыху баялася. А мяне за пабадзяны венік не ўважае. Так што давай Бог, толькі рада буду.

— А як зяця яшчэ капрызлівага прывядзе?

— Сюды не прывядзе, ні ў якім разе — гэта даўно абмеркавана. Лепш ужо, на крайні выпадак, абмяняю двухпакаёвую на дзве аднапакаёвыя. Я ж таксама жывы чалавек і не такая ўжо старызна... Ды наўрад абмен спатрэбіцца. Барыс адзіны сын у бацькоў, кватэра ў іх вялізная ў Старой Рызе, не тое што наша.— Яна зноў зацягнулася цыгарэтай, атрэсла попел прама на падлогу.— З зяцем мне, здаецца, пашанцавала: сціплы хлопец, прыстойны, у інстытуце вучыцца. Збіраліся на гэтым тыдні заяву падаваць, ды тут мама гэтак неспадзявана...

— Спачуваю, спачуваю вам,— уздыхнуў Юстынавіч.— Яна хварэла?

— Хварэла? Не. Так, здараліся зрэдку правалы памяці пасля таго, як загінуў Алфрэд. Але заўсёды неяк абыходзілася: паблукае дзень-другі, пападарожнічае на цягніках ды і вернецца — свет жа не без добрых людзей. А каб на сэрца — не, не скардзілася. Ды я, шчыра вам прызнацца, і часу надта не мела прыглядацца да яе здароўя. Я трэнер, вечна ў дарозе. Гэта не апраўданне, канечне...

— Алфрэд — гэта, каі не памыляюся, ваш брат?

— Так, брат, толькі не родны, а зводны. Ён быў марак, загінуў у дзевяностым. А вы хіба не ведалі пра гэта?

— Пра тое, што загінуў, ведаў, а вось што ён быў вам зводны — не.

— Так, зводны. Мой бацька (ён паходзіў з Друі) памёр у пяцьдзсят другім з сухотаў. Мама выйшла замуж другі раз — за ўдаўца-латыша, але той таксама неўзабаве памёр. Дык вось Алфрэд — ягоны сын. Мы з мамай вельмі любілі яго, таму, напэўна, не надта і кідалася ў вочы, што ён нам не родны... Прабачце, вам кавы зрабіць?

— Дзякую, адмаўляцца не буду.

— Добра. І бутэрбродамі вас гарачымі з кілбасой і сырам пачастую.— Яна падалася на кухню, хутка вярнулася з разносам, на якім дыміліся два кубкі кавы і ляжала некалькі бутэрбродаў.— Вось, каі ласка, усё гарачае.— Яна адхлябнула са свайго кубка, імклівабездразважна, нібы хто кіраваў ёю, а яна толькі выконвала загады, падышла да шафы, дастала з верхняй палічкі альбом.—

Гэта Алфрэд,— сказала, падаючы здымак.— Тут яму дваццаць тры, ужо пасля службы ў войску. А гэта ягоная жонка, Зіна.

— Ён быў жанаты?

— Быў. З Зінай яны пазнаёміліся ў нейкім турпаходзе. А праз два тыдні ажаніліся. Гэта была незвычайная пара!

— Чаму незвычайная?

— Чаму? — Яна зноў падхапілася з крэсла, не выпускаючы з рота цыгарэту, узрушана захадзіла па пакоі.— Нават не ведаю, як вам гэта растлумачыць... Напэўна, таму, што яны ідэальна падыходзілі адно аднаму. Іхнія адносіны былі зусім не такія, як звычайна бываюць паміж мужам і жонкай. Шчыра скажу, я нават зайздросціла Зіне. І вось, уявіце,— разышліся...

— Разышліся?

— Так.— Яна ўрэшце затушыла цыгарэту.— Перад самай Алфрэдавай смерцю. А хочаце, пазнаёмлю вас з Зінай? Хочаце? Яна жыве ў Югле, можам адразу ж і з'ездзіць. Ну, як?

— Я згодзен.

— Ну, як вам Зіна? Праўда, незвычайная?

— Праўда.— Юстынавіч згодна матлянў галавой, хоць, папраўдзе, вобраз братавай, так узнёсла намаляваны напярэдадні візіту Верай Пуціняй, зусім не супаў з тым, што давялося пабачыць у сапраўднасці. Зіна, невысокая паўнаватая шатэнка сярэдніх гадоў, даволі марудлівая, нават флегматычная, падалася яму занадта прыземленай і ўжо ніяк не рамантычнай натурай. Канечне, яна аказалася і гасціннай, і дастаткова тактоўнай, але ўсё гэта было не тое ў параўнанні з характарыстыкай Веры.

Вера адрэкамендавала яго гаспадыні як сябра Юганы, тая нічога не адказала, толькі падцяла вусны — нібы незалюбіла.

— Мама яе, канечне, пакрыўдзіла,— стоячы на задняй пляцоўцы паўпустога трамвая, працягвала даводзіць Вера.— Вельмі пакрыўдзіла пасля таго, як яны разышліся з Алфрэдам. Ведаеце, звычайная гісторыя: ён здрадзіў, а яна не здолела дараваць... Ну, а мама абвінаваціла ва ўсім Зіну.

— Зразумела.

— А мне — не. Можна, грэх такое казаць на нябожчыцу, але чалавек, які гэтак верыць у Бога, як верыла Югана,— яна так і сказала — Югана,— мусіць быць больш справядлівым. А потым — гэтыя заўсёдныя пагрозы... Ведаеце, у Алфрэда быў сякі-такі набытак. Ён добра зарабляў у моры, апрача таго прыгандэўваў

прывезеным, ну, і сабралася ладная сума — нешта каля 5000 долараў. Ён аддаў іх маме на захаванне, а калі загінуў, яны так у яе і засталіся. Я ўгаворвала яе аддаць Зіне хаця б частку, на сына, але яна не згадзілася, сказала, паглядзім, маўляў, як тая будзе сябе паводзіць. Потым стала казаць, што зусім не збіраецца нікому нічога даваць, лепш ахвяруе ксяндзу на патрэбы касцёла. Апошнім часам і ўвогуле толькі пра гэта гаварыла.

— І аддала?

— Не паспела. Так што Зіна, відаць, сваё атрымае.

— А вы?

— А я — свядомая.— Вера засмяялася. Смех яе, гэтакі ж энергічны і бязладны, як і пагляд, напоўніў салон трамвая.— Разумеце? Свядо-ма-я. Ну, усё, наступны мой прыпынак.

— Адну хвіліну,— падаючыся за ёю да дзвярэй, сказаў Юстынавіч, дастаў з кішэні паперку з нумарам тэлефона.— Скажыце, Вера, вам часам гэты нумар не знаёмы?

— Гэты? Канечне, знаёмы,— яна зноў засмяялася, не чакаючы, пакуль вагон канчаткова спыніцца, саскочыла на тратуар.— То тэлефон Айвара, майго былога мужа.

Ён ужо чатыры разы набіраў нумар сігулдскай гасцініцы і ўсё ніяк не мог дазваніцца — ішлі кароткія гудкі. Нарэшце з пятага заходу яму пашанцавала. Аднак тонкі, крыху пісклявы голас належаў не ягонай знаёмай.

— Klausos jus¹³.

— Прабачце, мне патрэбна Інгрыда Крумнія.

— Інгрыда? — голас на тым канцы затрымцеў.— Яна... ведаеце, яна тут больш не працуе. Яе збіла машына...

— Збіла машына? Калі?

— Учора надвечоркам. Яна вярталася з работы дамоў і вось... Гэта так жахліва, так жахліва! І галоўнае — ніводнага сведкі.— Жанчына раптам асеклася, нібы яе хто перапыніў, змоўкла.— А вы хто будзеце? Алё! Хто вы? Адкуль звоніце?

Гэта ўжо нагадвала допыт, і Юстынавіч хуценька паклаў трубку. Інгрыда Крумнія загінула, а следчаму Артманісу, які не даўмеўся як след яе апытаць адносна смерці Юганы, варта зараз пахвалявацца.

Філіял фабрыкі музычных інструментаў знаходзіўся недалёка ад дома Манкевічаў, праз два трамвайныя прыпынкі. Вінцэс,

¹³ Слухаю вас (*латышск.*)

якому да месца працы заставалася адсюль яшчэ пяць-сем хвілін хады, завёў Юстынавіча на другі паверх, праводзіў у пакой, дзе шчыраваў над аголенымі вантробамі піяніна Айвар Пуціньш. Айвар аказаўся даволі імпазантным з выгляду мужчынам, маўклівым і наўздзіў зацятым. Ён нават не ўсміхнуўся, калі Вінцэсь прадставіў яму Юстынавіча, адклаў на хвіліну камертон, неахвотна падаў руку. У пакоі ён быў адзін, тут было ўтульна і ціха — абабітыя спецыяльным матэрыялам сцены не прапускалі ні гуку. Збоч нізкага акна тулілася яшчэ некалькі піяніна са знятымі карпусамі.

— Вы да мяне па справе? — калі за Вінцэсем зачыніліся дзверы, спытаў Айвар і засяроджана прайшоўся камертонам па струнах,— Што вы хацелі?

— Хацеў з вамі пазнаёміцца. Я, ведаеце, з Чамярцы...

— Гэта мяне мала цікавіць,— сказаў, як адрэзаў, гаспадар пакоя.— Я даўно не маю да гэтага сямейства ніякага дачынення. Мы з Верай ужо чатыры гады як разведзены.

— Але ж, мне падалося, яна няблага да вас ставіцца. Ды і Марта як-нік носіць ваша прозвішча.

Пуціньш некалькі хвілін моўчкі сядзеў за піяніна, затым падняўся, падышоў да акна, адчыніў фортку. Апошняя Юстынавічава фраза нібыта крыху размякчыла яго.

— Ну і што, што носіць? Не мог жа я, пабраўшыся з яе маткай, пазбавіць няшчаснае пазашлюбнае дзіця бацькоўскае апекі. Але якая вам да гэтага справа?

— Мяне цікавяць некаторыя дробязі адносна Юганы.

— Адносна Юганы? — раскрыў рот ад здзіўлення настройшчык.— Я ж сказаў вам, здаецца, што ніяк не звязаны з гэтай сям'ёй.

— Думаю, пры жаданні вы маглі б мне дапамагчы.

— Я — дапамагчы? — Пуціньш упершыню засмяўся, дакладней, зайшоўся смехам.— І якім чынам?

— А вось якім.— Юстынавіч дастаў з кішэні паперку з нумарам тэлефона.— Гэта ж ваш тэлефон, праўда?

— Ну, мой.

— Дык вось, дзесятага чысла, за некалькі гадзін да смерці вашай былой цешчы, на гэты нумар па яе просьбе званілі з сігулскай гасцініцы...

— На гэты нумар? — Айвар на імгненне застыў за піяніна, затым ускочыў, выхапіў у Юстынавіча з рук паперку.— Быць не можа! Хто вам гэта сказаў?

— Адміністраатарка гасцініцы.

— Гэта лухта! — Вочы настройшчыка пагрозліва бліснулі.— Але я вас слухаў, цяпер вы паслухайце мяне. Я казаў вам ужо два разы і паўгараю трэці: я не маю да ўсяго, што вы тут нагарадзілі, аніякага дачынення. Больш таго, у мяне няма нават намёку на жаданне ўблытвацца ва ўсё гэта. Разумеце — няма жадання.— І ён ледзь не гвалтам выпхнуў Юстынавіча ў калідор.

Жанчына борзда перасекла наўскос двор, не зважаючы на дождж, шпарка пакрочыла тратуарам да апошняга пад'езда. Ля дзвярэй яна на хвіліну запынілася, склала парасон, страсянула яго. Затым зняла накідку, юркнула ў праём дзвярэй. Юстынавіч бачыў праз лесвічнае акно, як яна паднялася на другі паверх, пазваніла ў трыццаць шостую кватэру. Дзверы кватэры тае ж хвіліны адчыніліся, яна ўвайшла ў памяшканне.

Але то была не Марта. Рост, паходка, даволі няскладная, з запаволенымі рухамі постаць — нішто не нагадвала энергічную, бадзёрую — ці не па маці — Марту Пуціню. І разам з тым у знешнасці жанчыны, асабліва калі яна ішла праз двор ад трамвайнага прыпынку, нешта было вельмі знаёмае.

Вера? Наўрад — тая нібы знарок ходзіць так, каб кожны здалёку мог пазнаць. Ды і ад Айвара цяжка чакаць згоды на сустрэчу, надта ўжо непрыязна ставіцца ён да былой жонкі. Але адкуль тады адчуванне, што жанчыну гэтую ён недзе сустракаў?

Мяркуючы па тым, як упэўнена адчувала яна сябе да таго, як пазваніць у кватэру, яна тут — чалавек не старонні. Ды і адчынілі ёй адразу, нібы чакалі. Можна, тая самая, што адказвала яму ўчора па тэлефоне?

Тым часам дзверы на другім паверсе рэзка адчыніліся, на пляцоўку выйшаў Айвар з вядром у руцэ, жвава пакрочыў уніз. Выбег з пад'езда, хаваючыся ад дажджу, папраставаў газонам да суседняга дома, дзе цярпліва чакаў, не зважаючы на непагадзь, смеццязборшчык. Высыпаўшы змесціва вядра ў чэрава кантэйнера, Пуціныш некалькі разоў ударыў яго бокам аб жалезную накрывку, сказаў штосьці вадзіцелю. Той ахвотна ўступіў у размову, зрабіў выразны жэст ля рота — ці не папрасіў закурыць. Настройшчык дастаў з кішэні спартыўнай курткі пачак цыгарэт, выцягнуў дзве: адну падаў чалавеку, другую прыпаліў сам. Курыць пад дажджом, ды яшчэ пры ветры, было, відаць, не вельмі зручна: мужчыны хіснуліся пад бліжэйшы балкон, папыхваючы дымам, прадоўжылі гутарку. Зараз яны

стаялі тварамі якраз да летняй эстрады, з-за якой Юстынавіч цікаваў за пад'ездам, і яму міжволі прыйшлося, каб не заўважыў Пуціньш, перабрацца на другі, падветраны бок. Тут вельмі дзьмула і недзе было схавацца ад дажджу, затое да пад'езда заставалася так блізка — падаць рукой. Ён не раздумваючы выскачыў са схову, трымаючыся дрэваў, што раслі абалал алейкі, якая злучала эстраду з дворыкам, кінуўся да дзвярэй. Затым узбег на другі паверх, ледзь стрымліваючы хваляванне, ціснуў кнопку званка.

Няспешныя крокі данесліся з прыхожай, дзверы рыпнулі.

— Айвар, не зачынена! — Жанчына слізганула па ім няўважлівым позіткам, стала як укупаная.— Вы?

— Я.— Юстынавіч ніякавата развёў рукамі ў бакі.— Дзень добры.

— Дзень добры.— Яна ўсё стаяла ў разгубленасці перад дзвярыма, засланіўшы сабою праход.— Што... што вы хацелі?

Але не паспеў ён і рота раскрыць, каб адказаць ёй, як ззаду вырасла тонкая, хударлявая постаць настройшчыка. Той здзівіўся яшчэ больш за жанчыну, але неяк хутка ўзяў сябе ў рукі.

— О, у нас госць, здаецца,— сказаў з такою непрыязнасцю ў голасе, што Юстынавічу зрабілася не па сабе. Чым жа зноў абавязаны?

Колькі часу моўчкі глядзелі адзін на аднаго, Юстынавіч — з няёмкасцю, гаспадар — са здэклівай нядобрай усмешкай на твары.

— Што ж, уваходзьце. Зіна, зрабі, калі ласка, кавы.

Жанчына падалася ў кухню. Па ўсім было бачна, што яна пачувалася тут гаспадыняй, і ні яна, ні Айвар не збіраліся гэтага хаваць.

— Дык я слухаю вас,— без залішніх прадмоў пачаў Пуціньш.— Сядайце на канапу і гаварыце хутчэй, бо мне праз паўгадзіны адыходзіць. Ну!

Зіна выйшла з кухні, падала пітво, нязграбна шоргаючы нагамі па падлозе, накіравалася ў другі, сумежны, пакой. Дзвярэй за сабой яна не зачыніла, і гэта яшчэ больш збянтэжыла Юстынавіча.

— А можа, вы да яе? — нібы знарок імкнучыся збіць яго з панталыку, сказаў настройшчык.— Зіна, хадзі сюды.

Жанчына паслухмяна ўвайшла, села побач з гаспадаром.

— Да вас абаіх.

— Вось як.— Пуціныш сказаў гэта неяк абьякава, але адчувалася, што ён ледзь-ледзь стрымлівае злосць.— Слухаем вас.

— Я... я наконт таго званка з Сігуды.

— О, зноў званок! — ускіпеў Айвар.— Я ж вам казаў ужо: я не жадаю, каб мае імя звязвалі з гэтымі вар'ятамі! Так, сюды званілі, але хіба гэта падстава, каб гэтак во беспардонна назалаяць? Вы... вы такі ж вар'ят, як і яны! Што вам, уласна, трэба? — Ён сказаў яшчэ нешта па-латышску жанчыне, заціх.

— Я хацеў бы ведаць, хто адказваў адміністратарцы гасцініцы.

— Добра, я вам скажу,— загаварыла Зіна, пераймаючы Юстынавічаў пагляд, якім ён быццам незнарок акінуў разбэрсаныя па пакоі жаночыя рэчы.— Па-першае, каб вас гэта надта не ўражвала, мы з Айварам ужо трэці месяц жывём разам. Па-другое,— голас яе спакваля набраў моцы, зрабіўся ўладны, і сама яна неяк увачавідкі змянілася — ані напаміну аб той прыгнечана-няшчаснай істоце, якою прадстала перад бухгалтарам пад час першай сустрэчы, калі наведаліся да яе з Верай,— па-другое, вас гэта зусім, як і ўсіх астатніх, не тычыцца. Цяпер наконт званка. Так, сюды, на гэты нумар, званіла з Сігуды адміністратарка. Усё, што яна сказала, я перадала Марце. Вам усё зразумела?

— Чаму яна званіла менавіта сюды?

— Вы занадта ад нас вымагаеце, шаноўны! — не даўшы жанчыне і слова дадаць да сказанага, ускочыў з месца Пуціныш.— Ну, усё, дастаткова, мы вам усё расказалі — час і развітацца. Усяго вам найлепшага!

Імша скончылася ў палове другой. Але пакуль Юстынавіч з Вінцэсем, Любай і Юзікам Раманоўскімі дабіраліся на трамваі да Кенгарагса, двойчы, як на злосць, псавалася лінія, і таму да Манкевічаў трапілі толькі а трэцяй. Вера, Марта, Рыта і Барыс, Марцін жаніх, элеганцкі малады чалавек гадоў дваццаці трох, які прывёз жанчын на сваёй машыне крыху раней, ужо гаспадарнічалі на кухні ля стала. Праз чвэрць гадзіны прыйшлі і Зіна з Айварам, якія дагэтуль ужо нарабілі пярэпалаху нечаканым сумесным, ледзь не пад ручку, з'яўленнем у касцёле. Абодва ў густоўных, пад колер адно аднаму, плашчах, яны нагадвалі сталую сямейную пару.

Пуціні-жанчыны адрэагавалі на гэтка іх учынак па-рознаму. Калі Вера толькі здзіўлена-грэбліва перасмыкнула вуснамі, то

Марта, як ні намагалася выглядаць абьякавай, доўга не магла адолець адчування нязгоды з тым, што адбылося.

Неўзабаве селі за стол. Рэй ад пачатку, як заўсёды, павёў Вінцэсь — роля гаспадара яму відавочна была даспадобы. Але паціху, неяк непрыкметна, ініцыятыву перахапіў Айвар. Ён адчуваў сябе досыць вольна, быў падкрэслена ўважлівы да Зіны, і гэта канчаткова вывела Марту з цяргення. Часам здавалася: вось яшчэ хвіліна, і яна не вытрымае, кінецца на айчыма, зробіць якую-небудзь прыкрасць. Але ўсё абышлося: недзе праз паўгадзіны Зіна выйшла ў другі пакой, Марта падалася за ёй, і яны там аб нечым даволі ціхамірна пагаварылі. Барыс памкнуўся быў туды за жанчынамі, але Айвар рухам рукі затрымаў яго.

— Не мужчынская справа, малады чалавек! Ваша ўмяшанне наўрад будзе дарэчы.

— А з'яўляцца ў культавай установе з жанчынай, з якой нават не зарэгістраваныя афіцыйна адносіны,— дарэчы? — агрызнуўся Барыс.

— Здаецца, я тут не адзін такі,— быў адказ.

На гэтым інцыдэнт скончыўся. Марта і Зіна вярнуліся да стала, уладкаваліся ўпобачкі з сябрамі.

— Калі каго цікавіць, хай ведае: мы з Зінаю збіраемся на наступным тыдні падаць заяву на рэгістрацыю шлюбу,— сказаў Пуціныш.— Запрашаем усіх, хто пажадае нас павіншаваць.

— Ну, ведаеце, гэта занадта! — Марта падхапілася з месца, накіравалася ў прыхожую.— Аб'яўляць такія рэчы — у такі час, пры такой нагодзе!

— А і сапраўды, Айвар,— апрытомнеўшы крыху ад неспадзяванкі, падтрымала дачку Вера, якая дагэтуль моўчкі сядзела на рагу стала паміж Вінцэсем і Любаю Раманоўскай.— Гэта... не тое.

Падняўся Барыс, прыціскаючы да жывата, каб не спэцкаць незнарок аб страву, дыхтоўны свой, з блішчастым адлівам, касцюм, паныла пасунуўся следам за дзяўчынай. Хутка яны выйшлі, і гаворка за сталом паступова перайшла ў больш памяркоўнае, больш лагоднае рэчышча. Менш гаманілі пра сябе, больш — пра нябожчыцу. Адна толькі Вера так, здавалася, і не апрытомнела ад узруху, усё глядзела ды глядзела здзіўленымі вачыма на Зіну ды нібыта думала: «Бач, выбрыкнула, цаца. Вось табе і кулёма». А тая, не зважаючы ні на кога, усё падкладвала і падкладвала сабе ў талерку, і пасмейвалася, і пазяхала — не то ад стомы, не то каб пазаваць.

Калі ўжо разыходзіліся, п'янаваты Айвар, ухаліўшы Юстынавіча за руку, адвёў убок, шмаргануў далонню па спіне.

— Вось што, дзядзька,— сказаў, лыпаючы п'янаватымі вачыма.— Як круці ні круці, а мы з Зінаю сваю долю спадкаў атрымаем.

Ён пазваніў у палове дзесятай — на гэты раз ад Манкевічаў. На провадзе аказалася тая самая кабедзіна, Юстынавіч адразу пазнаў яе па пісклявым, крыху надрыўным голасе. Яна запыталася, хто звоніць, не чакаючы адказу — таксама ці не пазнала па голасе, — хуценька перадала трубку нейкаму мужчыну.

— Алё, хто вы?

— Я той, хто вам патрэбны.

— Не разумею вас.

— Няпраўда, разумеецца.

— Паслухайце, давайце сур'ёзна,— мужчыну відавочна карцела затрымаць яго на тэлефоне як мага далей.— Вы маглі б хаця б прадставіцца?

— Як-небудзь іншым разам.— Юстынавіч паклаў трубку, вярнуўся да стала, дзе стаялі бутэроброды і дыміўся параю толькі што зняты з пліты чайнік.

Адчуванне, што ён злоўжывае гасціннасцю Манкевічаў, няхай сабе і не зусім чужых яму людзей, якое не адпускала чамусьці з учарашняга вечара, пакрысе знікла, саступіла месца звычайнай бадзёрасці. Пакінуць справу на паўдарозе, калі гэтак ужо шмат зроблена? — ні ў якім разе. Засталіся сякія-такія дэталі, і ён проста абавязаны давесці пачатае да канца. Тым больш што ні Вінцэсь, ні Рыта ні словам, ні паглядам не выказалі ні разу незадаволенасці ягонай тут прысутнасцю.

У прыхожай дзынкнуў тэлефон.

— Алё, можна Андрэя Юстынавіча? — голас належаў Айвару Пуціншы: тая ж паспешліваецца, тая ж манера вымаўляць апошняе слова сказа з пытальянай інтанацыяй.

— Андрэй Юстынавіч слухае.

— Добры дзень! Турбуе вас Айвар Пуцінш. Я хацеў бы з вамі пагаварыць.

— Lūdzu!

— О, вы навучыліся па-латышску! — зблазнаваў настройшчык.— Віншую. Дык мы пагаворым?

— Я не супраць.

— Што ж, тады застаецца толькі прызначыць месца сустрэчы. Што, калі ў Старой Рызе?

— Дзе дакладна?

— Напрыклад, ля касцёла Екаба. Вы згодні?

— Згодзен. У колькі?

— Давайце ў адзінаццаць. Падыходзіць вам?

— Падыходзіць.

— Тады да сустрэчы.— У трубыцы шчоўкнула, і пайшлі кароткія гудкі.

Трамвай завярнуў за вугал будынка, рэзка спыніўся. Юстынавіч асцярожна (па дарозе да трамвайнага прыпынку прывярэдзіў на выбоіне нагу) ссунуўся па сходнях на тратуар, зрабіў некалькі крокаў.

І тут жа ўбачыў Айвара. Той якраз перасек вулку збоч пляца, схаваўшы твар у каўнер плашча, шпарка крочыў тратуарам у накірунку цэнтра. Ён, відаць, прыехаў панярэднім трамваем, бо паспеў ужо адмераць ад прыпынку ладны кавалак шляху. Юстынавіч прыбавіў хады ў надзеі дагнаць яго, каб не цягнуцца з хвораю нагой праз увесь стары горад да прызначанага месца, але гэта яму не ўдалося: настройшчык нечакана звярнуў управа, знік паміж будынкаў. Юстынавіч памкнуўся быў за ім следам, але перадумаў: Старую Рыгу ён ведаў не настолькі добра, каб кідацца ў першы завулак. Змірыўшыся з думкаю, што давядзецца зараз чыкільгаць ажно да касцёла, ён вярнуўся на тратуар, паволі пасунуўся ўперад. Нага, як знарок, зусім разбалелася, і, дапяўшы да Домскай плошчы, ён спыніўся на некалькі хвілін перадыхнуць. Адсюль да касцёла Екаба заставалася рукой падаць, але і час прыспешваў: стрэлка гадзінніка перакуліла за адзінаццаць.

Айвар Пуціныш чакаў яго, але не ля касцёла, а на рагу вулак каля будынка Вярхоўнага Савета. Ён быў у чорным скураным плашчы, пры гальштуку, у нізкіх блакітных імпартных ботах. Убачыўшы Юстынавіча, ён не пайшоў насустрач, а, наадварот, так незадаволена скрывіўся, нібыта не сам прызначыў гэтую сустрэчу, а яму яе навязалі.

— Дзень добры. Вы кульгаеце — што здарылася?

— Дробязь, падвярнуў нагу. Я вас яшчэ ля прыпынку заўважыў, хацеў дагнаць...

— Чаму ж не дагналі?

— Не паспеў. Вы так хутка згубіліся ў лабірынце.

— Рыга — не Чамярыца.— Настройшчык дастаў з пачка цыгарэту, закурыў.— Але пяройдзем да справы. Ведаеце, мне надакучыла ўся гэтая гісторыя з тэлефонным званком, і я вырашыў... мы з Зінаю вырашылі расставіць, як кажуць, усе

кропкі. Вы не супраць? — гаварыў ён даволі рэзка і разам з тым неяк блытана.— Дык вось, каб не ўзнікала непаразумеўняў, спачатку наконт спадкаў. Мы з Зінаю сапраўды спадзяёмся на долю і атрымаем яе. Есць завяшчанне Юганы, яно знаходзіцца ў маёй падчаркі. Згодна з ім палову грошай атрымлівае Зіна, другую палову — Марта з Верай. Вы разумееце?

— Разумею.

— Дзякуй Богу. А цяпер наконт званка. Адміністратарка сігудскай гасцініцы сапраўды званіла мне...

— Вам?

— Мне. Але заспела Зіну. Зіна пазваніла Марце, і тая ўсё зрабіла, як прасіла старая.

— А што яна прасіла?

— Як што? Каб забралі з гасцініцы.

— Чаму Зіна сама не паехала ў Сігуду?

— Яна не магла. Старая нічога не ведала пра нашы адносіны, і калі б даведалася — тут жа пазбавіла б нявестку долі.

— На карысьць Марты?

— Не думаю. Хутчэй ахвяравала б касцёлу.

— Значыць, Югана нічога не ведала пра вас і Зіну...

— Не ведала. І Марта гэта ўвесь час скарыстоўвала — палохала Зіну. Урэшце нам усё гэта надакучыла, і мы вырашылі паказацца разам, каб пазбавіцца яе ўплыву.

— Вы казалі: Марта гэта выкарыстоўвала. Што значыць — выкарыстоўвала? Вы можаце прывесці прыклады?

— Магу, але не жадаю.— Твар Пуціныша, крыху нібыта памякчэлы, зноў спахмурнеў, зрабіўся злосна-непранікальны.— Досьць таго, што пачулі. І ўсяго добрага. Спадзяюся, зараз вы пакінеце нас у спакоі.— Ён шпурнуў акурак у сметніцу, падбіваючы насамі ботаў дробныя каменьчыкі, што засталіся на тратуары пасля рамонту фундамента суседняга будынка, размашыстым крокам папраставаў у накірунку Домскай плошчы.

Кватэра Бубноўскіх сапраўды, як і апавядала Вера, аказалася шыкоўная — чытырохпакаёвая, з высокай столлю — словам, такая, пра якую большасці людзей застаецца толькі марыць. Адчыніў Барыс. Ён быў у плаўках і майцы— відаць, толькі што падняўся з ложка. Зараз, без сваёй густоўнай вопраткі, ён выглядаў значна больш хударлявым і зусім не такім элеганцкім, як у Манкевічаў: тонкія доўгія рукі, нешырокія плечы, рэдкія, з рудаватым адценнем валасы.

— Вы? — Ён здзіўлена міргнуў, адступіў крок у глыб калідора.— Вы да каго?

— Да вас.— Юстынавіч зачыніў за сабою масіўныя, з мноствам ланцужкоў і зашчэпак дзверы, зняў плашч.— Спадзяюся, не будзеце супраць?

— Калі ласка, уваходзьце. Вы па справе?

— Так. Але спачатку дазвольце ад вас пазваніць.

Барыс вынес са спальні ў прыхожую тэлефон, Юстынавіч набраў нумар, прыклаў трубку да вуха.

— Алё, гасцініца? — сказаў, уважліва назіраючы за рэакцыяй маладога чалавека.— Можаце больш не ламаць сабе галаву і не марнаваць дарэмна час на пошукі. Я званю са Старой Рыгі, вось адрас.— І перш чым Барыс паспеў выхапіць у яго з рук трубку, назваў нумары дома і кватэры.

— Што вы робіце?— інтэлігентны, з прыгожа акрэсленым ротам твар гаспадара імгненна перакрываўся, нядобры бляск мільгнуў у вачах.— Хто вам дазволіў называць адрас?

— Мяне расшуквае паліцыя, і я вырашыў аблегчыць ёй задачу,— прысаджваючыся на канапу, адказаў Юстынавіч.— Але я завітаў сюды, да вас, не толькі дзеля гэтага. Вы сёлета заканчваеце медыцынскі? Так?

— Так. Але якое вы маеце да гэтага дачыненне? І чаму так бесцырымонна сябе паводзіце?

— Які вы, аднак, крыўдлівы! — Юстынавіч узняў голас і нават нечакана для самога сябе грымнуў далонню аб стол.— Малады чалавек, я не ўсмяшчкі вам дарыць прыйшоў! Вы аглядалі Югану Вялічка напярэдадні яе смерці?

Барыс абхапіў галаву рукамі, застагнаў, апусціўшыся абмяклым целам на канапу. Затым ускочыў, хістаючыся ў бакі, адчайна замітусіўся па пакоі.

— Якая сцэрва! Якая сцэрва!

— Вы гэта пра Марту?— усміхнуўся Юстынавіч.— Дарэмна. Яна мне пакуль нічога не расказвала.

Барыс на хвіліну знікавеў.

— Сапраўды? Вось як! — Было бачна, як напружана шукае ён выйсце з той бязглуздай сітуацыі, у якую трапіў, дзякуючы хітрасці суразмоўцы.— А мне ўлюбым выпадку няма чаго баяцца. Так, я абследаваў старую...

— І выявілі перадынфарктны стан!

— Як вы гэта дакажаце? Я не веў запісаў.

— Марта дапаможа. Яе віна занадта вялікая, каб хаваць гэтакія «дробязі».

— Што ж, можа, вы і маеце рацыю,— пасля працяглага вагання сказаў Барыс.— Так, я выявіў тое, што вы казалі. Раз ужо Марціна віна такая вялікая...

— Я не ўсё сказаў: ваша, магчыма, яшчэ большая!

Зазваніў званок. Агарошанаму апошняй фразай бухгалтара Барысу, мусіць, падалося, што звоніць тэлефон — ён схачіў трубку, хуценька вырваў провад са штэпселя. І перш чым ён паспеў сцяміць, што да чаго, Юстынавіч ужо адчыняў дзверы дваім у форме.

— Паліцыя. Вы званілі ў Сігуду?

— Я — Юстынавіч адышоўся на сярэдзіну пакоя, хітануў галавой у бок канапы, на якой сядзеў паўголы, са збялелым тварам Барыс.— А галоўная дзейная асоба тут — вось гэты маладзец.

Ён ускочыў з ложка так імкліва, што ажно кальнула ў спіне, у распачы замітусіўся па пакоі. На хвіліну здалося: ужо поўдзень, і прыкрас думка, што, мабыць, спазніўся на цягнік, ірванула свядомасць. І толькі зірнуўшы на гадзіннік, супакоіўся: стрэлкі паказвалі без чвэрці шэсць.

У кватэры было ціха, адно гучны Вінцэсеў храп парушаў спакой ды аддалены пошум аўто даносіўся з вуліцы праз адчыненую фортку.

Ён апрануўся, асцярожна, каб не разбудзіць Рыту і Вінцэся, якія спалі ў сумежным пакоі, праціснуўся калідорам на пляцоўку, нячутна зачынiў за сабою дзверы. Затым спусціўся па сходнях з чацвёртага паверха ў двор, не зважаючы на ранішні халадок, паволі рушыў да набярэжнай.

Ля ракі было гэтак жа бязлюдна, як і ўсюды ў гэты ранішні, з лёгкім туманком па-над вадою, час. І калі б не віднота ды двое заўзятых сабакароў, што выгульвалі на лужку за хмызам сваіх калматых, з добрае цяля, пітомцаў, можна было б падумаць, што зараз яшчэ глыбокая ноч.

Сама набярэжная амаль не змянілася за дванаццаць гадоў: тыя ж вастраносыя, размаляваныя ў розныя колеры лодкі ўздоўж берага, тыя ж высокія бетонныя кладачкі-пірсы, тыя ж няўрымсліва-мітуслівыя чайкі — сведчанне блізкасці мора.

Здаду, за спінай, нехта кашлянуў, шоргаючы нагамі па бетоне, узышоў на кладку, стаў побач.

— Не спіцца? — крыху сіплаваты — ад выпітага напярэдадні — голас Вінцэся прагучаў нібы кананада.— Як нага?

— Дзякую, нішто.

— А настрой?

— Што пытацца, сам ведаеш... Эх, ведаць бы загадзя, што так усё атрымаецца...

— Сапраўды, гісторыя дык гісторыя.— Вінцэсь колькі хвілін памаўчаў, сеў на край пірса.— Марту во гэткую памятаю, такая слаўная была дзеўчынёха. Памятаеш, ты на Ліга прыезджаў і акурат вось тут з Раманоўскімі прагульваліся ўвечары. Потым Югана далучылася (Вера ў ад'ездзе, здаецца, была). І Марта з маім унукам Віцькам паперадзе ўсіх, абое на новенькіх роварах. Рыта яшчэ пажартавала: ну, падрасуць — абавязкова ажэнім, такая прыгожая будзе пара. Потым яшчэ памятаю, як да першай споведзі даводзілі... Марта ўся ў белым, ну чыста лялечка — і побач Югана, трымае за руку і ўсё нешта шэпча, нахіліўшыся, вучыць, што і як рабіць. Ажно вось як павярнулася.

— Кепскі працяг, што і казаць.

— І ўсё-такі, можа, раскажаш збольшага, як ты ўсё гэта раскапаў?— Вінцэсь падняўся з месца, прайшоўся ўзад-уперад па пірсе, зноў сеў.— Абяцаў жа.

— Абяцаў — значыць, раскажу. Ну, слухай, калі так цікава. Нашу паездку ўтраіх у Сігуду ты, канечне, памятаеш...

— Дык ты тады ўжо даўмеўся? Ну ж і спец!

— Не тады, а наступным разам, калі надумаўся наведацца ў Турайду. І не даўмеўся, а западозрыў няладнае. Мяркуй сам: Марта сцвярджала, даючы паказанні следчаму, што Югана кідаецца ўпrockі, калі страчвае памяць, а адміністратарка гасцініцы без ваганняў адзначыла, што ніякай страты памяці ў старой на момант пасялення не было. Больш таго, яна нават здолела ўспомніць тэлефон свайго былога зяця. Апроч гэтага, Інгрыдзе Круміні здалося, што нябожчыца не сама прыехала ў Сігуду, а яе прывезлі. Аднак следчы, якога мы сустрэлі тады ў гасцініцы, не палічыў патрэбным апытаць жанчыну як след. На наступны ж дзень пасля таго, як у мяне адбылася з ёй размова, адміністратарка загінула пад коламі машыны.

— І тваё расследаванне зайшло ў тупік?

— Магло б зайсці, калі б не нумар тэлефона, па якім Круміні званіла дзесятага па просьбе Юганы. Аказалася, што гэта нумар Айвара, а зусім не Марты. Гэта дазваляла, хоць і ў іншым накірунку, працягваць следства. І ў выніку маем тое, што маем.

— І што ж маем?

— А вось што.— Юстынавіч сеў побач з Вінцэсем, спусціў уніз ногі.— Алфрэд Кракс, які загінуў на моры два гады таму, пакінуў мачасе значную суму ў замежнай валюце. Югана напісала завяшчанне, згодна з якім грошы пасля яе смерці павінны былі быць падзелены паміж Мартаю і былой жонкай Алфрэда — Зінай. Але апошнім часам адносіны паміж жанчынамі і Юганай сапсаваліся, і старая стала пагражаць, што адпіша іх ксяндзу на патрэбы касцёла. Тут ты надумаўся сабраць былых аднавяскоўцаў. Марта, баючыся, што бабуля скарыстае гэтую нагоду, каб аб'явіць аб сваім рашэнні, вырашыла «схаваць» яе. Яна падбіла Барыса, каб той абследаваў Югану, з тым каб пад выглядам далейшай кансультацыі вывезці яе з горада. Якое ж было здзіўленне маладых людзей, калі выявілася, што старая сапраўды хворая. Але замест таго каб звярнуцца ў бальніцу, яны вязуць яе ў Сігулду, дзе пакідаюць у гасцініцы — нібыта для агляду прафесарам. Югана, западозрыўшы, відаць, штосьці няладнае, просіць адміністратарку пазваніць у Рыгу — але не Марце, а на тэлефон Айвара. Айвара няма дома, трубку здымае Зіна, пра адносіны якой з былым зяцем старой нічога невядома. Зіна перадае просьбу Юганы Марце, тая, разумеючы, што іншага выйсця, як забраць хворую дадому, няма, звоніць табе. Але дзесятага раніцой Югана памірае.

— Значыць, яны наўмысна яе забілі?

— Хутчэй за ўсё — не, хоць у любым выпадку, мне здаецца, віна як Марты, так і Барыса будзе кваліфікавана следствам менавіта так. Далей. Следчая брыгада, а пасля і медэкспертыза канстатуюць звычайную смерць з інфаркту. Цяпер Марце, якая ў выніку няўважлівасці Артманіса пры апытанні адміністратаркі гасцініцы пакуль што абыходзіцца лёгкім спалохам, застаецца адно: прымусіць маўчаць Зіну.

Даведаўшыся пра тое, што я нечакана зацікавіўся нумарам тэлефона, на які Круміна званіла з гасцініцы па просьбе старой, яна аб'яўляе Зіне, што незадоўга да смерці Югана нейкім чынам дазналася пра сувязь жанчыны з Пуціньшам і змяніла тэкст завяшчання, і абяцае, што ў выпадку, калі тая будзе маўчаць, дзейным застаецца першае. Зіна, якая нічога не ведае пра падрабязнасці смерці былой свекрыві, замаўкае.

А вось прымусіць замаўчаць Інгрыду Крумінію — куды складаней, тут існуе толькі адзін варыянт. Позна ўвечары

«Жыгулі», якімі кіруе будучы ўрач Барыс Бубноўскі, непрыкметна выязджаюць у накірунку Сігулды...

Тым часам Зіна і Айвар, зразумеўшы, чым пахне для іх утойванне праўды, адважваюцца на адчайны крок: у прысутнасці ўсіх дэманструюць свае ўзаемаадносіны і пазбаўляюць тым самым Марту магчымасці працягваць шантаж. Гэты іх крок па сутнасці і вырашае зыход справы.

І апошняе — наконт таго, чаму я ўвесь гэты час званіў у Сігулду. Разумееш, мне не хацелася, каб у Артманіса склалася ўражанне, нібыта дзве запар трагедыі ў гасцініцы — выпадковасць. Апроч таго, магло так стацца, што ўпэўны момант мне і самому спатрэбілася б дапамога, як яно, дарэчы, і здарылася.

— Жахлівая гісторыя.— Вінцэсь уздыхнуў, паклаў сябру руку на плячо,— А як жа твая навука? Не спатрэбілася на гэты раз?

— Як бачыш,— не.

— І яшчэ адно пытанне: скажы, чаму ты ўвесь гэты час, што вёў расследаванне, ні разу не пажадаў сустрэцца з Мартай?

— Я даўно чакаў, што ты пра гэта запытаешся. Бачыш, ёсць рэчы, якія немагчыма пераадолець, і мая памяць пра Марту-дзяўчынку — з іх ліку.

Яны моўчкі ўсталі з пірса, паволі, неяк нехаця, быццам пакідалі тут абое нешта вельмі дарагое, пашкандыбалі да набярэжнай.

— Ладна, не перажывай гэтак, не твая віна, што так усё сталася,— зноў загаварыў першы Вінцэсь.— І прыезджай. Абавязкова прыезджай, не забывайся. Прыедзеш?

— Цяпер наўрад,— адводзячы ўбок пагляд, адказаў Юстынавіч.

Ведаў: гэта апошняе ягонае сюды падарожжа.

АДПРАЎНІК ПАЗБЯГАЕ СЛОВА «БЫЦЬ»

— Зноў атрымалі ўчора! — жанчына падала Рокшу пакамечаны, акуратна надрэзаны збоку канверт.— Во насланне на маю галаву.

Гэта быў ужо трэці ліст ад пачатку лета (першы прыйшоў у сярэдзіне чэрвеня). Ад яго, як і ад першых двух, так і веяла неўразуменнай, да вусцішнасці страхавітай варожасцю. Як і ў папярэдніх, пагроза тут паганяла пагрозу, а адсутнасць знакаў прыпынку паказвала: той, хто пісаў, альбо надта спяшаўся, альбо да таго быў захоплены справай, што ўжо не лічыў патрэбным зважаць на гэтыя дробязі. Як і тыя, ранейшыя, лісты быў накрэмзаны алоўкам на жаўтлявай калянай паперы, без прывітання, без подпісу, без зваротнага адраса.

Рокша перавярнуў канверт — зноў Шупіліна, 9 ліпеня. Усе лісты адпраўлены з аднаго населенага пункта, з дакладным інтэрвалам у восем дзён.

— Можа, хто са знаёмых жартуе? Як вы думаеце?

— Нішто сабе жарты! — жанчына ажно сцэпанулася ад ягоных слоў.— Ды ў нас у тым Шупіліне і няма нікога знаёмага. Ну, вы скажаце: жартуе! Хіба што д'ябал гэтак пажартуе, адны праклёны ды пагрозы. Я ад такіх жартаў трэці тыдзень не магу заснуць. І за што? Здаецца, жывем, як людзі, нікога ні словам ніколі, ні справаю... І во — на табе. Што ж рабіць цяпер? — Яна запытальна зірнула следчому ў вочы. — Можа, вы што параіце?

Што тут параіш? Рокша пасунуўся да акна, знарок, каб адцягнуць крыху час, заняўся канвертам.

— Пакуль ніякай парады даць не магу,— сказаў па невяліччай паўзе, засоўваючы аркуш назад, у канверт.— Самі разумееце, як усё няпроста.

— Ды я разумею,— уздыхнула жанчына.— Прабачце, што назалю.

Яна памкнулася да дзвярэй, каб ісці, але Рокша жэстам запыніў яе.

— Пачакайце. Гэтыя лісты можаце мне пакінуць?

— Канечне, бярэце,— Жанчына жвава вярнулася да стала, аддала канверты. Яна відавочна ўспрыняла апошнія Рокшавы словы як прапанову супрацоўніцтва, і гэта, бачна было па ўсім, падбздзёрыла яе.— А калі яшчэ будуць, што тады рабіць?

— Прынесяце сюды. Адразу ж, як толькі атрымаеце, так і прыносьце.

— Добра. А цяпер што?

— Цяпер ідзіце дахаты і займайцеся сваімі справамі.

— Дзякуй вам,— Аліна Янчэўская зноў адышлася да дзвярэй, схіліла ў знак падзякі галаву ў паўпаклоне.— Дзякуй, добры чалавек.

Яна выйшла, і амаль тае ж хвіліны ў пакоі з'явіўся Кавальчук. Ён увайшоў так ціха, незаўважна, што заняты сваімі думкамі Рокша не адразу і прыкмеціў яго. І толькі калі той кашлянуў, спахапіўся, пайшоў насустрач.

— А, вы, Юстынавіч! Ну, нарэшце. Як даехалі?

— Дзякую, добра.— Бухгалтар расшпіліў верхні гузік кашулі.— У такое надвор'е сама дзе-небудзь ля рэчкі сядзець, а вы тут у кабінэце парыцеся, ды яшчэ ў кульку¹⁴. Ды мала таго што самі марнееце, дык яшчэ іншых змушаеце. Ну, што здарылася?

— Ужо даруйце, што патурбаваў, але тут такая справа — ніяк без вас не абысціся.

— Ну, так ужо і не абысціся!

— А вось зірніце, і адразу ж адпадзе ахвота перастарэкваць.— Рокша падаў бухгалтеру канверт.— Даставайце, не саромейцеся.

Юстынавіч памалу, як нехаця, выцягнуў з канверта аркуш, няспешна разгарнуў яго.

— Халера, «вочы» ці незабыўся,— сказаў, мацаючы за пазухай.— Э, не, на месцы, здаецца.— Ён усчапіў на нос акуляры, моршчачы таўставаты, бульбінаю, нос, пачаў чытаць. Дачытаўшы ліст да канца, ён не ўскінуў здзіўлена бровы, як рабіў гэта заўсёды, калі трапляла пад рукі што-небудзь незвычайнае, а толькі яшчэ больш зморшчыўся, узяўся чытаць напісанае спачатку.

Так працягвалася каля чвэрці гадзіны. Нарэшце чытанне было скончана. Юстынавіч адклаў канверт убок, не здымаючы акуляраў, запытальна глянуў на Рокшу.

— Што гэта вы мне падсунулі? Нейкая абракадабра.

— Гэта ліст.

— Ліст? Скажыце, калі ласка...

— Дарэмна вы іранізуюце. Толькі што адсюль пайшла жанчына, якая трэці тыдзень запар атрымлівае вась такіх па пошце.

— Ад каго?

¹⁴ Кулёк (дыял.) — пінжак.

Халера ведае. Я падумаў, можа, вы, прачытаўшы, што-небудзь маглі б сказаць пра адпраўніка.

— П'яны нячысцік ён, гэты ваш адпраўнік. А хутчэй за ўсё — вар'ят. Ці вар'ятка.

— Ну, гэта ясна.

— Што вам ясна?

— Што крыху гэта,— Рокша пакруціў пальцамі ля скроні.— Вы ж самі казалі...

— Я зусім не пра тое,— незадаволена фыркнуў Юстынавіч.— Я якраз пра тое, што вар'ят ваш — не такі ўжо і прыдуркаваты.

— Няўжо?

— Вы самі чыталі ліст? Ну, дык скажыце, хто яго напісаў?

— ?

— Я маю на ўвазе — мужчына ці жанчына?— пачынаючы крыху злаваць, узвысіў голас Юстынавіч.

— Н-не ведаю...

— А чаму не ведаеце? Вы ж чыталі!

— Бо са зместу гэтага не вынікае.

— Ну, нарэшце дапялі!— Юстынавіч падняўся з-за стала, паляпваючы далонню па жываце (за апошні час ён яшчэ больш расплыўся ўшыркі), пратэпаў да акна.— А чаму не вынікае? Бо чалавек, які пісаў гэта, выводзячы такія страшныя пагрозы, ні разу не ўжыў ад сваёй асобы дзеяслоў, да прыкладу, быць, у мінулым часе, які ўказаў бы на прыналежнасць да пэўнага полу. Але ж ці легка гэтага не зрабіць у такім вялікім лісце! Вось вам і вар'ят!

— А што вы скажаце наконт почырк?

— А хіба ён тут ёсць — почырк? Хутчэй за ўсё пісалі левай.

— Вы хочаце сказаць, пісаў чалавек, дасведчаны ў крыміналістыцы?

— Якая там дасведчанасць!— Юстынавіч усміхнуўся.— Зараз гэтулькі выходзіць дэтэктыўнай літаратуры, ды з такімі падрабязнымі апісаннямі злачынстваў, што які хочаш сцэнарый па ёй, як па падручніку, пішы.

— Ваша праўда,— пагадзіўся Рокша.— Але чаму ён (ці яна) гэтак баіцца выказаць свой пол? Як вы думаеце?

— Ну, гэта ўжо ваш клопат — шукаць,— адказаў неахвотна бухгалтар, трэці раз разгортваючы аркуш.

Праводзіўшы Юстынавіча да аўтобуснай станцыі, Рокша ў нерашчупасці спыніўся на скрыжаванні. Была палова першай,

можна было ісці абедаць. Але есці нешта зусім не хацелася, і ён вырашыў вярнуцца назад у пракуратуру.

Ліст, які яны з Кавальчуком гэтак дэтальва вывучалі амаль усю раніцу, сіратліва ляжаў на стале. Рокша яшчэ раз перачытаў яго збольшага, але нічога новага для сябе не знайшоў. Ды і што тут знойдзеш пасля Юстынавіча! Вунь як лоўка расклаў па паалічках асабліваасці пісьма, што абмылкам выслізгвалі з рук у яго самога. Цікава, гэта нігачка з ужываннем дзеясловаў дасць што-небудзь для справы, будзе з яе карысць? А нават калі і не — бухгалтар усё роўна зух! Шкада толькі, што далей рабіць — не падказаў.

Ды на тое спадзявацца, што на чужыя кілбасы квапіцца. Юстынавіч гэты хутчэй без языка застанецца, чым свае меркаванні дачасна выкажа.

Ля хаты Янчэўскіх (яны жылі на процілеглым канцы горада, побач з малаказаводам) панавалі чысціня і парадак. Трава ўсцяж гародаў усюды была абкошана, яблыні акуратна пабеленыя, лехі з цыбуляю і гуркамі дагледжаныя, нібы на доследным участку, адно без таблічак з указаннем гатункаў. Кавалак вуліцы насупраць хаты, двор, пляц ля хлява — усё было так дбайна прыбраны, нібыта тут толькі гэтым з раніцы да вечара і займаіся.

Насустрач Рокшу выйшаў з хаты шыракаплечы, надзвычай прыгожы маладзец у спартыўнай майцы і трусах. Напываючы штосьці, ён накіраваўся да машыны, капот якой відзён быў у праёме паміж пограбам і сцяною дрывэтні.

— Прабачце, Янчэўскія тут жывуць?

Малады чалавек прыпыніўся на хвіліну, паўсонна-няпэўная ўсмешка паволі спаўзла з яго нага загарэлага, па-дзявочы чыстага твару.

— Ага, тут. А вы хто будзеце?

— Я з пракуратуры.

— А-а,— хлопец згодна хітануў галавой.— Уваходзьце, маці дома.

Гаспадыня завіхалася ў кухню, прыбірала пасля сняданку посуд. Быў і яшчэ нехта ў хаце: з сумежнага з кухняю пакоя даносіліся плач дзіцяці і сцішаны, лагодны голас жанчыны.

— Дзень добры!— прывітаўся Рокша.— Не перашкоджу вам?

— Што вы! — кабета жвава расставіла посуд па паліцах, хіснулася ў пакой злева ад дзвярэй.— Калі ласка, сюды, тут пагутарым. У мяне, ведаеце, госці. Сын з нявесткаю і ўнукам учора з Полацка прыехалі.

— Сына вашага я, мабыць, на панадворку сустрэў. Прыгожы маладзец.

— Ага, не брыдкі,— яна задаволена засмяялася.— І нявестка у мяне таксама — заглядзеца. Вось зараз паклічу. Валя, хадзі сюды на хвілінку.

Увайшла Валя — зусім, як падалося Рокшу, дзяўчо, гадоў шаснаццаці-семнаццаці, з сумнаватымі шэрымі вачамі на прыгожым, па-дзіцячы пульхным тварыку. Яна ветліва ўсміхнулася, дала «дзень добры», засаромеўшыся чужога чалавека, хуценька слізганула назад, у свой пакой. Відаць, яна чула, пра што тут была гамонка, і апошнія словы свекрыві яе збянтэжылі.

— Во якая маладая,— ледзь зачыніліся за нявесткаю дзверы, працягвала гаспадыня.— Нядаўна семнаццаць споўнілася, а ўжо сыну паўгода.

— Як жа іх распісалі?

— А так... мусілі, бо нявыкрутка была. Цяперака ж ведаеце, як маладыя робяць,— яна сцішыла голас.— А я казала яе матцы: «Глядзі, Нінка, дзяўчыне шаснаццаці няма, а ўжо па вечарынах, ніводнае гулянкi нідзе не прапусціць». А яна мне: «Дык не з кім жа небудзь — з тваім сынам ходзіць!» Вось і дахадзіліся. Ды не падумайце, я шлюб у не прырэчыла. Мне што, хай жывуць, калі ўжо гэтак атрымалася.

— Сыну колькі?

— Дваццаць дзевяты пайшоў. Гэта ён выглядае молада, а так — дзядзька сталы. Тэхнікум скончыў. Але па спецыяльнасці не працуе. Гандлем заняўся, у Польшчу ездзіць. Там у мяне, у Беластоку, стрыечная сястра жыве, дык у яе спыняецца. Наогул нішто жывуць, толькі адно кепска: кватэры сваёй пакуль што не маюць. Ну, а вы з чым да нас завіталі?

— Ды, прызнацца, лісты гэтыя вашыя не даюць спакою. Дай, думаю, зазірну — бліжэй пазнаёміцца. Можна, хоць якая нітачка выявіцца...

— Ай, якая нітачка!— жанчына рашуча замахала рукамі.— Хіба б я вам сама не сказала, калі б што якое... Ніколі ж ні з кім не варажавала, слова благога нікому не сказала. І наконт Алега вы таксама не думайце, ён хоць і гандляр у мяне, а хлопец неблагі.

— Я магу з ім зараз пагаварыць?

— Чаму ж не,— жанчына адчыніла дзверы ў калідор.— Валя, пакліч, калі ласка, Алега.

Чуваць было, як нявестка выйшла на ганак, затым у акне з'явілася яе постаць.

— У вас такое дзіўнае імя па бацьку — Леакадаўна,— назіраючы праз акно за маладзіцай, сказаў Рокша.— Як звалі вашага бацьку? Леакад?

— Не патрапілі,— засмяялася гаспадыня.— Мяне запісалі не па бацьку, а па маці. Яе звалі Лёдзьяй, што значыць — Леакадзя. А бацькі я не ведала, і маці мне не сказала, хто ён. Яна была сірата, рабіла па чужых людзях.

— Прабачце.

— Нічога, я прывыкла да роспытаў. Гэта цяпер, з часам, крыху супакоіліся, а раней і жук, і жаба, і чорт, і баба — хто толькі не лез у вочы...

З сянец пачуліся крокі, у пакой ўвайшоў Алег. Ён яшчэ раз павітаўся з Рокшам, сеў на канапу. Гаспадыня, адчуваючы, што, мабыць, будзе тут лішняй, заспяшалася, патэпала ў кухню.

— Не будзеце супраць, малады чалавек, калі пагутарым з вамі? — уладкоўваючыся такім чынам, каб бачны быў твар Янчэўскага, спытаў Рокша.

— Не буду, — выпроставаючы на палавіку загарэлыя, з выцвілым на сонцы густым валасіннем ногі, адказаў той. Пры гэтым усё ягонае спружыністае, набрынялае дужасцю цела падалося назад, злілося са спінкаю канапы. — А пра што вы хацелі б пагаварыць? Ці не пра лісты з Шупіліна?

— І пра гэта таксама. Вы іх чыталі?

— Чытаў, а як жа. Маці паказвала.

— І хто б мог іх напісаць, як вы думаеце?

Шчырае здзіўленне адбілася на твары маладога мужчыны

— Хто? — ён паціснуў плячыма. — Не ведаю.

— А гэта не можа быць звязана нейкім чынам з вашымі камерцыйнымі справамі?

— З камерцыйнымі? — Янчэўскі ўсміхнуўся: маўляў, ну і знайшлі падставу. — Гэткіх камерсантаў, як я, па ўсёй Польшчы ведаеце колькі валэндаецца? А камерцыі тае — адна назва, ці шмат дробязямі нагандлюеш. Гэта раз. Па-другое, хаўруснікаў у мяне няма, з цёткаю, матчынай сястрой, усе справы вядзем: я дастаўляю тавар, яна гандлюе. Так што не — камерцыя выключаецца.

— Ну, а іншае што?

— А што іншае?

— Ну, можа, паварагавалі з кім?

— Ды не, здаецца. Я наогул не люблю варагаваць. І без таго клопатаў хапае. Во кутка свайго не маем, трэба неяк наскрэбці на кватэру.

— Вы, маці казала, у Полацку жывяце?

— У Полацку. З Клайпеды пераехаў. Там мараходку заканчваў, потым два гады ў мора хадзіў. А тут перамены гэтыя ўсе, застаўся без грамадзянства, вось мусіў вярнуцца. Уладкаваўся цестамесам на хлебазаводзе. Але ж хіба то работа: ні ўмоў, ні заробку. А сягоння кватэру толькі купіць — мільёны патрэбныя. Ну і прыйшлося падацца ў гандаль. Бо не будзеш жа цэлы век з сям'ёй па чужых кутках туляцца...

— Жонка ваша тутэйшая?

— Амаль. Тут недалёка веска ёсць, Сасноўка называецца, адтуль яна.

— Жывяце Дружна?

— А як жа! — Малады чалавек падняўся, накіраваўся да дзвярэй — нібыта паклікаць Валю.

— О, не трэба, — запырэчыў Рокша. — Не варта яе турбаваць. І мне час ісці.

— Ой, я так баюся, каб што благое не здарылася, — праводзячы яго панадворкам да вуліцы, казала гаспадыня. — Ну так баюся, проста не здумаць.

Цягнік узнавіў рух, шоргаючы бруднымі шыбамі аб вільготнае голле дрэў, што цягнуліся абапал вузкакалейкі, пачаў павольна аддаляцца ад станцыі.

Адзінаццаты вагон, адзіны купэйны ва ўсім саставе, быў амаль пусты: пасажыраў засталася менш дзесятка чалавек, ды і тыя павінны былі неўзабаве выходзіць. Усе яны месціліся ў апошніх трох купэ, і правадніца, нязграбная энергічная цётка з пушком над верхняй губой, накіравалася іх будзіць.

У першых двух ужо пакаваліся, а той-сёй і перекусваў. Затое ў трэцім спалі нібы прадаўшы пшаніцу. Жанчына гучна кашлянула, кранула чалавека за плячо.

— Наступная ваша, уставайце, — сказала, вымаючы з кішэньчыка планшэта білет. — Чуеце, Бу-услова!

Мужчына не зварухнуўся, як спаў, раскідаўшы ў бакі пад коўдраю ногі, так і працягваў спаць.

«Упіўся, ці што?» — падумала яна і зноў прыклала руку, каб добра трасянуць, — на гэты раз да шыі. Зрабіла гэтак і ў сполаху

адхапіла далонь назад: шыя была вільготная, але халодная, як у мерцвяка.

Яна выбегла ў калідор, грымнула кулаком у адны дзверы, у другія.

— Тут... памажыце... Ой, Божа!

Двое мужчын сталага веку і старая кабета рынуліся ў апошняя купэ, дзе ляжаў чалавек, стрымліваючы дзяцей, што таксама рваліся паглядзець, застылі ў дзвярах.

— Што тут?

— Здаецца, нежывы! — енкнула правадніца і кінулася да акна, каб падняць штору.

У купэ адразу пасвятлела, і ўсе ўбачылі кроў. Яе было так многа пад чалавекам і вакол ягонай полкі, нібыта хтосьці разліў фарбу.

Старая пасажырка войкнула, засланяючы сабою нябожчыка ад дзяцей, выштурхнула іх у калідор, павяла ў сваё купэ. Адзін з мужчын, неўразуменна пакрэктаваючы, моўчкі наблізіўся да чалавека, прыклаў пальцы да запясця, адмоўна хітануў галавой.

— Што ж рабіць цяпер? — працягвала мітусіцца правадніца. — Мужчынкі, гляньце ў суседнім брыгадзіра, калі ёсць, паклічце яго сюды.

Маладзейшы пасажыр знік у тамбуры і вельмі хутка вярнуўся ў суправаджэнні пажылога правадніка, худога вусатага дзядзькі з чырвонымі, як з перапою, вачамі. Следам за ім памкнуліся былі ў купэйны і некалькі цікаўных з дзесятага, але брыгадзір даволі бесцырымонна выпхнуў усіх назад, у тамбур, замкнуў дзверы на ключ.

— Вось, Аляксеевіч, — правадніца паказала на нябожчыка, адступіла крок ад акна. — Што рабіць будзем?

— Найперш — разыдзіцеся ўсе па сваіх месцах, — загадаў брыгадзір і, дачакаўшыся, пакуль каманда будзе выканана, прычыніў дзверы купэ.

— Неўзабаве Буслова. Пойдзеце на станцыю, выклічаце міліцыю. Састаў затрымаем.

— На... надоўга? — Жанчына відавочна не магла даць сабе рады.

— На колькі спатрэбіцца.

Цягнік тым часам пачаў запавольваць рух і праз колькі хвілін спыніўся.

— А колькі пасажыраў было ў вас у Полацку? — Рокша запытальна зірнуў на правадніцу, перавёў пагляд на платформу.

Вестка пра мерцвяка ў адзінаццатым ужо разнеслася, відаць, па цягніку, і тыя, хто выйшаў у Буслове з іншых вагонаў, адыходзіць не спяшаліся, з цікаўнасцю чакалі, што будзе далей.

— Дванаццаць чалавек.

— З ім ці без яго?

— З ім.

— Дакументы, Мацей Іванавіч, — сказаў оперупаўнаважаны, падаючы пашпарт, візу на ўезд у Польшчу і яшчэ нейкія паперкі.

— Пагледзіце?

— Пашпарт на імя Янчэўскага Алега Уладзіміравіча?

— Правільна.

— Багаж пры ім?

— Няма.

— Ён з багажом быў, калі садзіўся? — звярнуўся Рокша да правадніцы.

— Без багажу. Не сумнявайцеся, добра памятаю.

Яшчэ падумала: во, глянь ты, улегцы, нават без парасона.

Дождж якраз пачынаўся.

— Хто ехаў з ім у купэ?

— Двое мужчын — ад Віцебска. Яны ў Шырокім сышлі.

— А астатнія дзе выходзілі — памятаеце?

— Памятаю. У Маркаўшчыне. Мужчына і жанчына.

— А падсаджваўся хто-небудзь?

— Не. Вагон наш купэйны, сюды звычайна пасля Віцебска толькі ў Полацку падсаджваюцца.

— У колькі адыходзіць цягнік з Полацка?

— У 23.36.

— А прыбывае ў Шырокае?

— Без дваццаці тры.

— У каго ключ ад перахода між вагонамі?

— У мяне.

— У колькі вы замкнулі пераход?

— Як толькі ад'ехалі ад Полацка. Каб не соўгаліся сюды-туды.

Ведаеце, пачнуць хадзіць, накураць, напаскудзяць усюды...

— Ясна. Тыя мужчыны, што выходзілі ў Шырокім, — як яны выглядалі?

— Адзін — высокі, белалосы, такі, ведаеце, інтэлігент. Вельмі ветлівы, гаваркі. Другі больш маўклівы, усё чай піў, стоячы ў калідоры ля акна. Спрэчка там нейкая ў іх была перад тым, як палеглі.

— Спрэчка? І хто з кім спрачаўся?

— Ды між сабою бялявы з маўчуном завяліся. Нешта наконт Кебіча ды Пазняка... Я надта не ўслухвалася, не да таго было.

— Гэты не лез?

— Не чуваць было.

— Ладна, дзякую пакуль што, — бачачы, што ўрэшце скончыў сваю справу ўрач, сказаў жанчыне Рокша. — Пагутарым яшчэ пасля.

Урач Самсончык, вусаты малады чалавек з грываю даўгаватых, разбэрсаных па каўняры валасоў, адшоўся водаль ад полкі, на якой ляжаў Янчэўскі, пачаў складаць у дыпламат прычындалы. Па ягоньм незадаволеным твары няцяжка было здагадацца, што сказаць ён можа няшмат.

У вагон унеслі насілки. Брыгадзір хуценька адраіў акно, насілки з нябожчыкам перадалі праз яго ў машыну.

— Запрасіце маці на апазнанне.— Рокша падаў оперупаўнаважанаму адрас.— Я буду недзе праз гадзіну.

«Хуткая» фыркнула, пакіравала прэч з перона.

— Можна падаваць знак машыністу? — спытаў брыгадзір.

— Не. Я яшчэ пагутару з пасажырамі. Дзе яны?

— Чакаюць у купэ праваднікоў.

— Перавядзіце іх у іншыя вагоны, гэты адчэпім.

— Няма каго пераводзіць,— падала голас правадніца.— Усе тут, у Буслове, выходзяць.

Двое мужчын, кабета і трое хлапчукоў ад шасці да дванаццаці год, сапраўды былі ў купэ. Напалоханья незвычайным здарэннем, яны даўно ўжо змірыліся з вымушаным затрыманнем і гатовыя былі, здавалася, прасядзець тут цэлы дзень. Гэта, аднак, не спатрэбілася: на размову з усімі шасцярымі Рокша змарнаваў прыкладна сорок хвілін.

Вагон адчэпілі, апячаталі. Машыніст заняў сваё месца ў цеплавозе. Брыгадзір, праводзіўшы следчага да машыны, пашкандыбаў да дзесятага, які стаў цяпер апошнім і дзе білася, заходзячыся слязамі, у істэрыцы маладзенькая правадніца.

Гэты час паміж аглядам месца здарэння і трупа і заключэннем медэкспертаў Рокша не любіў больш за ўсё: мала таго што чаканне вынікаў пазбаўляе магчымасці актыўна займацца справай, дык яшчэ колькі нечаканых паваротаў тоіць часам у сабе бяскрыўдная тая, скупая паперка. Хоць на гэты раз усё, здаецца, не так і складана. Звычайнае забойства з выкарыстаннем нажа. Вялікая колькасць крыві на падушцы і пад целам і адсутнасць яе на гулаве і адзенні нябожчыка — несумненныя прыкметы таго,

што забілі яго ляжачага. А два неглыбокія парэзы на правай далоні — ці не найлепшы доказ, што Янчэўскі супраціўляўся? Магчыма, першы ўдар быў нанесены спячаму.

Што да агульнага малюнка, то амаль паўтары гадзіны, праведзеныя разам з оперупаўнаважаным, начальнікам аддзела і пажылой правадніцай у адчэпленым вагоне неўзабаве пасля таго, як састаў рушыў далей, пацвердзілі адно: забойца мог трапіць у адзінаццаты і выйсці з яго толькі адным шляхам — праз дзверы з платформы. Бо дзверы ў суседні, дзесяты вагон, як настойліва пацвярджала жанчына, увесь час былі зачыненыя, а ключом ад іх мінулую ноч ніхто, апроч яе самой, не карыстаўся. Нават брыгадзір, якому яна адчыніла незадоўга да прыбыцця ў Маркаўшчыну, перайшоў пасля ў суседні праз перон.

Алег Янчэўскі ехаў у цягніку з Полацка, магчыма, і забойца падсеў там жа. Магчыма — раней. Але тое, што выйшаў ён у Шырокім або Маркаўшчыне, бясспрэчна. Дваіх пасажыраў — мужчыну і жанчыну, якія выйшлі з вагона ў Маркаўшчыне, правадніца на знешнасць амаль не запамінала: было яшчэ цемнавата. Затое чула, як жанчына, ужо сышоўшы з цягніка, казала мужчыну, быццам працуе ў дзяржстраху.

З дакументаў і папер, знойдзеных пры нябожчыку, Рокшу найбольш здзівіла адна. То быў... ліст, адрасаваны Аліне Янчэўскай і напісаны ўсё тым жа паспешлівым неахайным почырмам, што і тыя тры, якія жанчына прыносіла яму ў пракуратуру. Змест яго таксама не вылучаўся арыгінальнасцю, адно быў больш ваяўнічы і агрэсіўны. Але самым дзіўным было тое, што высланы з Шупіліна ён быў 26 жніўня, акурат паміж другім і трэцім. Чаму Янчэўская не паказала яго?

Зазваніў тэлефон.

— Вы яшчэ будзеце ў сябе, Мацей Іванавіч? — гаварыў оперупаўнаважаны.— Гатова заключэнне медэкспертаў.

— Добра, чакаю.

Праз колькі хвілін папера ляжала ў Рокшы на сталае.

Адзінае, чым дапаўняў гэты падрабязны, з дэталёвымі апісаннямі характару раненняў гандляра тэкст да першапачатковай ягонаў версіі, быў час забойства. Згодна з заключэннем, яна наступіла дзесьці паміж трыма і пяццю гадзінамі ночы — прыблізна тады, калі цягнік рухаўся ад Шырокага да Маркаўшчыны. Такім чынам, у зламысніка, калі ён не птушка і не злы дух, быў адзіны шанц застацца нераскрытым — выскачыць з вагона праз акно дзе-небудзь на гэтым адрэзку ці

спакойна выйсці ў Маркаўшчыне. На шчасце, усе вокны ў вагоне ў тую ноч былі наглуха зачыненыя...

З чатырох агентаў маркаўшчынскага дзяржстраху двое былі ў адпачынку. Але Рокшу пашанцавала: жанчына, якая ехала напярэдадні ў адзінаццатым вагоне, якраз была на месцы. Гэта была ветлівая кабета перадпенсійнага ўзросту, былая настаўніца, змораная нялёгкаю працай і бясконцымі хатнімі клопатамі. Цягнуком яна вярталася ад маці, якая праходзіла ў анкалагічным дыспансеры першапачатковы курс лячэння. Пра здарэнне ў вагоне яна, канечне, нічога не ведала, затое пасажыра, што сышоў у Маркаўшчыне разам з ёю, ведала не толькі ў твар, але і па імені. Ім аказаўся нейкі Аляксандр Каралькоў, пасяленец з зоны пры мясцовай ПМК.

Паводле звестак, якія прадаставілі Рокшу ў спецкамендатуры, чалавек гэты ў свае сорок пяць гадоў меў за плячыма дзве судзімасці за грабеж, а зараз адбываў трэцюю. Ён жыў у інтэрнаце ПМК, які размяшчаўся тут жа, у адным будынку са спецкамендатурай, і зараз знаходзіўся ў сваім пакоі. Даведаўшыся, што Каралькова бачылі заўчора ў цягнуку, камендант зрабіў круглыя вочы, загадаў дзяжурнаму бегчы на трэці паверх па парушальніка.

Пасяленец аказаўся спакойным, даволі імпазантным мужчынам, з выгляду, аднак, значна старэйшым, чым Рокша чакаў,— з-за плеха, што цягнуўся ў таго ад ілба да самай патыліцы. Навіну пра тое, што ягонае парушэнне распарадку не засталася незаўважаным, Каралькоў успрыняў з іроніяй.

— Што, прадоўжыце тэрмін, начальнік?

— Два гады як мінімум звыш таго, што маеце, забяспечаны,— сказаў камендант і, незадаволены, мусіць, уласнаю блытанай фразай, перадаў ініцыятыву Рокшу.— Калі ласка.

— Не, працягвайце вы,— усаджваючыся збоч стала — такім чынам, каб бачны быў твар пасяленца, адмовіўся той.— Я па ходу задам пытанні.

— Мяне цікавіць, куды вы ездзілі 6 ліпеня, асуджаны Каралькоў,— камендант гаварыў сцішаным, прыпраўленым злёгка насмешкай голасам.— Калі гэта, канечне, не сакрэт.

— Ніякага сакрэту няма, ездзіў у Полацк.

— Навошта?

— Каб пабачыцца з адною жанчынай. Яна напісала, што будзе праездам у горадзе, вось я...

— Значыць, самаволка?

— А вы б іначай не пусцілі. Што я, вашых парадкаў не ведаю?

— Калі вы выехалі на Полацк? — адчуваючы, што зараз самы час уступіць у размову, спытаў Рокша.— Як дабіраліся туды?

— Выехаў у аўторак, пятага, у сем вечара. Прыгарадным даехаў да скрыжавання, а там сеў на папутную... У дзевяць з капейкамі былі ў Полацку.

— Не цягніце ката за хвост, Каралькоў,— сярдзіта сказаў камендант.— Прыехалі ў Полацк — далей што? Куды пайшлі? З кім сустрэкаліся?

— Я ж казаў ужо: сустракаўся з адною жанчынай. Яна ехала з перасадкай на Мінск. Пасядзелі ў зале для пасажыраў, пагаварылі.

— Няўжо і ў рэстаран не сядзілі? — уставіў здэкліва камендант.— І ні кроплі не выпілі?

— Ні кроплі,— у вачах і голасе пасяленца чуўся дакор.— Эх, начальнік...

— Працягвайце, калі ласка,— Рокша няўхвальна зірнуў на каменданта.

— Ну, вось, прабылі так удваіх да 10.30, пакуль не падышоў яе пезд. Пасадзіў яе... А праз паўгадзіны і мой прымчаў. Купіў білет у касе, сеў...

— У які вагон?

— У дзесяты. Але ж хіба ў агульным паспіш! Перайшоў у адзінаццаты.

— Як гэта?

— Як звычайна пераходзяць — праз дзверы. Першы раз, ці што?

— Яны хіба былі адчыненыя?

— А то як бы я перайшоў?

— А правадніца?

— Не ведаю. Можа, спала.

— У колькі гадзін вы перайшлі?

— Дакладна не ведаю, але недзе пасля Шырокага.

— Ну, перайшлі, далей што?

— Агледзеўся, высачыў вольнае купэ, заняў яго.

— Які быў нумар купэ?

Не цікавіўся. Памятаю толькі, што чацвёртае ад тамбура.

— У купэ, апроч вас, хто-небудзь быў?

— Не было нікога, адзін ехаў. Да Маркаўшчыны спаў, потым выйшаў.

— Правадніца вас бачыла, калі выходзілі?

— Яна адчыняла.

— Яна не здагадалася, што вы з таго вагона?

— Мабыць, не. А ў мяне таксама не было ахвоты спавядацца. Ну, выходзіць чалавек і выходзіць. Можна, гэта мае законнае месца.

— Усё, што вы казалі зараз,— праўда?

— Абражаеце, начальнік! Не верыце — паглядзіце білет, вось ён, пры мне.

Удакладніўшы яшчэ сякія-такія падрабязнасці, Рокша падаў Каралькову спісаны аркуш, папрасіў распісацца. Каралькоў ахвотна гэта зрабіў і, відавочна задаволены зыходам размовы, пайшоў у свой «нумар».

Каралькоў, якому, нягледзячы на ўяўную шчырасць аповяду, цяжка было даць веры, аднак, не салгаў: у купэ сярод іншых, сапраўды, аказаліся адбіткі ягонных пальцаў. Іх было так шмат усюды, што міжволі думалася: ці не знарок ён тут насядзіў?

Правадніца Зяцькевіч у час апазнання адразу паказала на пасяленца.

— Ён, канечне. Яшчэ жартаваў, калі сыходзіў. Маўляў, зайцам быць — не заўсёды мець доўгія вушы.

— А ў часе пасадкі вы яго запамнілі?

— У часе пасадкі — не. Ды хіба ўсіх запомніш! А што здарылася? Гэта ён забіў?

— У якім купэ ён ехаў?

— Ой, не памятаю. А вы ў планшэце, што я вам аддала, білет зірніце...

— Дзякую за параду. І яшчэ адно да вас пытанне. Скажыце, дзверы паміж адзінаццатым і дзесятым вагонам! ў тую ноч увесь час былі зачыненыя?

— Я ж казала вам ужо: сама замкнула, як толькі ад'ехаліся ад Полацка. Не верыце мне, ці што?

— У каго яшчэ ёсць ключ ад перахода?

— Ёсць у брыгадзіра... Але ён не адчыняў, гэта дакладна.

— Вы ўпэўнены?

— Каб не была ўпэўнена, не казала б,— яна пачырванела, адвясла пагляд.— От не хацела гаварыць, ды змушаеце... Я... Мы, ведаеце, з Пятровічам абое адзінокія, так што... Словам, збіраліся падаваць заяву. А тут непаразумеўнае такое прыкрае — пасварыліся. Ну, я ж, канечне, першая кланяцца не пайду. І ён заюшыўся, нібы кныр. Абы ўбачыў дзе — абавязкова ў процілеглы бок пакірае. Так што не, ён не мог.

— Ну, а правадніца з дзесятага?

— Ірка? Ды што вы! Дзіця зусім — васемнаццаць гадкоў. Ды яна сказала б мне, калі што якое...

На тым размова скончылася. Рокша адпусціў жанчыну, а сам незаўважна для сябе самога акунуўся ў роздум.

Найбольш сумненняў, канечне, узнікала вакол «перасялення» Каралькова. Па-першае, як ён мог пракрасца ў купэйны вагон, калі, як сцвярджае правадніца, дзверы паміж ім і дзесятым былі зачыненыя на ключ? Хто адчыніў іх? Па-другое, на перагоне ад Шырокага да Маркаўшчыны ў адзінаццатым мелася быць, разам з Янчэўскім, восем пасажыраў. Але як магло іх аказацца гэтулькі ж у Маркаўшчыне, калі па дарозе падсеў пасяленец? Куды дзеўся дзевяты, білет якога да канца заставаўся ў планшэце правадніцы? Дзе і калі ён выйшаў?

— Можна?

Ён і не заўважыў, як нехта ўвайшоў у пакой. Калі ж прагнаў, урэшце, здранцвенне, убачыў на парозе Аліну Янчэўскую. Жанчына была ў чорнай сукенцы, яе белы, з пачырванелымі вейкамі і запальмі вачамі твар і блізка не быў падобны да таго жыццярадаснага ліку, што, нягледзячы на ​​непрыемнасці, так і свяціўся, здавалася, здароўем і бадзёрасцю колькі дзён таму. Яна абвяла пакой абьякавым позіркам, падышла да стала.

— Спачуваю вам,— сказаў Рокша і змоўк — што тут яшчэ скажаш?

Яна матлянула галавой, нібыта ў знак згоды, неак ненатуральна падкасіўшы ногі, апусцілася ў крэсла.

— Прабачце, што турбую вас. Я быў на могілках у дзень пахавання, але не адважыўся падысці. А тут во з'явілася патрэба перагаварыць...

Жанчына падняла вочы, і ўпершыню за ўвесь час на твары яе мільгнула (праўда, тут жа і пагасла) ажыўленне.

— Значыць, вы ўжо ведаеце... пра Вальку?

— Што ведаю? — сумеўся Рокша, намагаючыся даўмецца, пра якую Вальку яна гаворыць. — Не, я нічога не ведаю.

Яна недаверліва хітанула галавой, вусны яе, занадта чырвоныя на змучаным збялелым твары, дробна затрымцелі.

— Не ведаеце пра лісты?

Цяпер ужо ён хітануў галавой — адмоўна.

— Вальчына работа, яна пісала.

— Ваша нявестка? Яна што — прызналася вам?

— Прызналася.

— Вось гэта навіну вы прынеслі, Аліна Леакадаўна,— пераадольваючы хваляванне, сказаў Рокша.— І як жа яно ўсё было?

— Прабачце, я пра гэта нічога больш гаварыць не буду, мне нядобра... Ужо разбірайцеся з ёю самі.

— Добра, так і зробім,— пагадзіўся ён пасля нядоўгага вагання.— Але тут, бачыце, такая справа: сярод папер вашага сына знойдзены яшчэ адзін ліст... Адпраўлены з Шупіліна 26 жніўня. Вы яго не чыталі? Вось, зірніце.

Яна прабегла вачыма першыя радкі.

— Не, не чытала. А адрасавана мне... Напэўна, Алег перахапіў, каб лішні раз не засмучаць.— Аліна Янчэўская паправіла на галаве хустку, няпэўным крокам накіравалася да дзвярэй.

— А каб цябе трасца!— Анеля выскачыла з сянец на панадворак, хіснулася насустрач мужу.— Чалавека ў дарогу выпраўляць, а ён швэндаецца невядома дзе.

— Якога чалавека? —Юстынавіч няўцямна глянуў на жонку. І тут жа ўспомніў: ад'язджае Мішка, пляменнік.

— Паўгадзіны засталося да аўтобуса,— працягвала мітусіцца Анеля.— А яшчэ ж сабрацца!

— Усё сабрана ўжо, цётка, не хвалюйцеся,— азваўся, выходзячы з хаты, Мішка, высокі зграбны хлопец у моднай майцы з капшуком.

З-за гэтай майкі ён выглядаў значна маладзей сваіх дваццаці двух, нагадваў больш падлетка, чым выпускніка інстытута. Гэтым летам ён скончыў фізмат і атрымаў накіраванне ў школу недалёка ад Барысава, дзе жылі ягоныя бацькі — стрыечны Юстынавічаў брат Іван і яго жонка Алена. З таго дня, як яны з суседам Віцькам знайшлі ў Блажэўцы труп Сцяпана Прычэцкага, мінулі чатыры гады, за гэты час ён другі раз гасцяваў у Кавальчукоў. Першы быў летась, і вось другі — такі няўдалы і невясёлы.

А ўсяму віною — «гуцулы» Жукоўскія, дакладней, іх семнаццацігадовая дачка Антаніна. Мінным летам гэткае было з Мішкам сяброўства, і во на табе — так усё змянілася.

Гуцулка ў сям'і — толькі маці. Яе Уладзька Жукоўскі прывёз з Закарпацця, пасля службы ў войску. Потым яны з'ехалі назад, да Сусаніных бацькоў, а залетась зноў вярнуліся ў Чамярыцу. Тут засталася па смерці Уладзькавых бацькоў хата, у ёй і селі на сталае жыццё.

Чарнавокая Антаніна ад першае ж сустрэчы прыйшлася Мішку даспадобы. Завязалася сяброўства, якое, ніхто ў тым не сумняваўся, мелася перарасці ў нешта больш глыбокае і трывалае. Так нібыта і атрымалася.

Сёлета Антаніна скончыла дзесяцігодку, збіралася паступаць у вучылішча на медсястру. Але раптам, не даздаўшы выпускных экзаменаў, захварэла. Амаль тры тыдні, аж да Мішкавага прыезду, прабыва ў бальніцы, і пасля таго і пайшло між імі наперакос. Нават сустрэцца не пажадала, хоць ён і пільнаваў ледзь не штодня то на полі, дзе яна зрэдзьчасу даіла за матку карову, то на лаўцы перад хатаю, а то і проста на вуліцы. Словам, унікала, ну, і не вытрымаў хлопец, вырашыў дачасна з'ехаць дамоў, у Барысаў. Юстынавіч, хоць і было гэта не надта ёмка, спрабаваў два разы загаварыць з дзяўчынаю пра гэтка метамарфозы, але дарэмна. Бацькоў таксама нібы падмянілі, зрабіліся нейкія зацяттыя, маўклівыя, як воды ў рот набралі.

— Бары сумку, што стаіш пнём,— Анеля штурхнула яго пад руку, пабегла наперад. — Хоць бы не спазніцца.

— Я сам, не трэба мяне праводзіць.— Мішка легка падхапіў ношу, закінуў за плячо.— Калі ласка, вельмі вас прашу, не трэба са мною ісці.

Ён яшчэ, мусіць, на нешта спадзяваўся. І заўважна было, пакуль кроць ў вуліцаю ўсцяж гарода і потым, калі падраўняўся з хатаю «гуцулаў», як хацелася яму цуду.

Рокша пазваніў яшчэ раз, на ўсялякі выпадак, прыслухоўваючыся, ці не пачуецца зноў з хаты які-небудзь гук, сышоў з ганка.

І тут упэўніўся, што слых сапраўды не падвёў яго. Дзверы хутка расчыніліся, на парозе вырасла худзенькая постаць Валянціны. Маладая жанчына пастаяла хвіліну моўчкі ў праёме, не ведаючы, куды дзець рукі ад разгубленасці, хіснулася назад, у сенцы, занялася нейкімі мяшкамі, хоць у гэтым відавочна не было ніякай патрэбы. У гэты ж момант у хаце заплакала дзіця. Маладзіца, узрадаваная нечаканым збавеннем, кінулася на голас.

Хутка яна вярнулася — з хлапчанём на руках.

— Уваходзьце,— сказала, закалыхваючы малога.— Зараз пакладу яго, тады пагаворым. Вы, пэўна, наконт лістоў?

— І наконт лістоў таксама.

— Ну, дык уваходзьце,— яна прапусціла Рокшу наперад, праводзіўшы да пакоя, дзе ён размаўляў першы раз з гаспадыняй і Алегам Янчэўскім, панесла сына ў спальню. Той ужо не квіліў, толькі зрэдку цмокаў губамі, і таму адсутнічала яна зусім нядоўга.

— Я пісала,— у голасе яе не адчувалася ні раскаяння, ні нават шкадавання.— І тыя тры, што ў вас. І тое, што пры Алегу было...

— Гэтае? — Рокша дастаў з кішэні канверт.

— Гэтае.

— Раскажыце, калі ласка, усё.

— Раскажу.— Яна села на канапу, абшчаперыла галаву рукамі.— Вось толькі з чаго пачаць? Можна, лепш пытанні задавайце, а я адкажу. Так мне лягчэй будзе...

— Давайце так паспрабуем,— пагадзіўся Рокша.— Тады першае пытанне: навошта вы ўсё гэта пісалі?

— Я... я хацела папалохаць.

— Каго?

— Ясна каго — Алега. Ён, ведаеце, мне здраджваў, і я думала, можа, адумаецца, перастане.

— Ну, і перастаў?

— Дзе там! Неяк Васюню павезла ў паліклініку, вяртаюся аўтобусам назад... Глядзь у акно: ажно са сваёй чапірадай шпацыруе па набярэжнай.

— З кім?

— З чапірадай. Гэта я так яе называю. Яна музыку выкладае ў музычнай школе. Мне яшчэ, калі з раддома выпісалася, казалі, нібыта ён з ёю... А пасля сама некалькі разоў бачыла, аднаго разу нават заспела неяк на беразе... Ну, пасля таго і надумалася пра лісты. Даведалася, што ў яе ў Шупіліне бацькі, брат, ну, і пачала пісаць — нібыта ад іх, каб адбіць ахвоту: што ж ты, маўляў, жанацік, да дзяўчыны чэпішся?

— У Шупіліна лісты самі вазілі?

— Не, куды мне з малым. Сяброўка правадніцай на чыгунцы робіць, прыйшлося да яе звярнуцца. Яна на станцыі кіне ў скрыню, а праз тры дні, глядзіш, свякроўка з сынам чытаюць ужо.

— Як вам удавалася змяніць почырк?

— Пісала левай рукой,— жанчына пачырванела.— Спачатку хацела каго-небудзь прасіць, але каго тут папросіш? Знарок пісала абы-як, каб не здагадаліся.

— І не здагадаліся?

— Свякроўка, дакладна ведаю,— не.

— А муж?

— Што я пісала — не, а вось што наскардзілася — гэтак думаў.

— Ён казаў вам пра тое?

— Казаў. Не прама, канечне, а так: ну, давай, маўляў, давай.

Па-мойму, дык не надта і баяўся тых пагроз.

— Прабачце нясціплае пытанне... Апроч настаўніцы, былі ў вашага Алега жанчыны?

— Можа, і былі да мяне, адкуль мне ведаць. А потым, калі ажаніліся, не заўважала. Вось толькі гэтая.

— Колькі вы ўсяго напісалі лістоў?

— Чатыры.

— Адкуль ведаеце, што апошняе было ў мужа?

— Бачыла, як засоўваў перад ад'ездам у кішэню.

— Як зваць настаўніцу?

— Таццяна.

— Што ж, ясна.— Рокша падняўся з месца. І дарэчы: акурат у гэтую хвіліну з сянец данёсся тупат, дзверы адчыніліся, увайшла Аліна Янчэўская. Яна пастаяла колькі часу ў задуменні ў прыхожай, моўчкі, не прывітаўшыся нават, падалася ў кухню.

— Што ж будзеце далей рабіць? — ужо выходзячы з хаты, не ўтрымаўся, спытаўся ў маладой жанчыны Рокша.

— Не ведаю яшчэ.— Удава слаба, краем рота ўсміхнулася.— Мабыць, да сваіх, у Сасноўку, падамся. Гэта побач тут, тры вярсты ад горада.

Настаўніцу Заблоцкую ўдалося адшукаць толькі к вечару ў школе, дзе яна праводзіла з малымі індывідуальныя заняткі па сальфеджыю. З выгляду ёй можна было даць гадоў дваццаць. Гэта была зграбная, модна апранутая дзяўчына, даволі самаўпэўненая, гаваркая і, як падалося Рокшу, упаўне таварыская. На ўсе пытанні следчага яна адказвала ахвотна, з тою легкадумнай гулівасцю маладзіцы, што ў народзе характарызуецца як слабасць на «перадок». Адносін сваіх з Алегам Янчэўскім яна не хавала, пра ўсё, што здарылася, выказалася проста:

— Што й казаць, непрыемная гісторыя.

— Вы доўга сустракаліся?

— Месяцы з чатыры.

— Вашы родныя ведалі пра тое?

— Вы што?! — яна здзіўлена акругліла вочы.— Які мне інтарэс усім расказваць! Тым больш у нас нічога сур'ёзнага і не было і быць не магло.

— У якім сэнсе — сур'ёзнага?

— У сэнсе сумеснай будучыні.

— Дзе жывуць вашы бацькі?

— У Шупіліне.— Яна прайшлася пальцамі па клавішах піяніна.— Значыць, вы наконт лістоў? Так? Тады не па адрасе: мае іх не пісалі.

— Адкуль вы ведаеце пра лісты?

— Алег паказваў. Тры. Быццам бы з Шупіліна. А я дык думаю — зусім не адтуль. Складвала Валька ды паслала, вось вам і ўся разгадка.

— Чаму вы так упэўнены, што вашы не пісалі? Можжа...

— Барані Бог! Па-першае, я ж вам ужо казала, яны нічога не ведаюць. Па-другое, мае продкі не такія людзі, каб з-за мяне некага вінаваціць. Мне даць дыхту — гэта калі ласка...

— А брат?

— І пра брата вы ведаеце! — Яна засмяялася. Але таксама дарэмна думаеце. У яго свае клопаты: то разыходзіцца, то зноў сходзіцца. Ды і выпівае добра. Не, мае не пісалі, гэта точна.

— Калі вы апошні раз бачыліся з Алегам?

— Напярэдадні ягонага ад'езду, у сераду.

— Ен вам нічога такога не казаў незвычайнага? Ну, там, можа, прадчуванні якія былі, ці яшчэ што?

— Не, не казаў. Ды мы і бачыліся похапкам, адно павітацца паспелі ды словам-другім перакінуцца. Ен апошнім часам вельмі асцярожны быў, баяўся, каб Валька не застукала.

— І апошняе да вас пытанне. Скажыце...

— Чаму я такая самастойная? — яна паднялася з-за інструмента, прынялася падфарбоўваць вейкі.— Чаму з жанатымі мужчынамі сябрую? А што яшчэ застаецца рабіць у такім горадзе, як Буслова? Вы ў дзевяць гадзін бываеце калі-небудзь на вуліцы? Не? То выйдзіце калі, паглядзіце: каб табе жывая душа. А я дзеўка маладая, гарачая, не гінуць жа мне за рудую мыш.

— Заблоцкія тут жывуць?

— Тут.— Высокі хударлявы мужчына гадоў пад семдзсят забіў у дошку апошні цвік, павольна падняўся з зэдля.— А што вам трэба?

— Нам патрэбен хто-небудзь з гаспадароў.

— Я гаспадар.

Стары акуратна склаў у скрыначку свае сталярскія прычындалы, выпрастаўся, жэстам паказаў Рокшу і Шулейку на дзверы.

— Уваходзьце, калі з дабром.

З сянец адразу трапілі ў кухню, якая, відаць, адначасова служыла некаму і спальняй: з процілеглага ад стала кута, з-за перагародкі вытыркаўся на трэць непрыбраны ложкак, побач з ім чарнелі халявамі літыя гумавыя боты.

— Вось, прысаджвайцеся ды прабачце, што далей не запрашаю,— гаспадар кіхнуў, пратэпаў да дзвярэй, што вялі ў суседні пакой. — Наста, ну як ты? Трэба што?

— З кім ты там? — адгукнуліся ў адказ.— Ці не Васька падняўся?

— Ага, глядзі, падымецца! Людзі тут прыйшлі да мяне.

— А-а...

— Дык трэба што-небудзь?

— Адчапіся.

Ложак у куце гучна рыпнуў. З-пад коўдры высунулася кудлатая светлавалосая галава, таргануўшыся неўразуменна сюды-туды, зноў знікла за рагом перагародкі.

— Сын,— патлумачыў напаяголоса стары.— А там — жонка, хварэе. Абое хворыя. А вы ж хто будзеце?

— Я начальнік аддзела міліцыі,— адрэкамендаваўся Шулейка.— А гэта следчы Рокша з Буслова.

— А, вас я ведаю, толькі ў цывільным не пазнаў, выбачайце,— сказаў гаспадар і павярнуўся тварам да Рокшы.— А вы, значыць, з Буслова? Таксама ваш гарадок мне знаёмы. У нас там дачка, дык неяк па вясне ездзілі да яе са старой. Нішто сабе месца, прыгажэйшае, мабыць, за наша Шупіліна. Касцёл прыгожы, і возера... Але ж што сюды вас прывяло? Ці не з Танькаю якая прыгода?

— Не хвалойцеся, з ёю нічога не здарылася,— паспяшаўся супакоіць старога Рокша.— Так, ськіятакія дробязі спатрэбілася ўдакладніць.

— Вы за нос мяне не вадзіце, не падлетак. Без дай прычыны міліцыя за сотню вёрст не паедзе. Кажыце, што здарылася...

— Бачыце, ваша дачка трапіла ў не надта прыемную гісторыю.

— Трасца яе, яна заўсёды ў што-небудзь трапляе. З пятнаццаці гадоў, як адышла ад нас, так і трапляе,— Заблоцкі зласліва тупнуў, але тут жа авалодаў сабою, прыклаў палец да вуснаў.— Лепш хадзем на вуліцу, крый Бог, матка пачуе. Як-нікак хворы чалавек.

Яны выйшлі на панадворак, уладкаваліся ў садку збоч лядашчага хлёўчука.

— Ну, дык раскажыце, што там з ёю?

Рокша збольшага, апускаючы найбольш важныя для следства падрабязнасці, у тым ліку і сам факт забойства, распавёў пра лісты, а таксама пра ўзаемаадносіны настаўніцы з Алегам Янчэўскім. Стары ўважліва слухаў, пакрэктаваючы час ад часу, прыкрываў твар далонню — чуць усё гэта яму відавочна было не даспадобы.

— От шэльма, от паскудніца!

У сенцах тым часам пачуўся тупат, нейкая бязладная мітусня, нібы хтось шукаў і ніяк не мог адшукаць дзвярэй. Праз хвіліну на ганак выскачыў расхрыстаны мужчына гадоў сарака, трымаючыся за жывот, апромеццю кінуўся за хлёў.

— Во яшчэ адзін, ніяк не дасць сабе рады,— гаспадар скрушліва пахітаў галавой.— Як зап'е — хоць ты страляй яго... Ды пра што гэта мы?

— Пра лісты,— падказаў Рокша.

— А, пра лісты, правільна.— Стары хвіліну памаўчаў у одуме.— А вы... Няўжо думаеце — з нас каторы пісаў? Не-е. Трое калек, куды ўжо нам. Ды мы і не ведалі нічога пра Таньку. А калі б і ведалі, то што? Солі ж на хвост, казаў той, не насыпеш. Але ж шэльма! Ну, дабяруся я калі...

— Сын ваш даўно хварэе?

— Трэці тыдзень. Думаеце, ён? Кіньце, у яго зараз адно наўме: дзе б на пахмелле разжыцца. На вачах чалавек гіне. Жонка на развод падала... А восем жа гадоў, лічы, пасля лячэння ў губу не браў.

Ён яшчэ нешта хацеў сказаць, але тут жа змоўк: з-за хлява паказаўся Васіль. Хістаючыся ў бакі, ён безуважна прашпацыраваў па панадворку, знік у у сенцах. Не прайшло, аднак, і пяці хвілін, як ён зноў з'явіўся на вуліцы, зірнуўшы зладзеявата на бацьку і чужых людзей, бокам пакіраваў да веснічак. На гэты раз ён быў, нягледзячы на спякоту, у паліто, якое прытрымліваў на грудзях абедзвюма рукамі.

Стары борзда — адкуль узяліся сілы — падхапіўся з лавы, кінуўся сыну наўздагон. Той паддаў хады, але зачапіўся нагою за плот, паваліўся ніцма на траву.

— Аддай, нягоднік! Аддай, каму кажу!

Маладзец затросся, як у ліхаманцы, прыкрыў пяцярнёю нейкі круглы прадмет, што выкаціўся ў яго з-за пазухі.

То быў гадзіннік — не новыя, з парэпаньмі сям-там бакамі ходзікі.

Стары вярнуўся да гасцей.

— Во дажыліся,— сказаў ціха.— Абы што недаглядзеў, так і знясе на кірмаш.

Ашаломленыя ўбачаньм, Рокша і Шулейка разам, як па камандзе, падняліся з месца, па чарзе падалі гаспадару рукі. Абаім было зразумела: больш рабіць тут няма чаго.

Вагон аказаўся амаль пусты — сем чалавек пасажыраў, што чакалі састаў разам з Юстынавічам на буслоўскім пероне, імгненна распаўзліся па купэ, сцішана перагаворваючыся, занялі месцы. Юстынавіч зняў пінжак, уладкаваўся на сядзенні ля акна, тварам да ўвахода.

— Ездзіць зараз — смаката,— кешкаючыся ў аддзяленні з бялізнаю, даводзіла некаму таўставатая ўвішная правадніца гадоў пяцідзесяці.— Вось праз пару тыдняў студэнты паедуць — тады трымайся! Ото будуць гастролі.

У аддзяленні штось нібыта прамовілі ў адказ, у праход выйшла сімпатычная маладая дзяўчына ў форме, з сабранымі на патыліцы ў вузел валасамі і сумнымі вялікімі вачамі над чырвоным, загарэлым на сонцы носікам. Яна безуважна слізганула паглядам па Юстынавічу, стала ля акна. Старэйшая ўскінула на плячо прасціну з бялізнаю, чапляючыся ношай за сцены, падалася да тамбура.

— Зачыні за мною на ключ,— сказала дзяўчыне, прыпыняючыся на хвіліну ў дзвярах.— А то ж усю ноч не дадуць спакою, будуць сноўдаць узад-уперад.

Жанчыны выйшлі, але праз некалькі хвілін маладзейшая вярнулася, узялася парадкаваць прасціны і коўдры, што валяліся зваленыя абы-як ля дзвярэй службовага купэ. Яна па-ранейшаму ні на кога не зважала, занятая справаю, нешта ледзь чутна напывала сабе пад нос.

Раптам дзверы суседняга з Юстынавічам купэ рэзка адчыніліся, у калідор выскачыў высокі панікаівы мужчына сярэдніх гадоў, у майцы і сніх, падперазаных белым шнурам штанах-трыко. Абмінуўшы Юстынавіча, ён жвава падскочыў да правадніцы, пачаў гучна, на ўвесь вагон патрабаваць, каб яго правялі куды-небудзь на іншае месца.

— Мы не пераводзім, грамадзянін,— пачала аднеквацца тая.— Гэта не...

— Перавядзецце, нікуды не дзенецеся,— націскаў пасажыр.— Я не жадаю спаць на полцы, дзе ляжаў нябожчык. Я маю права!

— Нябожчык... ехаў на дваццаць дзевятым месцы, а ў вас трыццаць першае.

— Усё роўна пераводзьце. Вагон паўпусты, месца знойдзецца.

— Гэта купэйны вагон, я не магу вас перавесці,— працягвала ўпарціцца, хоць і не так упэўнена, як напачатку, дзяўчына.

— Я магу памяншаць з грамадзянінам,— Юстынавіч падняўся, пасунуўся калідорам да яе.— У мяне дваццаць сёмае, і я згодзен перайсці ў ягонае купэ.

Правадніца ўдзячна зірнула на яго, махнула рукой.

— Мянэйцеся, мне што.

Чалавек у майцы борзда вярнуўся ў купэ, хуценька, нібы баючыся, што Юстынавіч перадумае, узяўся пераносіць рэчы. Хвілін праз пяць Кавальчук сядзеў на ягоным месцы.

У купэ зазірнула правадніца, пазбягаючы глядзець на дваццаць дзевятае, спытала, ці патрэбная бялізна.

— Вазьму, а як жа.

Юстынавіч выйшаў у калідор, падаўся следам за дзяўчынай.

— Колькі каштуе?

— Трыста рублёў.

Ён разлічыўся, але адыходзіць не спяшаўся.

— Яшчэ што-небудзь хацелі?

— Піць хочацца. Стакан дасце мне?

— Дам.— Яна адчыніла шкафчык, дастала стакан.— Набярэце з крана. Пасля, калі хочаце, чай прынясу. Толькі вось у суседні вагон за цукрам схаджу, забылася там.

— Вы хіба не заўсёды купэйны абслугоўваеце?

— Мы мянемся з Андрэўнай. Тут значна спакойней, вось і чаргуемся. Дык вы будзеце чай?

— Буду.

Яна неўзабаве вярнулася, але не адна, а са старэйшай правадніцай. Тая кінула на стол некалькі маленчкіх пакункаў цукру і, пакуль Юстынавіч піў цеппаватую, з ледзь улоўным пахам хлоркі ваду, узялася ладзіць чай. Стоячы ля акна, ён адчуваў спінаю яе цікаўны, упарты пагляд, а сам тым часам не спускаў вачэй з дзяўчыны, якая пісала нешта на планшэце. Яна ні разу не падняла галавы, каб зірнуць на яго, але ён здагадваўся: гэта знарок, па самой жа справе ёй ягоныя паводзіны абыходзяць не менш, чым пажылой.

І каб не расчараваць ні тую, ні другую, ён сказаў, пракаўтнуўшы апошні глыток:

— Гэта, калі не памыляюся, сапраўды на дваццаць дзевятым здарылася?

Ён бачыў, як дзяўчына знерухомела над планшэтам. Больш вопытная яе таварка, наадварот, бадзёра ўскінула галаву, задаволеная, відаць, што не памылілася ў сваіх падазрэннях адносна ягонай асобы, сказала, стрымліваючы хваляванне:

— Вы пытаецеся пра забойства? Але адкуль вы ведаеце пра тое?

— А што, можа, у наваколлі ёсць такія, што не ведаюць?

— Ваша праўда,— пагадзілася кабета.— На вуліцу — ані выйсці, кроку не ступіш, каб хто-небудзь не прычапіўся з запытаннямі.— Яна асеклася, запытальна глянула Юстынавічу ў вочы.— А вы хто будзеце, калі не сакрэт?

— Сакрэт,— засмяяўся ён і накіраваўся да свайго купэ.

Паводзіны ягоныя відавочна заінтрыгавалі жанчын. Запыніўшыся на хвіліну ля сваіх дзвярэй, ён бачыў, як яны, пазіраючы ў ягоны бок, аб нечым ажыўлена гаварылі напаўголоса. Потым пажылая падалася ў суседні вагон, а маладзейшая ўзялася заварваць чай. Недзе праз чвэрць гадзіны яна прынесла пітво ў купэ.

— Вы заўсёды гэтак позна частуеце пасажыраў? — спытаў Юстынавіч.

— Толькі тых, што не збіраюцца спаць,— адказала дзяўчына.— Колькі вам цукру?

— Два. А чаму вы думаеце, што я не збіраюся спаць?

— Ды па ўсім бачна.— Яна паклала цукар на стол, накіравалася да дзвярэй.— А я б дык раіла легчы. Позна ўжо, ды і за бялізну вы заплацілі.

— Ну, калі раіце, так і зробім. Разбудзіце ў Шырокім?

— Чаму ў Шырокім? Вы ж едзеце да Буслова.

— Так трэба.

— Трэба — значыць, разбуджу. Дабранач.

Яна выйшла. Юстынавіч выпіў чай, зняў абутак, з асалодаю расцягнуўся на ніжняй полцы.

Прачнуўся ён ад нейкага лёгкага дотыку да рукі — быццам ветрык вейнуў па целе. Расплюшчыў вочы — пажылая правадніца з суседняга вагона стаяла над ім, пазяхаючы, тузала за далонь.

— Уставайце, Шырокае.

— Дзякуй, што пабудзілі. Але ж я не вас, здаецца, прасіў.

— Ну дык што, што не мяне,— у голасе кабеты чулася незадаволенасць.— Пабудзілі, і ўсё, якая вам розніца хто. Не чапайце дзяўчыну.

— Я і не чапаю.

— Глядзіце. Яна і так усяго баіцца пасля той ночы. Калі што трэба — звяртайцеся да мяне.

Да Буслова заставалася дзве гадзіны язды. Іх Юстынавіч правёў у калідоры. І за ўвесь гэты час адзін толькі раз, у Маркаўшчыне, парушылі ягоную адзіноту: маладая правадніца выпусціла з паўдзсятка пасажыраў. Была яна, сапраўды, нейкая зусім не такая, як звечара,— ціхмяная, вочы палахліва бегалі, рот крывіўся ў ніякаватай усмешцы. Яна так зацята пазбягала бухгалтара, што яму нават не ўдалося з ёю загаварыць. І хоць яму і было яе шкада, выходзячы ў Буслове, ён не стрымаўся, спытаў:

— Скажыце, у дзень забойства ключ сапраўды ўвесь час быў у Андрэеўны? Так ці не?

— Што вы прычапіліся да мяне? — спакойна, нібыта аб нечым, што не мае да яе ніякага дачынення, адказала дзяўчына.— І наогул, хто вы такі, каб вам усё раскадваць. Чапляецца, чапляецца... Лепш кашулю папраўце, вунь ззаду выехала са штаноў!

Рокша, па ўсім было відаць, толькі-толькі заявіўся: ключ тырчаў у дзвярах, шуфляда стала, куды ён звычайна складваў нанач (бач, акураціст!) пісьмовыя прычындалы, была высунутая на добрую чвэрць. Затое форткі былі шчыльна зачынены, таму ў пакоі стаяў прытарнаваты, застарэлы пах тытуню.

Сам гаспадар кабінета ў расшпіленым напалову плашчы (з раницы было зімнатата) стаяў ля акна, размаўляў з некім па тэлефоне.

Размова, мусіць, была не надта прыемная — ён нецярпліва перабіраў нагамі на месцы, нервова церусіў пальцамі рог абруса. Заўважыўшы Юстынавіча, ён незадаволена зморшчыўся і адначасова нібы ўзрадаваўся.

— Ну, нарэшце, шаноўны! — сказаў, кладучы трубку, знаёмым характэрным тонам, які з'яўляўся кожны раз, калі было што-небудзь не так.— Прычкаліся на вас, прычкаліся!

— Піць хочацца! — Юстынавіч абвёў позіркам пакой у пошуках графіна з вадой.— З дарогі няйначай.

— А ў цягніку ж хіба не папаілі? — адчыняючы фортку, з'едліва заўважыў Рокша.— Як гэта? Такая важная персона, і на табе — не пачаставалі.

— І не частавацца ездзіў.

— Не частавацца, вось яно што! — не даў дагаварыць следчы.— Тады няйначай людзей палохаць? Званілі ўжо, скардзіліся, што чапляліся там да правадніц, допыт спрабавалі наладзіць. Праўда гэта?

— Нікога я не дапытваў! Так, паўздзейнічаў крыху на нервы...

— Ну, і якая карысць з таго ўздзейнічання?

— А гэта ўжо вам меркаваць, паважаны.— Юстынавіч выпіў запар адзін стакан, другі, адваліўся плячом на спінку канапы.— Вось слухайце, можа, не пашкадуеце.

Рокша сапраўды не пашкадаваў. Знешняя зламанасць і паныласць, што раз-пораз адольвалі пры размове Ірыну Аляхновіч, час ад часу змяняліся такім эмацыянальным уздымам, што сумненняў не заставалася: дзяўчына нешта хавае.

Але як ні біўся Рокша, як ні хітраваў, каб хоць крыху наблізіцца да жаданае мэты, гэта яму не ўдавалася.

— Значыць, вы мелі ў дзень забойства доступ да ключа ад перахода паміж дзесятым і адзінаццатым вагонамі?

— Мела. І што з таго?

— Вы нікому старонняму не адчынялі?

— Па-вашаму, мець доступ — значыць абавязкова пакарыстацца?

— Я проста пытаюся. Вы асабіста ведалі Алега Янчэўскага?

— Ведала.

— А ў тую ноч бачылі яго?

— Не. Вы ж ведаеце, я дзяжурыла ў дзесятым.

— Якія ў вас былі адносіны з жонкай забітага?

— Добрыя.

— Яна вам расказвала што-небудзь пра свае сямейныя справы?

— Збольшага.

— Напрыклад, пра што?

— Напрыклад, пра тое, што... між імі не ўсё добра,— Яна сказала гэта і неяк адразу нібы згасла: пагляд застыў, твар зрабіўся белы, няўцямна-абьякавы, рухі заповоліліся — зусім другі чалавек сядзеў перад Рокшам.

— Вы ведалі змест лістоў, якія адвозілі ў Шупіліна?

— Не, яны былі закленыя.

— А вас не насцярожвала тое, каму яны былі адрасаваныя?

— Я здагадалася...

— І вам ні разу не захацелася паглядзець, што ў іх?

— Не.

— Не? А вось дактылографы іншае думкі. На лісце, які быў знойдзены пры нябожчыку, выяўлены адбіткі вашых пальцаў.

— Што дзіўнага, я ж іх рукамі брала, калі перавозіла.

— Адбіткі выяўлены не толькі на канверце, але і ўнутры яго, на самім лісце.— Рокша адчуў, як яна яшчэ больш сцялася, ажно стала чутно яе няроўнае, з сутаргавымі ўсхліпамі дыханне.— Апроч таго, у канцы ліста, як пасведчыла Валянціна Янчэўская, з'явілася лішнія слова.

— Як гэта — лішнія?

— А вось так: слова, якога яна не пісала.

— А, слова «Толя!» — Яна хвіліну памаўчала.— Што ж, прыйдзеца прызнацца... Я яго прыпісала.

— Навошта?

— А вы не разумееце?

— Уявіце, разумею. Вам хацелася, напэўна, зрабіць намёк больш празрыстым — брата ж настаўніцы зваць Анатоль.

Правадніца сцэпанулася, няпэўная ўсмешка не то радасці, не то пратэсту прабегла па яе твары. Яна, відаць, вагалася, і гэта было зразумела: здаровы сэнс усё яшчэ працягваў змагацца з упартасцю.

— Ну, можаце лічыць, што так, — засмяялася задаволеная, нібы скідваючы з плячэй немаведама які цяжар.

Смех гэты, залівісты, крыху нервовы, доўга потым не даваў Рокшу спакою.

Другі тыдзень пайшоў, як ад'ехаў пляменнік, а Юстынавіч усё ніяк не мог пазбавіцца прыкрасці, кружыў і кружыў, нібы той крумкач, ля хаты Жукоўскіх. Адзін раз бачыў Антаніну, яна корпалася ў садку, развешвала між дрэваў памытую бялізну. Спрабаваў загаварыць з дзяўчынай, але яна таго не пажадала. Падхапілася, як апараная, ні слова не прамовіўшы ў адказ, знікла на панадворку. Старэйшых «гуцулаў» таксама не было відно: Уладзька рабіў на камбайне, а Сусана з чатырохгадовым Колям з'ехала да сваіх у Івана-Франкоўск. Так што гаспадарку вяла Антаніна. Рабіла яна гэта неяк непрыкметна, быццам употайкі. Падоіць карову і ідзе дахаты не там, дзе астатнія кабеты, а кустамі — каб з кім не спаткацца. Нават Анелі, з якой зусім нядаўна яшчэ былі гэтакія сяброўкі, пачала пазбягаць. Прывітаецца мімаходзь і тут жа знікне, нібы прывід. Ды і з выгляду на здань стала падобная, толькі вочы на тварыку ды нос.

Што ж, відаць, не аднаму Мішку сталася няшчасцем неспадзяванае расстанне.

З-за кустоўя, ад крыжа, пачуўся слабы, прыглушаны стрэчным ветрам гул матора. Блакітны «Запарожац» павольна выкаціўся з-за арэшніку на сцежку, спыніўся. З машыны выйшаў цельпукаваты мужчына ў кароткім пінжаку, пакрочыў наперад — паглядзець дарогу. Маладая жанчына, што сядзела з ім побач, высунула галаву з аўто, але пайсці следам не наважылася, засталася сядзець на месцы. Вадзіцель вярнуўся назад, нахіліўшыся над капотам, нешта сказаў жанчыне. Тая неахвотна вылезла, хутка пакрочыла сцяжынаю назад, да дарогі. Абмінуўшы крыж, яна азірнулася, махнула мужчыну рукой. «Запарожац» натужліва фыркнуў раз-другі, асцярожна пасунуўся пожняю напраткі да хаты Жукоўскіх.

Юстынавіч бачыў, як у акне мільгнуў разгублены Антанінін твар, затым у кухні (пачынала ўжо шарэць) успыхнула святло.

Аднак даехаць да самае хаты было немагчыма — перашкаджала сцірта, якую Уладзька зладзіў раніцою акурат у прагаліне між яблынь. Вадзіцель выключыў матор, закурыў. Жанчына ж параўнялася з аўто, хаваючы твар у каўнер цапшча, жвава пашыбавала далей, да сялібы.

На ганак выбегла Антаніна, з ростачлівым ускрыкам кінулася насустрач госці.

І хоць было ўжо цемнавата і прыезджая старанна хутала твар у адзежыну, Юстынавіч пабажыўся б: з маладзіцаю ён аднойчы сустракаўся.

Размова перакуліла ўжо на другую палову гадзіны, а да згоды паранейшаму заставалася як п'янаму да споведзі. Насмешліва-здзеклівы тон, якім яна — на гэты раз у будынку пракуратуры — зноў пачаставала Рокшу на пачатку размовы, адразу, ледзь толькі ён згадаў Антаніну Жукоўскую, змяніўся такой непрыкрытай варожасцю, што надалей, здалося, і марыць нельга было ні пра якое паразуменне.

— Што ж, тады, відаць, прыйдзеца з ёю самой прызначыць сустрэчу.

Ён сказаў гэта так, без аніякай таемнай думкі, як гаворыць даведазены да адчаю чалавек.

— Не-не! — пераадольваючы ўласную зацятасць, усхапілася правадніца.— Не трэба, прашу вас!

— Але ж як мне весці далей следства? Вы ж нічога мне не казалі, Ірына?

— Я не магу,— яна ўткнулася тварам у стол, абхапіла рукамі галаву, мерна захісталася на табурэце.— Ды, відаць, прыйдзеца. Толькі абяцайце не чапаць яе.

— Калі гэта будзе магчыма,— сказаў Рокша і тут жа пашкадаваў аб сказаным: яна злосна бліснула вачамі, падхапілася з месца. Здавалася, яшчэ хвіліна, і яна выскачыць з пакоя — і тады шукай ветру ў полі.

Але нічога не здарылася. Нацешыўшыся з ягонай разгубленасці, дзяўчына зноў села на табурэт, папрасіла цыгарэту.

— Ладна, слухайце, калі вам так цікава,— сказала, зацягваючыся няўмела дымам.— Янчэўскі, гэты паскуднік... — Прайшлі хвіліны тры, перш чым яна зноў змагла загаварыць.— Гэта здарылася на пачатку лета. У Лапухах, што недалёка ад Чамярыцы, мелася быць вечарына. Там шмат заўжды збіраецца моладзі, ну, і я надумалася з'ездзіць. Тут Алег адкуль ні вазьміся на матацыкле. Словам, падвёз. У клубе з Антанінай сустрэліся. Яна толькі што здала першы экзамен, і маці пусціла яе — развясца. Алег таксама застаўся. Валя была ў Сасноўцы ў сваіх, ну, ён і надумаўся гульнуць. Пасля вечарыны я са сваім хлопцам пайшла, а Антаніну Янчэўскі ўзахвоціў падвезці. У мяне, ведаеце, і з'явілася адразу нейкае падазрэнне, нібы кальнула што, але ж... І цяпер яшчэ ніяк не ўцямяю, як я яе пусціла. Бо да мяне ж перад тым смоллю лез...

Назаўтра званю — нешта не тое. Паехала апоўдні — і праўда нядобра. Аказваецца, па дарозе нібыта матацыкл сапсаваўся. Пайшлі пешкі. Пачаставаў віном, бо было сцюдэна, я пасля... Самі разумеете, напэўна... Ды гэтага мала здалося, завёў у падсобку асфальтавага завода, што армяне збудавалі, і там, каб не надумалася каму скардзіцца, брыгадзіру іхняму прапанаваў. Вярнулася дахаты на світанні, кароў ужо пачыналі выганяць. Ну, матка, вядома, у крык: дашвэндалася, маўляў, дабадзялася. Потым, распытаўшыся, што ды як, кінулася на аўтобус бегчы, заяўляец у міліцыю. Муж не пусціў, дагнаў на вуліцы, прывёў дахаты. Пачаў адгаворваць, маўляў, навошта нам гэта, толькі і карысці тае будзе, што дзеўку перад усім светам зганьбем. Урэшце яна згадзілася, што маўчаць, сапраўды,— найлепш, і супакоілася. А Антаніна быццам знерухомела. Тут лісты гэтыя пайшлі.

— Вы іх паказвалі Сусане?

— Паказваць не паказвала, а што Янчэўскія іх атрымліваюць — сказала.

— І што яна?

— Узрадавалася. А 15-га сядзім з касіркаю на станцыі, балбочам, ажно глядзь: Алег папярэдні білет просіць да Полацка, на 16-е чысло, туды і назад. А гэта якраз мой рэйс! Ну, я і пазваніла Сусане. Усё далей не буду расказваць, няхай яна сама...

— Прабачце, але сёе-тое, перш чым гаварыць з Жукоўскай, я ў вас павінен спытаць,— мякка, але настойліва сказаў Рокша.— Гэта як-ніяк датычыць вашага ўдзелу ў справе. У якім вагоне яна ехала з Полацка?

— Спачатку — у маім, у дзесятым, хоць і мела білет у адзінаццаты.

— Чаму так?

— Пэўна, не хацела загадзя трапляцца Алегу на вочы. Потым, як цягнік ад'ехаў ад Полацка, я прапусціла яе ў адзінаццаты.

— Вы ведалі, навошта яна ўсё гэта робіць?

— Яна сказала, што хоча з ім пагаварыць. Я і не думала...

— Назад, у дзесяты, зноў вы яе выпусцілі?

— Я.

— Дзе гэта было?

— Прыблізна на паўдарозе паміж Шырокім і Маркаўшчынай.

— Як яна выглядала?

— Было цёмнавата, ды я і не надта ўзіралася, але, здаецца, была спакойная.

— Яна ехала ў вашым вагоне аж да Буслова?

— У маім яна наогул не ехала, адразу ж перайшла ў дзевяты. А сышла ў Маркаўшчыне, я бачыла яе на пероне. Адтуль, відаць, на аўтобусе дабіралася, ад Маркаўшчыны на Буслова часта ходзяць.

— Пазней вы сустракаліся?

— Што вы! Я б не змагла, напэўна... Ды яна, на шчасце, да сваіх у Закарпацце з'ехала. Божа, што цяпер будзе?

— Што будзе, тое і будзе, рук не падкладзеш.— Рокша перачытаў паказанні дзяўчыны, падсунуў ей аркуш.— Прачытайце і падпішыце, калі ласка.

Юстынавіч падняў галаву на Рокшаў вокліч, узрадаваны нечаканым прыходам госця, пайшоў баразною насустрач. Яны не бачыліся два дні, за гэты час, канечне, шмат чаго адбылося, і яму

карцела як мага хутчэй пра ўсё даведацца. Але распачынаць размову пры Анелі не хацелася, таму ён дачакаўся, калі яна пойдзе, прыняўся спакваля, знарок павольна, каб не надта кідалася ў вочы ягоная нецярплівасць, распытваць. І хоць усё амаль, што раскажаў Рокша, было яму самому вядома, слухаў уважліва, часам перапыняючы пытаннем, нібы баючыся што-небудзь прапусціць.

— Дык — Сусана? Але ж справы! Я думаў — Уладзька ці, на худы канец,— удваіх... Ажно адна! Ужо арыштавалі?

— Не, яна зараз у бальніцы — выцягнулі з пяці. Учора была тэлефанаграма з Івана-Франкоўска.

— З пяці? Бедная Толя!

— Як гэта — бедная? — Рокша здзіўлена глянуў на гаспадара.— Толя ж — мужчынскае імя.

— Дзе мужчынскае, а дзе і жаночае.— Юстынавіч усміхнуўся.— Вы што, ніколі не чулі, каб жанчыну звалі гэтакім імем?

— Не чуў.

— Толя, Віця — няўжо ні разу не сутыкаліся? То ж вельмі ўжывальныя былі некалі ў нашых мясцінах імёны. Маладзейшым, праўда, ужо такія не даюць, а раней... Во Анеліну сястру, што залетась памерла, Віцяй звалі.

Рокша з хвіліну памаўчаў, затым, нібыта штосьці ўспомніўшы, лягнуў сябе далонню па лбе.

— А й праўда, у адзеле ў нас, калі я толькі сюды, у Буслова, пераехаў, прыбіральшчыцай цётка Толя рабіла... Дык што, атрымліваецца, што, упісваючы сваёй рукой слова «Толя», Ірына Аляхновіч зусім не вучыцельчынага брата мела на ўвазе? Вось чаму яна гэтак узрадавалася, калі я згадаў ягонае імя. Але ж і трапіў пан следчы ў пастку! Сам сябе, што называецца, загнаў. А вы... Цяпер разумею, чаму вам так легка ўдалося ўсё разблытаць.

— Гэта толькі здаецца так, што легка,— запырэчыў Юстынавіч.— Я чуў, як бацька яе некалькі разоў, калі быў на падпітку, Толяй зваў, але ж паспрабуй ты адразу даўмецца... І каб правадніца не заявілася тут напярэдадні, невядома яшчэ, калі б усё скончылася і чым.

— Бадай, тым, чым і зараз.

— Можна, і так. Ды як бы ні скончылася — усё роўна шкада дзеўку. Вы, спадзяюся, не падбавілі ёй маркоты?

— Я з ёю яшчэ не сустрэкаўся.

— Ну і добра, не трэба пакуль што. Вы абедалі ўжо ці не?

— Хто ж гэта, у госці збіраючыся, дома абедае?— Рокша слізгануў паглядам па лехах.— А гэта што тут у вас, Юстынавіч? Ці не тытунь надумаліся на продаж вырошчваць? Правільна: хіба ў наш час з голай дыялекталогіі, хай сабе і ў пары з анамастыкай, пражывеш?

ЗМЕСТ

ЗАХАПЛЕННЕ БУХГАЛТАРА КАВАЛЬЧУКА
СМЕРЦЬ У ПАРУ «АРАБІНАВЫХ» НАЧЭЙ
АДПАЧЫНАКЛЯ ПАЛАЦА АЛЯКСАНДРА Ш
АПОШНЯЕ ПАДАРОЖЖА У КРАІНУ ЛІВАЎ
АДПРАЎНІК ПАЗБЯГАЕ СЛОВА «БЫЦЬ»

Сіўко Ф.

Апошняе падарожжа ў краіну ліваў: Аповесці. — Мн.: Маст.
літ., 1997. — 255 с.
ISBN 985-02-0012-X.

Гэта ўжо другая кніжка маладога празаіка. Письменкіку не ўскружыла галаву першая ўдача, ён напружана працаваў, адточваў пяро і зараз у сваіх дэтэктыўных аповесцях выяўляе сябе як добры майстра сюжэтай інтрыгі, удумлівы аналітык чалавечых узаемаадносін.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год